

ELEMENTI STAROSLAVENSKE TRADICIJE U KULTURI BOŠNJAKA

Elvir Duranović

Mr. Elvir Duranović

ELEMENTI STAROSLAVENSKE TRADICIJE U KULTURI BOŠNJAKA

odnos islamskih učenjaka u Bosni i Hercegovini prema njima

Bugojno, 2011. godine

Mr. Elvir Duranović
Elementi staroslavenske tradicije u kulturi Bošnjaka
odnos islamskih učenjaka u Bosni i Hercegovini prema njima

Izdavač:
Autor

Recenzija:
Prof. dr. Mehmed Kico

Lektura:
Aiša Đulić, prof.

Naslovnica:
Ševal Šahinbegović, prof.

Štampa: Grafika, Bugojno

Tiraž: 1000 kom

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo
DURANOVIĆ, Elvir
Elementi staroslavenske tradicije u kulturi
Bošnjaka : odnos islamskih učenjaka u Bosni i
Hercegovini prema njima / Elvir Duranović. -
Bugojno : autor, 2011. - 241 str. ; 21 cm
Bibliografija: str. 231-204 ; bibliografske i
druge bilješke uz tekst.
ISBN 978-9958-865-05-3
COBISS.BH-ID 18875910

Štampano uz finansijsku podršku načelnika Općine Bugojno gospodina
Hasana Ajkunića

Mr. Elvir Duranović

ELEMENTI STAROSLAVENSKE TRADICIJE U KULTURI BOŠNJAKA

odnos islamskih učenjaka u Bosni i Hercegovini prema njima

Bugojno, 2011. godine

Prof. dr. Mehmed Kico

Recenzija rukopisa
Elementi staroslavenske tradicije u kulturi Bošnjaka, autora mr. Elvira Duranovića

Ne krijući zadovoljstvo ukazanim povjerenjem, iznosim svoje mišljenje o sadržaju naslovom istaknutog rukopisa i načinu na koji je autor osvijetlio naslovom naznačeni predmet istraživanja.

Na povode i razloge, kojima istražuje pitanja iz predmeta svojih posmatranja, autor se u *Uvodu* ukratko osvrće, da bi čitaoce uvjerio u aktuelnost i opravdanost njihovog osvjetljavanja, uz ostalo, i zbog pomanjkanja literature takve vrste kod nas.

U poglavljima kao zasebnim cjelinama, autor, odgovarajućim redom i s poželjnom mjerom, posmatra običaje kao društveni fenomen. On to ostvaruje započinjući od najširega civilizacijskog kruga kao poprišta njegovanja običaja i tradicije, da bi obim, postepeno, sužavao do lokalnoga konteksta muslimanske zajednice u Gornjevrbaskom kraju. Autor to postiže s istančanim sluhom posmatrača, koji znalački koristi referentne izvore, vješto povezuje činjenice i smjelo iznosi svoja zapažanja. U krajnjem rezultatu, rad uspijeva iznijeti jednu uvjerljivu sliku zanimljvoga običajnog života muslimanske zajednice u naznačenoj sredini.

Pristajući uz važne pojedinosti koje autor naglašava, opravdano je krenuti za njegovim mislima i iznijeti to da „tema zadire u dvije posebne oblasti: istraživanje staroslavenskih tragova u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana i odnos

islamskih učenjaka prema njima“ a to je zahtijevalo „bavljenje odnosom islama ... prema tradiciji predislamskih Arapa, ... (i) odnos(a) islamskih učenjaka u Bosni i Herecegovini prema predislamskoj tradiciji.“

Uvažavajući mjerodavne i smjerodavne izvore islamskog učenja, autor dobro primjećuje da je islam „mijenjao samo ono što je ... štetno za čovjeka, njegov život, moral i vjeru ... Shodno tome, plemeniti i društveno korisni običaji su prihvaćeni; običaji koji su izvorno poticali od ranijih Božijih poslanika reformisani su i popravljeni, dok su nemoralni i štetni ... običaji i obredi ... odbačeni i ukinuti“.

Posebna vrijednost ovog rada, prema mome sudu, ogleda se u tome što oživljava sjećanja na desetomjesečni istraživački boravak Viljema Lokvuda, etnologa iz SAD, u selu Planinica, s kojim su, nekoliko godina kasnije, dovođeni u vezu emigranti ubačeni u Gornjevrbaski kraj, kao da im je on, navodno, podastro podatke koje će im olakšati djelovanje protiv mira u državi.

Odabir sela Planinica (općina Bugojno) i Kozica (općina Gornji Vakuf), kao naselja za uzorkovanje istraživačikih praćenja i zapažanja,govori da je autor imao osjećaj u uvjerljivom posmatranju, posebno zato što su to naselja u kojima se, tokom niza decenija, potvrđuje tendencija iseljavanja, bez ijednog slučaja doseljavanja u njih, a to je temeljna pretpostavka štićenja njegovanih običaja od utjecaja sa strane.

Dopunski dio rukopisa, koji sačinjavaju tehnički dodaci: *Izvori i literatura* (str. 103-112), *Biografski leksikon citiranih autora i znamenitih ličnosti* (str. 113-121), *Indeks ličnih imena*

(str. 122-124), radu u cijelosti daju naučnoistraživački legitimitet.

Uvjeren da tekst nudi znatan zbir zanimljivih podataka o običajima i tradiciji žitelja iz kraja koji osvjetljava,i da može služiti kao dobra osnova i vodič za poželjne slične radove u budućnosti, svesrdno podržavam i preporučujem njegovo štampanje.

Sarajevo, maj 2010.

Prof. dr. Mehmed Kico

UVOD

Hvala pripada Uzvišenom Allahu. Neka je salavat i selam na Allahovog miljenika i poslanika Muhammeda, a.s., njegovu porodicu, ashabe i sve vjernike i vjernice.

Nijedna religija na svijetu, ukoliko nije potpuno izolovana i ima tek neznatan broj članova, nije imuna na uticaje sa strane. Velike migracije stanovništva i ratna osvajanja koja se se dešavala tokom povijesti, uzrokovali su simbiozu među religijama na način da se pod okrilje dominirajuće religije uvuku različiti običaji i prakse potčinjenog naroda. U većini slučajeva to je izazivalo revolt i protivljenje vjerskih autoriteta dominirajuće religije. Tako su kršćanstvo i islam, iako pod uticajima drugih religija, generalno bili protiv bilo kakvih sinkretističkih elemenata.

Vjerska tradicija i kultura bosansko-hercegovačkih muslimana nije izuzetak od ovog univerzalnog pravila. Pod plaštom narodnih običaja koje praktikuju bosansko-hercegovački muslimani, skriveni su kulturni fenomeni koji izviru iz različitih religija od kojih su uticaji staroslavenske religije i mitologije najznačajniji. Tu činjenicu islamski učenjaci primijetili su vrlo rano. Anonimni pisac s kraja XVI stoljeća piše o tome kako su bosansko-hercegovački muslimani površno prihvatili islam ostajući privrženi svojim predislamskim običajima i praksi.

Krajem XIX stoljeća, u vrijeme intenzivnijeg etnografskog istraživanja života stanovnika u Bosni i Hercegovini javljaju se pionirski tekstovi o običajima muslimana. Prvi od njih objavljen je u *Sarajevskom cvijetniku* pod naslovom „Nekoji narodni običaji u Bosni pod Turskom

vlašću“. Nakon toga, značajnu studiju o životu i običajima muslimana u Bosni i Hercegovini napisao je početkom XX vijeka prosvjetni radnik Antun Hangi (*Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini,* drugo prošireno izdanje, Sarajevo, 1906. godine). Iako je učiteljski pedantno bilježio običaje muslimana, Hangi se nije šire bavio njihovom genezom, što je isprovociralo uredništvo lista *Behar* koje u osvrtu na Hangijevo djelo nakon pohvale konstatuje kako je Hangi neke očito neislamske običaje iz neznanja nazvao islamskim i muslimanskim.

O genezi narodnih običaja u kulturi bosansko-hercegovačkih muslimana do druge polovine XX vijeka uglavnom pišu stranci. Jovan Hadži-Vasiljević (*Muslimani naše krvi u Južnoj Srbiji,* Beograd, 1924. godine) bavi se sličnostima iz života muslimana u Južnoj Srbiji sa njihovim komšijama Srbima, vrlo često navodeći primjere iz života bosansko-hercegovačkih muslimana. Tihomir Đorđević („Predislamski ostaci među jugoslovenskim muslimanima“*, Srpski književni glasnik*, Beograd, 1931., n.s. knj. XXXII, str. 217-227.) analizira određene običaje muslimana tadašnje Jugoslavije koji imaju predislamsko porijeklo. Nikola Grižetić Gašparević (*O vjeri starih Slovjena prema pravjeri Arijaca i prasemita*, Mostar, 1900. godine) u obimnoj studiji piše kako su muslimani u Bosni i Hercegovini sačuvali najviše staroslavenskih običaja. Slično mišljenje dijeli Emil Lilek (“Ženidba i udadba u Bosni i Hercegovini“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, br. X, Sarajevo, 1898. godine) koji je istraživao svadbene običaje naroda Bosne i Hercegovine.

Sedamdesetih godina XX vijeka pojavljuje se prvi naučno-istraživački rad o porijeklu običaja bosansko-hercegovačkih muslimana nastao iz pera domaćeg autora Muhameda Hadžijahića (*Predislamski elemeniti u kulturi bosanskih muslimana*, Sarajevo 1973. godine). Hadžijahić je nekoliko godina kasnije napisao još jedan rad sa sličnom tematikom („Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini", *POF*, 28-29/1978-9,VOL.28-29, Sarajevo, 1980. godine) u kojem je ukazao na staroslavenske, kršćansko ili hrišćanske, te bogumilske elemente u kulturi bosansko-hercegovačkih muslimana, navodeći rijetka mišljenja islamskih učenjaka o njima.

O običaju krađe djevojke među muslimana Gornjevrbaske regije pisao je William G. Lockwood ("Bride theft and social maneuverability in Western Bosnia", *Anthropological quarterly*, vol 47., juli 1974. godine, number 3., str. 253-269.) Lockwood je napisao i vrlo detaljnu etnografiju bosanskog sela fokusiranu na selo Planinicu, općina Bugojno (*European Moslems: Economy and Ethnicity in Western Bosnia*. New York: Academic Press, 1975. godine). U svojoj studiji Lockwood je opisao međuljudske odnose seljana, njihov odlazak na pijacu u Bugojno i načine na koje različite društvene promjene utječu na te odnose. Zapažanja o svadbenim običajima muslimana Planinice koja je zabilježio Lockwood koristili smo tokom izrade magistarskog rada.

Rad čija tema zadire u dvije posebne oblasti: istraživanje staroslavenskih tragova u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana i odnos islamskih učenjaka prema njima zahtijevao je od nas šire bavljenje odnosom islama iz formativnog perioda prema tradiciji predislamskih Arapa, jer se na tim temeljima

bazira odnos islamskih učenjaka u Bosni i Herecegovini prema predislamskoj tradiciji. Allahov Poslanik, a.s., je neke običaje prihvatio, druge ispravio, a treće dokinuo. Mjerilo za usvajanje ili odbacivanje određenog običaja bilo je usaglašenost tog običaja sa duhom šerijata. Držeći se isključivo primjera iz Kur'ana i autentičnog sunneta Allahovog Poslanika, a.s., u radu smo naveli glavne primjere prihvaćene, ispravljene ili odbačene predislamske prakse koji su postali obrazac za djelovanje islamskim učenjacima u našoj zemlji.

Odgovor na pitanje da li u praksi bosansko-hercegovačkih muslimanima postoje staroslavesnki elementi i od čega je zavisio njihov opstanak dobit ćemo analizom fenomena masovnog širenja islama u Bosni i Hercegovini. Većina autora koji su se bavili tom tematikom smatra da je u početku prihvatanje islama bilo više formalne nego suštinske prirode. Na osnovu radova Mehmeda Handžića, („Jedan prilog povijesti prvih dana širenja islama u Bosni I Hercegovini", *Narodna uzdanica*, kalendar za godinu 1938., 29-45.), Adema Handžića (*O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, separat, Sarajevo, 1970. godine), Nedima Filipovića ("Napomene o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku", *Godišnjak*, knj., VII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj., 5., Sarajevo, 1970., str. 141-167.) Muhameda Hadžijahića (*Porijeklo bosanskih muslimana*, Sarajevo, 1990. godine) i drugih autora istraživali smo dubinu i snagu prihvatanja islama, do početka XVII stoljeća (prvih 150 godina) što predstavlja vremenski rok koji se može smatrati formativnim, kada je u pitanju očuvanje staroslavenskih elemenata u kulturi bosansko-hercegovačkih muslimana, jer je tada stvoren obrazac koji nije ukinut stoljećima kasnije.

Islamski učenjaci u Bosni i Hercegovini nisu se detaljno bavili izučavanjem predislamskih elemenata u vjerskoj praksi i kulturi bosansko-hercegovačkih muslimana, niti su istraživali njihovu genezu. Premda su zahtjevi za detaljnim izučavanjem geneze vjerske tradicije muslimana u Bosni i Hercegovini postojali, oni su protokom vremena ostajali bez odgovora.

Uvažavajući i prihvatajući lijepe i korisne običaje naših naroda islam je mijenjao samo ono što je zlo i štetno za čovjeka, njegov život, moral i vjeru. Istina, islamski učenjaci su se s vemena na vrijeme osvrtali na neke pojave iz narodnog folklora koje su odudarale od islamske prakse, ali je tek u pojedinim segmentima pokrenuta šira aktivnost na njihovom ukidanju. Već u drugoj polovini XVI stoljeća, u vrijeme kada su stanovnci Bosne i Hercegovine intenzivno prihvatali islam, glasoviti učenjak Ebu Sud (*Abu Su'ud*) izdao je fetvu o proslavljanju „Jurjeva“ i sličnih svetkovina obilježavajući to odlaskom na izlete, pripremajući za taj dan razne gozbe.

Nakon Ebu Suda, i drugi islamski učenjaci pisali su o neislamskim običajima koje praktikuju muslimani u Bosni i Hercegovini. U ovom radu analizirali smo tekstove Alije Aganovića („Sprečavanje ružnih poslova”), Mustafe Busuladžića („Nekoliko protuvjerskih običaja kod nas”), Mehmeda Handžića („Musliman je dužan čuvati muslimanske običaje i osobine, a kloniti se nemuslimanskih”), Kasima Hadžića (”Neislamski blagdani i muslimani”) Huseina Đoze (*Fetve I* i *Fetve II*) i drugih autora, objavljivanih u: *Beharu*, *Novom Beharu*, *Glasniku VIS-a*, *Hikjmetu*, *Preporodu*, *Islamskoj misli*, *Takvimu*, kalendarima *„Gajreta*“ i *„Narodne uzdanice“*, *El-Hidaji*, *Narodnoj Pravdi*, *Analima GHB* i nekim zasebnim djelima čiji pojedini dijelovi govore o

predislamskim običajima u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana.

Poslije navođenja običaja staroslavenskog porijekla prisutnih u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana navedenih u brojnim izvorima, njihovu potvrdu istražili smo među muslimanima Gornjevrbaske regije, te ih metodom intervjua zabilježili i objasnili. Za istraživanje smo odabrali sela Planinicu, Kozicu i Zlokuće, mjesta naseljena isključivo muslimanima. U ovim naseljima veoma udaljenim od urbanih centara Gornjevrbaske regije živi starosjedilačko stanovništvo koje se stoljećima nije pomijeralo sa svojih ognjišta što nam pruža dobru osnovu za izučavanje tragova staroslavenske tradicije u njihovoj praksi.

Komparativnim metodom poslužili smo se pri određivanju staroslavenskih tragova u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana. Svaki običaj ili sujevjerje koje smo pronašli među bosansko-hercegovačkim muslimanima uporedili smo sa običajima drugih slavenskih naroda. Tek nakon što bi smo pronašli sličan običaj kod drugih slavenskih naroda, određeni običaj smatrali smo staroslavenskim.

Termini i imena iz arapskog jezika kojih je, s obzirom na karakter rada veoma malo, dati su u fonetskom obliku uobičajenom kod muslimana na našim prostorima. Kod prvog spominjanja nekog termina ili imena arapskog porijekla naveli smo u zagradi njegovu naučnu transkripciju po ZDMG (Zeitschrift der Deutschen Morgenlāndischen Gesellschaft) sistemu.

Biografije pojedinih autora i znamenitih ličnosti spomenutih u tekstu naveli smo abecednim redom u dodatku rada.

Molim Uzvišenog Allaha da se smiluje mom mentoru prof. dr. Ismetu Bušatliću i da ga za ispoljeni sabur i korisne savjete koje mi je pružao tokom izrade magistarskog rada nagradi lijepom nagradom.

GLAVA I

ISLAM I PREDISLAMSKI OBIČAJI ARAPA

Islam uvažava i poštuje ranije monoteističke religije i njihove poslanike. Najveći dio Kur'ana donosi pripovijesti o Božijim poslanicima koji su prethodili Muhammedu, a.s., naglašavajući da: „***Nema razlike među njima***“,[1] jer su svi ispovijedali vjerovanje u jednog Boga i moralnu reformu. Premda su osnovni principi vjerovanja koje su zastupali Božiji poslanici bili nepromjenjivi, ipak je svaki od njih djelovao u određenoj društvenoj sredini što je njegovoj božanskoj misiji davalo lokalni karakter. Božiji poslanici su govorili jezikom svojih sunarodnjaka.[2] (Kur'an, *Ibrahim*: 4) Ni jedan od njih nije u potpunosti mijenjao narodne običaje, već su kroz svoje djelovanje nastojali da promijene samo ono što je bilo nepravedno, nemoralno i u suprotnosti s njihovim osnovnim učenjem. Uloga Muhammeda, a.s., kao društvenog reformatora, nije se, s te strane, razlikovala od uloge ranijih Božijih poslanika. Šah Velijjullah (*Wāli Allāh*) lijepo je primijetio da: „*Nije cilj Poslanikov, a.s., niti je on u stanju totalno izmijeniti društvenu i pravnu praksu naroda; njegov je cilj izgraditi društvo na moralnim i duhovnim principima, pa s tim u vezi ostavlja netaknutim sve što nađe, osim onoga što nije u skladu s novom ideologijom. On se obzirno pokušava baviti onim što je spojivo s moralnim principima, a ostalo mijenja što je moguće manje, kloneći se promjena koje nisu nužne i koje*

---

[1] Besim Korkut *Prevod Kur'ana*, , IPA, Zenica, 1995. godine, *Al-Baqara*, 136. U radu je korišten navedeni prijevod Kur'ana.

[2] Kur'an, *Ibrahim*, 4.

njegovo društvo ne može lako da prihvati.“[3] Navedeno nedvosmisleno potvrđuje predanje koje bilježi Muslim, vjerodostojnim lancem prenosilaca, prema kojem je Božiji Poslanik, a.s., rekao hazreti Aiši: „*Da nije tvoj narod nedavno izašao iz paganstva, ja bih porušio Ka'bu i potom je bezuvjetno sagradio na temeljima Ibrahima, a.s., pošto su Kurejšije zgradu Ka'be smanjili...*“[4] Naime, kada je Vjerovjesnik, a.s., bio mladić bujica je srušila Ka'bu. Stanovnici Mekke su započeli njenu obnovu, ali pošto nisu imali dovoljno halal imetka, a nisu željeli ugrađivati na nepošten način stečeni novac, smanjili su dimenzije Ka'be. Dio koji su izostavili ozidali su malim zidom koji ukazuje na izvorne dimenzije. Kasnije, kada je Allahov Poslanik, a.s., pobijedio idolopoklonike, bio je u mogućnosti da poruši Ka'bu i sagradi je na Ibrahimovim, a.s., temeljima, ali je odustao od toga jer je uvažavao osjećaje Arapa koji su tek bili prihvatili islam, bojeći se da takav postupak ne bi izazvao nelagodu kod njih. Poslanik, a.s., je pokazao da poštuje povijest ljudi, njihovu tradiciju i običaje koji nisu u suprotnosti s njegovim osnovnim učenjem. To je posebno vidljivo iz propisa koji regulišu odnose među ljudima, jer su mnoge ustanove opstale, veliki broj je prilagođen novim potrebama, a dokinute su samo one

---

[3] Shah Wāli Allāh, *Huğğat Allah al-Baliga* (urdu-prijevod, Lahore 1953), Vol. I, str. 521-23., Navedeno prema M.M. Šarif, *Historija islamske filozofije*, II, August Cesarec, Zagreb, 1990. godine, str. 541.

[4] *Sahihu-l-Buhari 2* – Buharijeva zbirka hadisa, knj. II, prijevod s arapskog jezika Hasan Škapur, Sarajevo, 1996. godine, Poglavlje o hadžu, hadis br. 66, str. 566.; El-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, prijevod s arapskog Muhamed Mrahorović …, El-Kalem, Sarajevo, 2004. godine, hadis br. 770, str. 332.

institucije i propisi koji su bili u suprotnosti s osnovnim principima islama.[5]

Za pravilno određivanje odnosa islama prema predislamskoj tradiciji Arapa važno je ukazati na djelovanje Ibrahima i Ismaila, a.s., dvojice Božijih poslanika čije su aktivnosti duboko utjecale na tradiciju Arapa. Premda ne postoje drugi historijski dokumenti kojima bi se dokazao boravak Ibrahima, a.s., u Mekki, u Starom zavjetu nema nikakvog pomena o tome,[6] ipak je djelovanje Ibrahima, a.s., i Ismaila, a.s., vrlo opširno opisano u Kur'anu i sunnetu Božijeg Poslanika. Njih dvojica sagradili su Ka'bu;[7] Ibrahimu, a.s., naređeno je da pozove ljude na hadž;[8] Ibrahim je trebalo da žrtvuje sina Ismaila, pa ga je Allah, dž.š., otkupio velikim ovnom;[9] Hadžera, supruga Ibrahimova, a.s., i majka Ismailova, a.s., trčala je sedam puta između Safe i Merve, dva brežuljka nedaleko od Ka'be,[10] itd. Predislamski Arapi sačuvali su tragove Ibrahimove, a.s., vjere i obreda koje je on činio, ali su vremenom zaboravili njihov izvorni smisao i svrhu. Tako je Ka'ba koju su Ibrahim, a.s., i Ismail, a.s., sagradili da bude hram u kojem će se slaviti i veličati jedan Bog postala sjedište velikog broja idola predislamskih Arapi. Čista vjera Ibrahimova pomiješala se s animističkim vjerovanjima u svetost kamenja, drveća, prirodnih pojava i nebeskih tijela.

---

5 Alija Silajdžić, *Testament u šerijatskom pravu*, Državna tiskara, Sarajevo, 1941., str. 44.

6 Kao što se ne spominje ni Salih, a.s., Božiji poslanik koji je djelovao među Arapima iz plemena Semud.

7 Kur'an, *Al-Baqara*, 127.

8 Kur'an, *Al-Haǧǧ*, 27.

9 Kur'an, *Al-Saffāt*, 101-109.

10 Muhammed Nesib er-Rifa'i, *Tefsir ibn Kesir* – skraćeno izdanje, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2002. godine, str. 95.

Jasno je, stoga, da je osnovna zadaća Muhammada, a.s., bila da upozna svoje sunarodnjake s nepatvorenim Ibrahimovim vjerovanjem i uspostavi pravedan i moralan islamski zakon - šerijat. Svoju misiju Muhammed, a.s., ostvario je na tri načina:

a) ukinuo je sve obrede, rituale i običaje koji su bili u suprotnosti sa zadanim ciljem;
b) očistio je i vratio izvornost predislamskoj praksi i običajima koji su poticali od Ibrahima i Ismaila, a.s;
c) ostavio je netaknutim ono što je bilo korisno i u skladu s osnovnim načelima islama.

Neprihvatljiva predislamska praksa i običaji

Apsolutni princip Božijeg jedinstva kojeg je zastupao Muhammed, a.s., vodio je ka ukidanju idolopoklonstva i nepokolebljivog razračunavanja s običajima, obredima i ritualima koji su izvirali iz njega. Čim je bio u mogućnosti, Allahov Poslanik, a.s., je naredio da se poruše svi kipovi i idoli predislamskih Arapa. Obožavanje Lāta (*al-Lāt*)[11], U'zzāa (*al-'Uzza*)[12], Menāta[13], (Kur'an, *An-Nağm*: 19-20) Vedda[14],

[11]Lat je idol koji se nalazio u Taifu. Njemu se klanjalo i obožavalo ga pleme Sekif. Kurejšije i druga arapska plemena također su poštovali Lata. Bilo je uobičajeno da se djeci daju imena Zejdu Lat, Temimu Lat i slično. Kad se islam proširio, Muhammed, a.s., je poslao Mugiru da sruši i spali Lata.

[12] U'zza je idol iz Nahle. Govorilo se da se od njega čuo nekakav glas. Kad je završeno oslobađanje Meke, Vjerovjesnik, a.s., je poslao Halida ibn Velida da uništi Uzzaa. Halid je stigao u Nahlu, pronašao nagu džinicu, raščupane kose, iskežnih zuba i ubio je. Zatim je obavijestio Muhammeda, a.s., o tome, a on mu je rekao: "To je Uzza, ona je bila očajna što je Arapi više nikada neće obožavati."

Suāa'a[15], Jegūsa[16], Jeū'ka[17] i Nesra[18] idolā koji se poimenično spominju u Kur'anu, kao i mnogih drugih koji se u Kur'anu ne spominju, suprostavljalo se samoj srži vjerovanja u Jednog Boga, te je stoga razumljivo da se našlo na udaru žestoke kritike Allahovog Poslanika, a.s. Biografi[19] Vjerovijesnika, a.s., prenose da je Muhammed, a.s., prilikom oslobođenja Mekke lūkom razbijao idole koji su se nalazili u haremu Ka'be učeći pri tom ajete: "***Došla je Istina, a nestalo je laži; laž, zaista,***

---

[13] Menat je najstariji idol kojem su se klanjali i kojeg su cijenili i obožavali svi Arapi. Arapska plemena koja su nastanjivala Mekku i Medinu prinosili su žrtve njemu u čast. Ipak, od svih plemena Evs i Hazredž su se posebno isticali u poštivanju i obožavanju Menata. Amir ibn Jesar kazuje da su tokom hodočašća Mekki pripadnici Evsa i Hazredža sve obrede obavljali zajedno s ostalim plemenima, ali kad bi se poslije boravka na Mini vratili u Mekku i vršili obrede obilaska oko Kabe, odlazili bi do Menata, pred njim brijali i šišali glave i molili ga da im podari nagradu. Smatrali su da nisu upotpunili obrede hadža ako tako ne postupe. Za vrijeme oslobođenja Mekke, Allahov Poslanik, a.s., poslao je Aliju da sruši Menata i razbije ga u komade. O predislamskim božanstvima više pogledaj u: Abu al-Farağ, Abdurrahman ibn al-Ğewzi, *Talbisu Iblis*, 2003., str. 64-65.

[14] Wedd, kip u liku stasalog muškarca, bio je idol plemena Kelb. Njegov hram se nalazio u mjestu Dewmetu-l-Džedel. Vjerovali su da je on bog sudbine i pred njegovim kipom su bacali strelice za gatanje.

[15] Suva' je bila idol plemena Huzejl. Njen kip napravljen je u liku žene bujnih grudi. Smatrana je za božicu plodnosti.

[16] Jegusa su obožavala plemena Murad i Gatafan. Predstavljen je u liku lava. Vjerovalo se da je on gospodar života i smrti. Njemu su se klanjali prije odlaska u bitku.

[17] Jeū'ka su obožavali stanovnici Hemedana. Njegov kip bio je u liku brzog arapskog konja. Smatran je za boga snage i vještine, pa su ga ratnici posebno poštovali.

[18] Nesr je bio idol stanovnika Himejra. Bio je predstavljen u liku sokola. Vjerovalo se da je on bog neba i vjetra. Vidi: Kur'an, *Nuh*, 23.

[19] Vidi: Ibn Hišam, *Poslanikov životopis*, Bemust, Sarajevo, 1998. godine, str. 228.; Sefijjurrahman Al-Mubarekfuri, *Zapečaćeni džennetski napitak*, El-Mudžahidun, bez god. i mjesta izdanja, str. 460.

nestaje.“[20] „***Došla je Istina, a laži je nestalo***.“[21] Zatim je naredio svojim drugovima da poruše sve kipove koji su se nalazili u drugim mjestima. Zajedno s rušenjem kipova prestali su svi obredi, rituali i običaji vezani za njihovo obožavanje, jer se obredi, prema Kur'anu, posvećuju isključivo Uzvišenom Allahu.[22]

Predislamski Arapi su iz neznanja i sujevjerja neke životinje, kada bi prošle kroz određene životne faze, poklanjali svojim idolima i iz različitih razloga smatrali svetim. To su: behira *(al-bahīra)*,[23] saiba *(al-sāiba)*,[24] vesila *(al-vasīla)*[25] i ham *(al-hām)*.[26] S obzirom da je takav postupak bio u suprotnosti s osnovnim učenjem islama prema kojem je sveto samo ono što Allah, dž.š., i Njegov Poslanik, a.s., proglase svetim, zabranjen je ajetom: „***Allah, dž.š., nije propisao ni behiru ni saibu ni vesilu ni hama; to oni koji ne vjeruju govore o Allahu laži, i većina njih nema pameti.***”[27]

Jedan od predislamskih obreda koje je islam ukinuo jeste običaj stanovnika Medine da, kada se vraćaju s hadža ili s puta,

---

[20] Kur’an, *Al-Isrā*, 81.
[21] Kur’an, *Saba’*, 49.
[22] Kur’an, *Al-Anā’m*, 162.
[23] *Behira* je deva koja je orodila petero. Ako peto bude žensko, razrežu joj uho i zabrane njeno jahanje, mlijeko i bilo kakvo iskorištavanje.
[24] *Saiba* je ovca ili koza koju su predislamski Arapi ostavljali pred svojim bogovima i ništa od nje nisu koristili. Ona je bila poklon njihovom idolu.
[25] *Vesila* je ovca koja je ojanjila sedmero janjadi. Kad se sedmi put ojanji, razrežu joj uho i puste je da ide na bilo koje pojilište. Svu janjad koju ojanji poslije toga smiju jesti samo muškarci, osim ako bi ojanjila mrtvo janje, poslije koga bi opet mogli svi jesti.
[26] *Ham* je mužjak deve s kojim je neka deva orodila desetero. Kada orodi deseto, posvete ga idolima, zabrane da se jaše i kažu: “Ovako nam je Allah, dž.š., naredio.”
[27] Kur’an, *Al-Māi’da*, 103.

ne ulaze u svoje domove na vrata, već sa stražnje strane. Vjerovali su da je to bogobojazno djelo, da tako treba postupiti i da je to sastavni dio njihove vjere. Kur'an je korigovao njihovo krivo vjerovanje i ukazao na pravu vjeru, odnosno na izvorni smisao čestitosti i bogobojaznosti. Allah kaže: „***Ne iskazuje se čestitost u tome da sa straženje strane u kuće ulazite, nego je čestitost u tome da se Allaha bojite. U kuće na vrata njihova ulazite i Allaha se bojte, da biste postigli ono što želite.***“[28]

Krivo vjerovanje uzrokuje krive, sramotne i nesretne postupke. U nastavku rada ukazat ćemo na neprekinuti niz loših običaja predislamskih Arapa koji su izvirali jedan iz drugog. Možda je najsramnije obilježje života predislamskih Arapa ubijanje ženske djece. U vrijeme kada islam nije bio moćan da se oštro suprostavi ovom nesretnom običaju, Allah se obraća razumu i osjećaju ljudi riječima: „***I kada živa sahranjena djevojčica bude upitana zbog kakve krivice je umorena?***”[29] Njen jedini grijeh bilo je iskrivljeno vjerovanje Arapa koji su sebe smatrali odgovornim za opskrbu i nafaku. Kad je islam ojačao, eksplicitno je zabranio ovaj gnusni postupak poučavajući ljude da je opskrba i nafaka u Božijim rukama. Allah kaže: „***Ne ubijajte djecu svoju od straha od neimaštine, i njih i vas Mi hranimo, jer je ubijati njih doista veliki grijeh.***”[30]

I dok su žensku djecu smatrali izvorom sramote, Arapi su se veoma ponosili muškom djecom, što ih je odvelo u drugu krajnost. Naime, među njima je bio veoma raširen običaj

---

[28] Kur’an, *Al-Baqara*, 189.
[29] Kur’an, *At-Takwir*, 8-9.
[30] Kur’an, *Al-Isra’*, 31.

usvajanja muške djece. Neko bi jednostavno posinio dječaka koji mu se sviđao i javno se izjasnio o tome. Posinak je dobijao ista prava i dužnosti kao i krvno rođena djeca. Ovaj običaj je bio toliko raširen da je i Muhammed, a.s., prije nego što je postao Božiji Poslanik, posinio Zejda ibn Harisa. Običajem adopcije učinjena je nepravda krvnim potomcima koji su ostajali bez dijela nasljedstva. Nepravdu koju su Arapi činili svojoj djeci islam je ispravio i porodične odnose uredio na prirodnoj osnovi uvažavajući krvnu vezu pri nasljeđivanju. S druge strane, Allah podsjeća vjernike da i posinci imaju očeve za koje treba vezati njihovo porijeklo. U Kur'anu stoji: „...***Niti je posinke vaše sinovima vašim učinio. To su samo vaše riječi, iz usta vaših, a Allah istinu govori i na pravi put izvodi. Zovite ih po očevima njihovim, to je kod Allaha ispravnije. A ako ne znate imena očeva njihovih, pa braća su vaša po vjeri i štićenici su vaši...***“[31] S obzirom da su posinke smatrali ravnim sinovima, predislamski Arapi su njihove razvjenčane supruge zabranjivali poočimima. Allah, dž.š., je ovaj običaj ukinuo na dramatičan način na primjeru Svog Poslanika i njegovog posinka Zejda ibn Harisa. Naime, Zejd ibn Haris je bio oženjen Zejnebom bint Džahš s kojom nije mogao naći zajedničku riječ i od koje se, nakon izvjesnog vremena razveo. U želji da potpuno razbije predrasude vezane za posinka koje su bile duboko ukorijenjene u tradiciji predislamskih Arapa, Allahov Poslanik, a.s., se vjenčao Zejnebom. U Kur'anu stoji: „***A kada ti reče onome kome je Allah milost darovao, a kome si i ti dobro učinio: 'Zadrži ženu svoju i boj se Allaha!' – u***

---

[31] Kur'an, *Al-Ahzab*, 5-6.

sebi si skrivao ono što će Allah objelodaniti i ljudi si se bojao, a preče je da se Allaha bojiš. I pošto je Zejd s njom živio i od nje se razveo, Mi smo je za tebe udali kako se vjernici ne bi ustručavali više da se žene ženama posinaka svojih kada se oni od njih razvedu – kako Allah odredi, onako treba da bude.“[32] Ženidba Muhammed, a.s., sa Zejnebom i ukidanje ovog običaja nije prošlo bez prigovora. Licemjeri su pričali da je Muhammed oženio suprugu svog sina.[33] Međutim, postojeće predrasude vezane za porodične odnose islam je u potpunosti razbio i oslobodio okova proisteklih iz vremena neznanja.

Glavna obilježja društvenog života predislamskih Arapa bili su vino, kocka, kumiri i strelice za gatanje. Arapi su konzumirali mnogo alkohola. Vinom su se ponosili toliko da su mu skladali stihove i pisali hvalospjeve. Druženje uz alkoholna pića često bi završavalo prinošenjem žrtve idolima. Nakon prinošenja žrtvi prisutni su se kockali bacajući određeni broj strelica, a predmet dobiti bila je žrtvovana životinja.[34] Na strelicama bi napisali imena učesnika, a zatim ih izvlačili. Onaj čija bi strelica bila prva izvučena dobio bi najveći komad mesa, a znalo se desiti da osoba koja je prinijela žrtvu ništa ne dobije.[35] Islam je kritikovao takav način javnog života Arapa iz doba neznanja i zabranio ga ajetom: „***O vjernici, vino i kocka i kumiri i strelice za gatanje su odvratne stvari, šejtanovo djelo, zato se toga klonite da biste postigli što želite.***”[36]

---

[32] Kur'an, *Al-Ahzab*, 37.

[33] Sayd, Qutb, *U okrilju Kur'ana 2*, FIN, Sarajevo, 1996, str. 29.

[34] Mehmed, Handžić, *Tefsirske i hadiske rasprave*: u Izabrana djela Mehmeda Handžića, knj. 4, Ogledalo, Sarajevo, 1999., str. 112.

[35] Sayd, Qutb, *U okrilju Kur'ana*, FIN, Sarajevo, 1997, str. 30-31.

[36] Kur’an, *Al-Māi’da*, 90.

Pored klanjanja kipovima koje su svojim rukama pravili, predislamski Arapi su vjerovali u božanstvenost nebeska tijela: Sunca, Mjeseca i zvijezdā. Smatrali su da zvijezde utječu na njihove živote i određuju im sudbinu. Izvršavajući svoju plemenitu misiju Allahov Poslanik, a.s., je poučavao vjernike da sve što se dešava, biva Božijom voljom. Zejd ibn Halid al-Džuheni, r.a., kaže: "Klanjali smo sabah-namaz za Poslanikom, a.s., na Hudejbijji na izmaku kišne noći, te kad smo završili namaz, Poslanik se okrenuo prema klanjačima i upitao: 'Znate li šta vam je Gospodar vaš poručio?' Oni odgovoriše: 'To samo Allah i Njegov Poslanik, a.s., znaju.' 'Kazao vam je', odgovori im Poslanik, a.s.: 'Među Mojim robovima ima onih koji su jutro dočekali kao vjernici u Mene ili kao nevjernici. Oni koji su kazali: 'Kiša nam je pala kao blagodat Allahova i Njegova milost' - ta oni su iskreni vjernici u Mene i poricatelji zasluga zvijezda, a oni koji su kazali: 'Kiša nam je pala zahvaljujući zvijezdama - pa oni su nevjernici u Mene, a obožavatelji zvijezda.'"[37]

Uz navedene obrede, rituale i običaje, dokinuti su mnogi drugi kao što je gatanje po letu ptica, bacanju piljaka i iz crta u pijesku,[38] proricanje budućnosti sa sedam strelica ispred kipa Hubela,[39] zihar,[40] te brojni nepravedni ugovori i građanski nemoralni poslovi.[41]

---

[37] El-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak* ... hadis br. 56. str. 34.

[38] Jusuf, al-Qaradawi, *Halal i haram u islamu*, Ljiljan, Sarajevo, 1997. godine, str. 322-323. Sve navedeno dokinuto je hadisom u kojem stoji: „*Gatanje iz crta u pijesku, iz leta ptica i bacanjem piljaka spada u širk.*"

[39] Hubel je jedan od brojnih idola predislamskih Arapa. Njegov kip nalazio se u Ka'bi. Ispred kipa nalazile su se strelice za gatanje, tako da su ga smatrali za boga sudbine. Vidi: Salih Safet Bašić, „Arapski običaji iz

Spomenuti običaji predislamskih Arapa bili su inficirani klicom idolopoklonstva i kao takvi su u direktnoj suprotnosti s islamskim učenjem i načelima šerijata. Islam ih je ukinuo, a umjesto njih ustanovio je nove. Enes ibn Malik, r.a., kazuje: "Kad je Vjerovjesnik, a.s., došao u Medinu, zatekao je kod stanovnika Medine praznike od dva dana u koje su se oni igrali i veselili. Allahov Poslanik, a.s., upitao ih je o tim danima, a oni su mu odgovorili da ti praznici datiraju još iz vremena neznanja. Vjerovjesnik, a.s., im tad reče: '*Allah vam ih je zamijenio boljim danima od njih. To su ramazanski i Kurban-bajram.*'"[42] Allahov Poslanik, a.s., slično je postupio i kada su u pitanju mjesta na kojima su se nalazili idoli predislamskih Arapa. On je Mugiru ibn Šu'bu poslao s odredom vojnika u Taif da sruše idola Lata i da na njegovom mjestu sagrade džamiju što su i učinili.[43] Ustanovljeni obrazac korišten je kasnije u vrijeme kada su drugi narodi prihvatali islam i postajali dio velike islamske kulture i civilizacije.

---

doba džahilijjeta o kojima govore Kur'an i hadis", *Glasnik IVZ*, Sarajevo, 1944. godine, br. 2-3, str. 31.

[40] U predislamsko doba zihar je predstavljao razvod braka. Naime, kada bi neko želio da se razvede rekao bi svojoj ženi: „Ti si mi poput leđa (zihar) moje majke."

[41] Muharem Štulanović, '*Urf – Običaj kao pomoćni izvor šerijatskog prava sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, IPA, Bihać, 2004., str. 140-143.

[42] Ebu Davud, *Sunen*, Poglavlje o bajram-namazima, Knjiga I, hadis br. 246., str. 295.

[43] Muhammed Nesib er-Rifa'i, *Tefsir ibn Kesir...* str. 1310.

Reformirana predislamska tradicija

Prije Muhammeda, a.s., među Arapima su djelovali Ibrahim i Ismail, a.s. Oni su ostavili dubok trag u tradiciji predislamskih Arapa, posebno u obredima hadža. Međutim, protokom vremena gubio se ispravni smisao i značenje obreda hadža, a ljudi su unosili sve više običaja suprotnih izvornoj Ibrahimovoj, a.s., vjeri i zdravom razumu. Islam nije ukinuo obrede hadža, jer je njihova svrha i namjena od Boga objavljena,[44] već ih je reformirao, popravio i očistio od natruha koje su tokom vremena ljudi unijeli u njih.

Kurejšije iz Mekke i oni koji su se držali njihovih običaja, u doba prije pojave islama, predstavljali su posebnu društvenu klasu poznatu pod nazivom „Hums“. Jedna od privilegija „Humsa“ bila je boravak na Muzdelifi 9. zul-hidžeta, dok su svi ostali ljudi tog dana boravili na Arefatu. Njihov postupak bilo je u suprotnosti s principom jednakosti ljudskog roda pred Bogom kojeg je islam zastupao, te je dokinut riječima Uzvišenog: „***Zatim krenite odakle kreću ostali ljudi i tražite oprosta od Allaha, jer Allah, uistinu, prašta i samilostan je.***“[45] Interesantno je napomenuti da je Muhammed, a.s., za razliku od drugih Kurejšija, i prije nego što je postao Božiji Poslanik, 9. zul-hidžeta odlazio na Arefat i tamo boravio s drugim ljudima. Njegov postupak izazivao je čuđenje ljudi naviklih da članovi „Humsa“ budu na Muzdelifi.[46]

---

44 Allah, dž.š., je naredio Ibrahimu da obzanani ljudima hadž. (Kur'an, *Al-Hağğ*: 27)

45 Kur’an, *Al-Baqara*, 199.

46 Muhammed Nesib er-Rifa'i, *Tefsir ibn Kesir...* str. 133.

Premda su obavljali obrede hadža, predislamski Arapi nisu znali njihov pravi značaj i smisao, niti su ih povezivali s Ibrahimom i Ismailom, a.s., već su smatrali da su to običaji njihovih predaka. U predislamsko doba na Safi se nalazio idol s likom muškarca po imenu Asaf, a na Mervi ženski kumir Naila. Arapi su između njih obilazili i njima se klanjali.[47] Nakon što su primili islam, ljudi su se ustručavali da obilaze između Safe i Merve na način kako su to činili u predislamskom periodu, smatrajući da je to idolopoklonički obred.[48] Uzvišeni Allah je u vezi s tim objavio: „***Safa i Merva su od Božijih znakova, pa ko hodočasti Kabu ili obavlja umru, nije mu grijeh obići Safu i Mervu!...*** *“*[49] Islam nije ukinuo obred sa'ja između Safe i Merve, jer je on izvorno povezan s Hadžerom, majkom Ismaila, a.s.,[50] već ga je očistio od idolopokloničkih dodataka i ukazao na njegov pravi smisao i svrhu. Iz identičnih razloga, islam je zabranio tavaf oko Ka'be nagim hodočasnicima. Naime, idolopoklonici iz Mekke imali su sramotno pravilo prema kojem hodočasnici-stranci nisu mogli tavafiti u svojoj odjeći,

---

47 Jusuf Ramić , *Povodi objave Kur'ana*, El-Kalem, Sarajevo, 1990., str. 32-33.

48 Sayd, Qutb, *U okrilju Kur'ana 2*, FIN, Sarajevo, 1996, str. 47.

49 Kur'an, *Al-Baqara*, 158.

50 Prema predanju, Ibrahim, a.s., je po Božijem naređenju ostavio svoju suprugu Hadžeru i sina Ismaila u dolini Mekke. Hadžera je dojila Ismaila i pila vodu iz mješine. Kada je u mješini nestalo vode, ožednjeli su i ona i njen sin. Vidjevši da se dijete privija od žeđi, ona je krenula u potragu za vodom. Okrenula se prema Safi, najbližem brežuljku, i popela se na njega. S njega je osmotrila dolinu, ali nije vidjela nikoga. Zatim se spustila sa Safe, i, kada je stigla na sredinu doline, zadigla je rub svoje haljine i potrčala onako kako čovjek trči u nevolji, dok nije prešla dolinu i došla do Merve, pa se popela i na nju. Odatle je ponovo pregledala dolinu, ali opet nije vidjela nikoga. To je sve ponovila sedam puta. Na taj način se obavlja saj između Safe i Merve. (Er-Rifa'i, 2002: 95)

već su morali kupiti odjeću u Mekki. Ako neko ne bi imao sredstava da kupi odjeću, obilazio bi nag oko Ka'be.[51]

U doba neznanja Arapi su vjerovali da njihova božanstva zahtijevaju krv i meso kurbana. Zbog toga su krv žrtvovanih životinja prolijevali po zidovima Ka'be, a njihovo meso vješali na stubove oko Ka'be. S obzirom da je žrtvovanje kurbana obred koji je izvorno povezan s Ibrahimom, a.s., islam ga je prihvatio, ali je idolopokloničku praksu polijevanja Ka'be krvlju ukinuo. Allah kaže: „***Do Allaha neće doprijeti meso njihovo i krv njihova, Ali će Mu stići iskreno učinjena dobra djela vaša***."[52]

Određeni društveni ugovori i pravni poslovi, čija osnova nije bila u suprotnosti s duhom i nakanom šerijata, a koje su ljudi na razne načine zloupotrijebili i izmijenili, nisu potpuno dokinuti već su reformirani i usaglašeni s principima islamskog prava.

U predislamsko doba Arapi su imali običaj da potpuno slobodno raspolažu imetkom i da ga oporukom, ukoliko nisu imali muških nasljednika, ostavljaju kome hoće. Tu praksu, koja je bila nepravedna prema drugim nasljednicima, islam je reformirao i dozvolio mogućnost oporuke u iznosu jedne trećine imovine.[53] Pored reforme testamentalnog prava, islam je reformirao i nasljedno pravo predislamskih Arapa. Najvažnije reforme su proglašavanje supružnika nasljednicima; supruga, roditelji i preci dobili su pravo nasljedstva čak i kad ima

[51] *Tirmizijin Džami'-Sunen, Tirmizijina zbirka hadisa*, Prijevod i komentar Mahmut Karalić, knj. 3. Elči Ibrahim-pašina medresa, Travnik, 2001. Hadis br. 872., str. 265.
[52] Kur'an, *Al-Hağğ*, 37.
[53] Fikret Karčić, *Studije o šerijatskom pravu*, Bemust, 1997., str. 75.

muških nasljednika; te je uvedeno opće pravilo da žene dobijaju polovinu dijela muškarca.[54]

Prema svjedočenju hazreti Aiše, u predislamsko doba postajale su četiri vrsta brakova. Prva vrsta bio je uobičajeni brak kao što i danas postoji. Čovjek bi zaprosio neku ženu, dao joj mehr i zatim se oženio njom. Na ovakav način mogao je biti sklopljen monogamni ili poligamni brak. Druga vrsta braka bio je brak *istibda* (*al-istibdā*). To je brak u kojem bi muž svojoj supruzi nakon menstruacije naredio da ide do drugog čovjeka i da ima odnos s njim. To se činilo da bi dijete imalo plemićko porijeklo, ili u slučajevima kada muž ne bi mogao imati djece. Treća vrsta braka je bila ograničena poliandrija, na način da grupa ljudi, najviše njih deset, održava odnose s istom ženom. Ako ona zatrudni, pozvala bi sve muškarce i obznanila čije je dijete. Čovjek koji je proglašen ocem, nije se mogao odreći te dužnosti. Četvrta vrsta braka bila je neograničena poliandrija, prema kojoj je neograničeni broj ljudi održavao odnose s nekom ženom. Kada bi ona zanijela dijete, pozvali bi vještaka koji bi na osnovu izgleda djeteta presudio ko je otac. Ni u ovom slučaju čovjek koji bi bio proglašen ocem ne bi se mogao odreći te obaveze.[55] Sve navedene vrste braka, osim prve, islam je dokinuo, a poligamiju ograničio i dozvolio pod određenim uvjetima. Allah kaže: ***„...Onda se ženite sa onim ženama koje su vam dopuštene, s dvije, s tri, ili s četiri. Ako strahujete da nećete pravedni biti, onda s jednom...“***[56]

---

54 Fikret Karčić, op.cit. str. 76-77.

55 Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, *Hanefijski fikh*, knj. 2., Sarajevo, 2003., str. 25-26.

56 Kur’an, *An-Nisa*, 3.

Brak se u Arabiji prije islama zaključivao na tri načina: otmicom,[57] kupnjom i slobodnim ugovorom. Islam je dokinuo praksu otmice i kupovine žena, a brak je učinio ugovorom o zajedničkom životu. Žena je prije islama bila objekat bračnog ugovora. U islamu žena je postala subjekat s punim pravom da ugovara ono što joj najviše odgovara. Mehr koji je prije islama pripadao roditeljima djevojke, islam je dodijelio supruzi, da raspolaže s njim po želji.[58] Konačno, ukinut je običaj prema kojem je žena bila nasljeđivana poput ostale imovine. Allah kaže: „***O vjernici, zabranjuje vam se da žene kao stvari nasljeđujete...***“[59]

I prije islama postojao je običaj akike, obrednog žrtvovanja za zdravlje i napredak novorođenčeta. Prema tom običaju, novorođenče se mazalo krvlju žrtvovane životinje. Islam je reformirao obred akike, na način da se žrtva posvećuje isključivo Allahu, dž.š., a da se dijete ne maže krvlju žrtve jer je krv nečista. Svrha obreda ostala je ista.[60]

Prihvaćena predislamska praksa i običaji

Običaje predislamskih Arapa koji nisu bili u suprotnosti s Kur'anom i sunetom islam je prihvatio i uvrstio u svoje norme i propise. Uz to, uvjet da bi neki predislamski običaj, ili praksa, bio prihvatljiv sa stanovišta islama, jeste da je koristan i da ne

---

57 I među starim Slavenima otmica je bila jedan od načina sklapanja braka.
58 Mehmed Begović, *Šerijatsko bračno pravo*, Izdavačko-knjižarsko preduzeće Geca-Kom, Beograd, 1936.,str. 36-41.
59 Kur’an, *An-Nisa*, 19.
60 Samir Beglerović, *Nekoliko riječi o akiki i propisima oko novorođenčeta*, http://www.znaci.com/serijatsko_pravo/serijat/art471_0.html (zadnja posjeta 03. 04. 2007.)

proizvodi nikakvu štetu.[61] Ovaj uvjet je veoma bitan, jer pomaže u razumijevanju odnosa islama prema predislamskoj tradiciji Arapa, ali i drugih naroda koji su kasnije primili islam. Jasan dokaz prihvatljivosti običaja predislamskih Arapa su riječi Allaha, dž.š.: „***Otac djeteta dužan je da ih (majku i dijete) prema mogućnosti (bil-ma'ruf) hrani i odijeva...***“[62] Klasični komentatori Kur'ana sintagmu *bil-ma'ruf* tumače običajem, tj., otac djeteta dužan je da ih prema običaju mjesta u kojem žive hrani i odijeva.[63] Kad se jedna od supruga Ebu Sufijana (*Abu Sufjān*) požalila Poslaniku, a.s., da Ebu Sufijan ne daje dovoljno novca za izdržavanje nje i djeteta, osim ako ona krišom uzme iz njegovog imetka, a da on za to ne zna, Poslanik, a.s., joj je rekao: „*Nema grijeha da na prikladan način (prema običaju) trošiš za porodične potrebe.*“[64]

Zatim, tu spadaju običaji uvakufljavanja pokretne imovine, te običaj davanja dijela bračnog dara nevjesti odmah prlikom sklapanja braka, uz odgađanje plaćanja drugog dijela.[65]

Islam poštuje prirodu čovjeka koji ima potrebu da se smije, plače, veseli, tuguje i raduje, te je stoga ostavio netaknutim sve običaje iz životnog ciklusa koji nisu bili u suprotnosti s osnovnim načelima šerijata. Prirodno je da se ljudi vesele za vrijeme svadbe, jer je to radostan čin formiranja nove porodice. U tradiciji predislamskih Arapa bio je običaj da se za vrijeme svadbe pjevaju pjesme i udara u def. Islam tu

---

[61] Muharem Štulanović, '*Urf – Običaj kao pomoćni ...*" str. 113-114.
[62] Kur’an, *Al-Baqara*, 233.
[63] Muhammed Nesib er-Rifa'i, *Tefsir ibn Kesir...* str. 156.
[64] El-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak* ... str. 384-385.
[65] Muharem Štulanović, '*Urf – Običaj kao pomoćni ...*" str. 113.

tradiciju nije ukinuo,već je, u okvirima morala, časti i poštivanja, njeguje i preporučuje.

Allahov Poslanik, a.s., jednom prilikom je upitao djevojku koja je bila kod nevjeste: „*Šta je uradila mlada*?' 'Odveli smo je kod njenog muža', odgovorila je. *'A jeste li s njom poslali djevojku koja će udarati u def i pjevati?'*, upita Allahov Poslanik, a.s. 'A šta će pjevati?', pitala je djevojka. *'Govorit će stihove*:

Došli smo vam i vas našli
Na vaš pozdrav odzravili
Da vam nema žeženoga zlata
Žene bi vam bile bez nakita
I da nema pšenice uzrele,
Ne bi cure bile debele.[66]

Stihovi navedeni u ovom predanju pripadaju žanru narodnih umotvorina komponovanih da na lijep i moralno prihvatljiv način uveseljavaju svadbene svečanosti. Pozitivan odnos Allahovog Poslanika, a.s., i njegovo podsticanje ljudi da budu veseli, radosni i razdragani prilikom sklapanja braka, utjecat će na pozitivan odnos islama prema predislamskim svadbenim, ali i drugim prigodnim svečanostima naših predaka.

Metod kojim se Poslanik, a.s., odnosio prema običajima i praksi predislamskih Arapa, primijenit će stoljećima kasnije učenjaci i misionari koji su islam širili među bosansko-hercegovačkim stanovništvom.

---

[66] Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, *Hanefijski fikh* 2..., str. 114-115.

GLAVA II

ŠIRENJE ISLAMA U BOSNI I HERCEGOVINI - PRIHVATANJE ISLAMA KAO SIMBOL PRIHVATANJA OSMANSKE DRŽAVE

O fenomenu masovnog širenja islama u Bosni i Hercegovini napisani su radovi,[67] koji se, uglavnom, bave datiranjem; društveno-političkim i socijalno-klasnim uvjetima za vrijeme prvih stoljeća širenja islama; te religijsko-ideološkim faktorima koji su imali odraza na intenzitet i snagu širenja islama. Osnovni zaključak koji se iz tih radova može izvući jeste da je širenje islama veoma kompleksan i višeslojan proces, te da se bez uvažavanja svih navedenih uzroka ne može ispravno objasniti. Preferiranje samo jednog od faktora širenja islama u odnosu na ostale otvara više pitanja nego što ih rješava.[68]

[67] Vladislav Skarić, "Širenje islama u Bosni i Hercegovini", *Gajret,* Kalendar za 1940., str. 29-33.; Mehmed Handžić, *Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1940; Fehim Efendić, "O islamizaciji", *Gajret*, Kalendar za 1941., str. 64-78.; Nedim Filipović, "Napomene o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku", *Godišnjak*, knj., VII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj., 5., Sarajevo, 1970., str. 141-167.; Adem Handžić, *O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, separat, Sarajevo, 1970; te Muhamed Hadžijahić, *Porijeklo bosanskih muslimana*, Sarajevo, 1990; Fenomenu širenja islama i islamske kulture u Bosni i Hercegovini posvećeneno je cjelokupno izdanje POF-a, br. 41. Sarajevo 1991. godine, s vrlo interesantnim i zanimljivim tekstovima.

[68] O tome vidi: Muhamed Hadžijahić, *Porijeklo bosanskih muslimana*, Sarajevo, 1990., str. 80-111.

Neosporna je činjenica da je bosansko-hercegovačko stanovništvo od druge polovine XV do kraja XVII stoljeća postepeno, ali masovno prihvatilo islam. Primarno pitanje kojem smo posvetili pažnju u ovom radu nije zašto se islam masovno proširio, već kako se islam proširio? Analizom vjerskih prilika, povijesnih dokumenata i općih prilika koje su vladale u Bosni i Hercegovini prije i za vrijeme Osmanske carevine, pokušali smo objasniti fenomen prihvatanja islama po dubini tj., u kojem obimu je bosansko-hercegovačko stanovništvo primilo islam stvarno, a ne samo deklarativno. Ujedno smo na taj način pružili odgovore na pitanje postavljeno u naslovu rada. Glavni uzrok površnog primanja islama u prvim stoljećima osmanske vlasti pronašli smo u vjerskoj "zapuštenosti" bosansko-hercegovačkog stanovništva. Stoga smo dosta prostora u radu posvetili multireligioznosti, borbi za crkvenu prevlast i vjerskoj "zapuštenosti" predosmanskih stanovnika Bosne.

Na problem površnosti prihvatanja islama od strane lokalnog, starosjedilačkog stanovništva ukazivali su brojni autori,[69] a najviše podataka o tome nalazi se u radovima Aleksandara Solovjeva[70] i Muhameda Hadžijahića.[71] No, motiv proučavanja povijesnih izvora je različit. Dok je dr. Slovjev dokumente koji ukazuju na površnost prihvatanja islama

---

[69]U većini radova o širenju islama u Bosni i Hercegovini, od kojih smo neke naveli u prvoj fusnoti, sa nekoliko rečenica se ukazuje na problem površnosti prihvatanja islama, ali se ta tema dalje ne proširuje i razrađuje.

[70] Aleksandar Solovjev, "Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne", *Godišnjak Istorijskog društva BiH*, god. I, Sarajevo, 1949. godine, str. 42-77.

[71] Dosta detalja o karakteru prihvatanja islama nalazi se u već pomenutom djelu Muhameda Hadžijahića „Porijeklo bosanskih muslimana”.

koristio u svrhu dokazivanja teze o povezanosti širenja islama a nestankom Crkve bosanske, dotle nas slični izvori zanimaju kao povijesno svjedočanstvo o prihvatanju nove vlasti i njene civilizacije kroz formalno, simbolično prihvatanje islama.

Taj je trend u Bosni i Hercegovini, za razliku od krajeva naseljenih Albancima,[72] trajao u jednom povijesnom periodu, da bi se okončao razvojem islamske kulture i civilizacije, stasanjem novih generacija koje su islam prihvatile kao sistem života i neodvojivi dio svog ličnog, kolektivnog, kulturnog i nacionalnog identiteta.

Multireligijski koncept predosmanske Bosne i Hercegovine i borba za crkvenu prevlast

U životu srednjovjekovnog čovjeka religija je igrala ključnu ulogu. Premda religija ima onozemaljski beckground, ona je u isto vrijeme, nametala sopstveni sistem ovozemaljskog života, postajući kohezivni faktor koji je spajao narode, nadilazeći kulturne, jezičke i geografske barijere. Stoga ne čudi činjenica da su srednjovjekovni vladari nastojali održavati dobre odnose s religijskom dostojanstvenicima preko kojih su ostvarivali svoje političke ciljeve, kao što su i crkveni dostojanstvenici (prije svih katoličke pape) imali neprikosnoveni svjetovni autoritet s kojim su, između ostalog, postavljali kraljeve i vladare europskih država. Činjenica je,

[72] O kripto-kršćanima među Albancima i različitim sinkretističkim elementima kod muslimana unutar Osmanske carevine pogledaj radove dr. Olge Zirojević, "Alahovi hrišćani", *Republika*, br. 282-283, Beograd, Godina XIV, april 2002. godine, te rad Leopolda Rankea *Srbija i Turska u devetnaestom veku*, prevod Stojana Novaković, Beograd 1892., str. 512-513.

također, da u Europi tokom srednjeg vijeka nije postojala vjerska tolerancija. Širom Europe primijenjivao se princip: *cuius regio ilijus religio – čija država toga i vjera*, što je imalo za posljedicu postojanje religijski unificiranih država gdje su skupine proglašene za krivovjerje i herezu bile proganjane i nasilno pokrštavane. Uz Osmansku carevinu čiji je vjerski identitet temeljen na principima islama, izuzetak od ovog pravila bila je srednjovjekovna Bosna i Hercegovina. U Bosni i Hercegovini toga doba nije postojala jedna i jedinstvena državna crkvena zajednica kao što je to bio slučaj sa susjednim državama: Srbijom i Hrvatskom, već su se neprestano za prevlast borile tri vjeroispovijesti: katolička, paterenska i kasnije pravoslavna.[73]

Brdsko-planinski predio Bosne i Hercegovine sa svih strana podjednako udaljen od stranih utjecaja oduvijek je bio prostor u kojem su se različite religije i kulture susretale, prožimale i međusobno nadopunjavale. Kada su krajem VI vijeka Slaveni naselili ove prostore, nisu iskorijenili lokalno romanizirano stanovništvo koje se povuklo u brda i postepeno pod jakim utjecajem nadmoćnijih komšija slaveniziralo.[74] Već tada je stvorena sinteza između staroslavenske religije naših predaka, o kojoj na žalost nemamo domaćih pisanih podataka i religije starosjedilačkog stanovništva. Iako su paganski Slaveni

---

[73] Boris Nilević, "Slika religioznosti srednjovjekovne Bosne pred osmanski dolazak", *POF*, br. 41. Sarajevo 1991. godine, str. 343.

[74] Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, BZK Preporod, 2. Izd., Sarajevo, 1998. godine, str. 22.; O ovoj temi, također, vidi: Enver Imamović, *Prostor Bosne i Hercegovine u prethistoriji i antici*, u: *Bosna i Hercegovina od nasjtarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata*, Štab Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994. godine, str. 14.

sve katoličke crkve i bazilike na koje su naišli porušili i spalili, ipak je odmah nakon naseljavanja Balkanskog poluostrva katolička crkva započela proces pokrštavanja idolopokloničkih susjeda. Pri tome je polučila promjenjiv rezultat. Neki bosanski knezovi, poput kneza Ratimira naprimjer,[75] oštro su se suprostavljali novoj religiji, dok su drugi, poput Bladina, bili znatno blaži, popustljiviji i tolerantniji prema kršćanima. Čini se da je prvi bosanski knez koji je definitivno prihvatio kršćanstvo bio Budimir, a njegov sin Svetolik je uz narodno ime uzeo i kršćansko ime Stjepan čime je i formalno pokazao da je kršćanin.[76] Stanovništvo je slijedilo primjer svojih knezova i nominalno prihvatilo kršćanstvo nastavljajući da i dalje njeguje običaje, obrede i rituale koje su donijeli iz prapostojbine. Kršćanstvo je na taj način fomalno ušlo u život tek pokrštenih stanovnika Bosne i Hercegovine obogativši njihov unutrašnji svijet novim idejama o Bogu i svijetu. Ipak, život običnog čovjeka nije se suštinski mijenjao. Dvije činjenice upućuju na takav zaključak. Prva je nedostatak jake crkvene organizacije sposobne da se uhvati u koštac s obimnim poslom poučavanja novih konvertita osnovama komplikovanog kršćanskog učenja. U početku su crkveni obredi, u duhu ćirilo-metodske tradicije, izvršavani po istočnom obredu na narodnom, slavenskom jeziku. Formirano je nekoliko samostana iz kojih su djelovali misionari vrlo bliski lokalnom stanovništvu i njegovim običajima. Katoličkoj crkvi to nije odgovaralo, pa je uporedo s ovim ćirilo-metodskim

[75] Ivan Mužić, *Vjera crkve bosanske - Krstjani i pogani u srednjovjekovnoj Bosn*i, Split, 2008. god. str. 38.
[76] Muhamed Hadžijahić, *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, BZK Preporod, Sarajevo, 2004., str. 173-180.

samostanima formirana polovinom XI stoljeća Bosanska biskupija.[77] U nastojanju da Bosanska biskupija također uspostavi što bliži kontakt sa stanovništvom, bilo je dozvoljeno da biskupi budu domaći ljudi. Međutim, to je izazvalo suprotan efekat jer su se i biskupi Bosanske biskupije povezali s narodom i surađivali s monasima iz starih, ćirilo-metodskih samostana. Čini se da su monasi iz starih ćirilo-metodskih samostana i narodni običaji imali veći uticaj na bosanskog biskupa, nego što je on uspjevao širiti kršćansko učenje među njima. To nije prošlo neopaženo u Rimu, jer je papa Grgur IX "*početkom juna 1232. godine pozvao kaločkog nadbiskupa i zagrebačkog biskupa da ispitaju stanje u bosanskoj biskupiji jer je saznao da je bosanski biskup bez ikakvog obrazovanja, da javno štiti heretike, da nikada u svojoj crkvi ne služi službu Božiju, niti dijeli crkvene sakramente, da su mu crkvene dužnosti toliko tuđe da ne zna ni obred krštenja, jer živi s jereticima u nekom selu i svog rođenog brata, očiglednog heretika štiti i brani umjesto da ga je već na početku vratio na pravi put.*" [78] Nakon što su se uvjerili u "zapuštenost" domaćeg sveštenstva, za biskupa Bosanske biskupije postavljen je stranac, Ivan iz Wildeshausena, koji nije bio prihvaćen od lokalnog stanovništva, tako da je 1252. godine bio prisiljen napustiti Bosnu i preseliti sjedište biskupije u Đakovo u Slavoniji.[79]

---

[77] Muhamed Hadžijahić, op.cit., str. 235-238.

[78] Dragoljub Dragojlović, *Krstjani i jeretička crkva bosanska*, SANU, Balkanološki institut, Posebna izdanja knj.30, Beograd, 1987. godine, str. 61.

[79] Snežanja Vasilj, Srećko Džaja, Marko Karamatić i dr. Tomo Vukšić, *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*, drugo dopunjeno izdanje, Napredak, Sarajevo 1997. godine, str. 41.

Druga činjenica koja upućuje na zaključak da je stanovništvo Bosne i Hercegovine formalno prihvatilo kršćanstvo jeste pojava heretičkog učenja. Progonjeni iz susjednih država heretici su našli utočište u ćirilo-metodskim samostanima koji su oslobođeni bilo kakvog nadzora postali plodno tlo za širenje hereze.[80] Prve izvještaje o pojavi heretičkog učenja dolaze od dukljanskog vladara Vukana.[81] On je 1198. godine obavijestio papu Inocenta III da se u Bosni pojavilo krivovjerje koje podržavaju bosanski ban Kulin, njegovi rođaci, te da mu je pristupilo više od 10.000 kršćana.[82] Iako pomenuti broj pristalica heretičkog pokreta može biti pretjeran, on ipak ukazuje na činjenicu da se, do vremena Kulina bana, paterenstvo proširilo u Bosni uživajući podjednako povjerenje i u narodu i kod bosanskih vladara. Od tada, pa sve do pada kraljevstva u ruke Osmanlija, traju nastojanja Katoličke crkve da uz vojnu pomoć Ugarske, koja je u tome imala uz vjerske i političke interese, iskorijeni heretičko učenje i nasilno pokrsti bosanske paterene. Međutim, krstaški pohodi protiv paterena nisu polučili očekivani rezultat već su još više produbili jaz i povećali neprijateljstvo bosansko-

---

[80] Pojava hereze u Bosni i Hercegovini je pitanje oko kojeg se istraživači još uvijek spore. Na osnovu nekih izvora da se zaključiti da je heretičko učenje ušlo u Bosnu iz Dalmacije. Drugi opet smatraju da je hereza ušla u Bosnu preko Ugarske. Treći ostavljaju mogućnost da je hereza u Bosni samonikla iz starih samostana. Dr. Hadžijahić navodi tri gradivne sastojnice crkve bosanske: a) starokršćanska ćirilo-metodska podloga, b) manihejske naslage i c) slavensko-paganski zaostaci. O tome više vidi u: Muhamed Hadžijahić, *Povijest Bosne u IX i X stoljeću*, BZK Preporod, Sarajevo, 2004. godine.

[81] Elma Hašimbegović, "Prve vijesti o pojavi hereze u Bosni", *Prilozi,* 32, Sarajevo, 2003., str. 39.

[82] John V.A. Fine, *Bosanska crkva - Novo tumačenje*, BKC, Sarajevo, 2005., str. 138.

hercegovačkog naroda prema službenom kršćanstvu i Ugarima. Iako su pojedini bosanski vladari iz političkih razloga, da bi se dodvorili Katoličkoj crkvi, formalno prihvatali kršćanstvo oni, sve do pred kraj Bosanskog kraljevstva, nisu nastojali da ukinu paterensko učenje. Šta više, velikodostojnici Crkve bosanske uživali su nesumljiv ugled na dvoru, a posebno među nižom vlastelom.

Katolička crkva, s druge strane, nije mogla gledati kako se u Bosni hereza širi, pa je uz vojne aktivnosti krajem XIII stoljeća, tačnije 1291. godine zatražila od franjevačkog reda da u Bosnu uputi dva franjevca s ciljem vraćanja paterena u okrilje Katoličke crkve. Skoncentrisani uglavnom u gradovima franjevci su imali ograničen uspjeh, te su tek u tridesetim godinama XV stoljeća uspjeli da preuzmu utjecaj na dvoru koji su do tada imale starješine Crkve bosanske.[83] No, uspjeh franjevaca na dvoru više je bio rezultat vojno-političkih okolnosti, nego stvarne duhovne potrebe bosanskih vladara. Naime, u jesen 1386. godine, za vrijeme vladavine Tvrtka I Kotromanjića, manji odred osmanske vojske provalio je u Bosnu i Hercegovinu sve do Neretve gdje ih je zaustavio Tvrtkov vojvoda Vlatko Vuković. Od tog vremena Osmanlije postaju sastavni dio spoljno-političkih odnosa srednjovjekovnih bosanskih vladara.[84] Latentnu opasnost od Osmanlija koja se nadvila nad Bosnom i Hercegovinom iskoristila je Katolička crkva kako bi, konačno, nakon nekoliko stoljeća upornog nastojanja, preuzela od Crkve bosanske

---

[83] Anto Babić, *Bosanski heretici*, Svjetlost, Sarajevo, 1963. godine, str. 154-155.

[84] Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, BZK Preporod, Sarajevo, 1998. godine, str. 63-64.

primat na dvoru. Papa je uvjetovao kralja Stjepana Tomaša da mora, ukoliko želi da njegova kruna bude formalno priznata, prihvatiti katoličku vjeru, što je ovaj i učinio 1445. godine.[85] Nakon toga iz Rima je vršen pritisak na kralja da primjeni državnu silu protiv bosanskih heretika. Jasno mu je stavljeno do znanja da, ako računa na pomoć ugarske vojske u borbi protiv Osmanlija mora „*mačem, ognjem i smrću*“ ukloniti paterene iz Bosne.[86] Nemajući drugog izlaza, kralj je 1449. ili 1450. pokrenuo opsežnu vojnu akciju protiv pristalica Crkve bosanske. Mnogi patereni su u strahu za opstanak prividno prešli na katoličku vjeru, dok su se drugi sklanjali na posjede velikaša kamo nije dosezala kraljeva vlast, ili su se stavljali pod zaštitu Osmanlija. Proganjanje paterena trajalo je cijelo desetljeće, tako da su 1460. godine poslanici iz Bosne uvjeravali papu da je kralj „*opasni narod paterena istjerao iz čitavog područja nad kojim se proteže njegova vlast*."[87] Premda se djed Crkve bosanske sa užim rukovodstvom sklonio kod Hercega Stjepana, kraljevim progonima Crkvi bosanskoj je zadan odlučujući udarac i ona se kao organizirana zajednica nakon toga više ne spominje. No, zadovoljstvo Rima i Katoličke crkve zbog uspjeha u borbi protiv bosanskih heretika bilo je kratkog daha. Tri godine nakon što su stigle u Rim vijesti o završetku progona paterena, 1463. godine sultan Mehmed II el-Fatih osvojio je Bosnu i uništio srednjovjekovno bosansko plemstvo. Ni katolička ni pravoslavna crkva nisu imale dovoljno vremena da od dojučerašnjih paterena načine po svoj mjeri kršćane, jer je pod zaštitom moćne Osmanske

[85] Imamović, op.cit., 77
[86] Anto Babić, *Bosanski heretici*, str. 155.
[87] Anto Babić, *Bosanski heretici*, str. 155-156.

carevine započeo proces širenja islama koji je za dva vijeka, polovinom XVII stoljeća postao dominirajuća religija u Bosni i Hercegovini.

Zadivljujuća je činjenica da vjerski život bosansko-hercegovačkog stanovništva u srcu Južne Europe, na dohvat Rima, tokom cijelog srednjeg vijeka, sa vjerskim slobodama i tolerancijom drugih i drugačijih, predstavlja paradigmu budućem modernom ustrojstvu društvenih odnosa u Europi. Premda su o bosanskim paterenima, bogumilima, šizmaticima, hereticima i manihejcima napisani brojni, ponekad izrazito kontradiktorni radovi, neosporna je činjenica da su vjerske slobode i tolerancija neodvojivi dio njihovog karaktera. Oslobođeni crkvenih stega i svetih sakramenata srednovjekovni stanovnici Bosne su živjeli prema narodnim običajima i tradiciji koju su donijeli sa sobom iz slavenske prapostojbine.

Vjerska "zapuštenost" srednjevjekovnih stanovnika Bosne i Hercegovine

Mada su svi faktori neophodni da srednjovjekovna Bosna i Hercegovina postane primjerna kršćanska država, od kojih izdvajamo: blizinu Rima, duhovnog centra zapadnog kršćanstva, geografsku okruženost izrazitim kršćanskim državama, povijesno iskustvo života u okviru rimske države, privredna povezanost s katoličkim Dubrovnikom, Ugarskom i hrišćanskom Srbijom, te postojanje desetina antičkih crkvi širom Bosne i Hercegovine, to se nije desilo. Iako je nakon formalnog širenja kršćanstva uspostavljena Bosanska biskupija koja se prvi put po imenu spominje u buli pape Klementa III 08.01. 1089. godine, službeno kršćanstvo nije se učvrstilo i

ojačalo među srednjovjekovnim stanovnicima Bosne i Hercegovine, već je njihova duhovna nadgradnja krenula u sasvim drugom i neočekivanom pravcu.[88] Umjesto uobičajenih vijesti o aktivnostima kršćanskih svećenika, iz Bosne su stoljeće kasnije, 1189. godine u Rim stigle dramatične vijesti o širenju krivovjerja.[89] Šta se desilo? Zašto se u Bosni i Hercegovini proširilo heretičko učenje? Nažalost, nauka do danas još nije dala zadovoljavajući odgovor. No, to za ovaj rad nije ni bitno. Bitan je zaključak koji se iz toga može izvući, a to je da većina stanovnika nije iskreno i zdušno prihvatila kršćanstvo i njegovo učenje već su zaštićeni visokim planinama, dubokim klancima i nepreglednim šumama zajedno živjeli pripadnici službenog kršćanstva, kršćanskih sekti i nepokršteni sljedbenici stare slavenske religije. O tome don Ante Škobalj kaže: "*U Bosni je u ono doba bilo više vjerskih sljedbi, to jest i katolika, i krivovjeraca, i šizmatika, i nevjernika, nepokrštenih pripadnika staroslavenskog paganstva."*[90] Unutar pomenutih skupina živio je veliki broj stanovništva oslobođen strogih vjerskih pravila i Katoličke i Crkve bosanske.

Franjevci, kao pripadnici službene Katoličke crkve, susretali su se sa nizom poteškoća u svom misijskom djelovanju i nastojanju da prošire Kristov nauk u Bosni i

---

88 Snežanja Vasilj, Srećko Džaja, Marko Karamatić i dr. Tomo Vukšić, *Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini*, drugo dopunjeno izdanje, Napredak, Sarajevo 1997. godine, str. 32.

89 Franjo, Šanjek, "'Krstjani' crkve bosanske", *Radovi* - Zavod za hrvatsku povijest, vol. 32-33, Zagred 1999-2000, str. 423-424.

90 Ante Škobalj, "Bosanska crkva i njezini sljedbenici". U: *Obredne gomile*, vlastita naklada, 'Sveti Križ na Čiovu', 1970. str. 482. Navedeno prema Ivan Mužić, *Vjera crkve bosanske - Krstjani i pogani u srednjovjekovnoj Bosn*i, Split, 2008. god.

Hercegovini. Neke od njih sumirao je fra Bartol iz Alverne, vikar bosanske biskupije, u poznatoj "Dubia" koje je 1372. godine i poslao ih papi u Avignon na rješavanje. Glavna pitanja tiču se:

a) pokrštavanja, jer su tadašnji Bosanci za fra Bartola i papu nekršteni, odnosno nevjernici,

b) braka, jer su neki htjeli da se krste, ali nisu htjeli da prihvate sakrament braka.[91]

S druge strane, prema učenju Crkve bosanske ljudi su se dijelili na savršene "prave krstjane i krstjanice koji grijeha ne ljube" i na "mrsne ljude", kojima je bilo dopušteno da žive običnim životom.[92] "Savršeni krstjani i krstjanice" su nakon primanja duhovnog krštenja živjeli u monaškim zajednicama po strogim pravilima reda. Prezirali su jedenje mesa i svega što potiče od mesa. Smatrali su da se niko ko jede meso ne može spasiti bez ponovnog krštenja. Uz to, krstjani su u cilju postizanja duhovne čistoće odbacivali svaki tjelesni dodir sa ženama, a analogno tome odbacivali su i brak kao najveću smetnju za spasenje.[93] Sve to nije bilo privlačno većini "mrsnih ljudi" koji su dostojanstvenike Crkve bosanske poštovali i uvažavali, ali su živjeli po svojim narodnim pravilima i običajima. Spasenje su mogli zaslužiti primanjem duhovnog krštenja pred kraj života, tako da se nisu žurili pokoriti strogim pravilima reda.

---

91 Bonicije Rupčić, "Značenje "Dubia" fra Bartola iz Alverne iz god. 1372/73. za povijest Bosne", *Zbornik ZPZ*, br. 16., str. 76-85.

92 Anto Babić, *Bosanski heretici*, Svjetlost, Sarajevo, 1963. godine, str. 118.

93 Dragoljub Dragojlović, *Krstjani i jeretička crkva bosanska*, SANU, Balkanološki institut, Posebna izdanja knj.30, Beograd, 1987. godine, str. 214-216.

Ako "mrsni" ljudi, dakle, nisu živjeli po pravilima ni jedne crkvene zajednice, ni službene Katoličke, niti heretičke Crkve bosanske, ostaje nam jedino da zaključimo da je većina stanovnika tadašnje Bosne i Hercegovine živjela prema staroslavenskim, paganskim tradicijama koje su naslijedili od svojih predaka. Između "savršenih" pripadnika Crkve bosanske i običnih "mrsnih" ljudi postojala je velika razlika. Sima Ćirković o tome kaže: "*Savremenicima je bila sasvim jasna duboka razlika između krstjana, pravih ubeđenih jeretika i običnih ljudi koji, verovatno, nisu uvek bili daleko od istinskog paganstva.*"[94] Da je tako, između ostalog, svjedoče paganski elementi prisutni na stećcima[95] i obilje predkršćanskih običaja, obreda i rituala prisutnih u narodnim običajima i praksi bosansko-hercegovačkog stanovništva.[96] Slično mišljenje dijeli i Ivan Mužić koji tvrdi: "*Kad se sumiraju svi izvori o srednjovjekovnoj Bosni, proizilazi da su tada u bosanskom stanovništvu brojnošću preovladavali nekršteni, ali u smislu da*

---

[94] Sima Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd 1964., str. 108.

[95] Nakon analize postojećih simbola na stećcima Ivan Mužić tvrdi da: "*Preovladavanje predkršćanske simbolike starosjeditelja na stećcima nedvojbeno potvrđuje da preci najvećeg dijela stanovništva srednjovjekovne Bosne nikada nisu bili istinski kristijanizirani.*" Vidi:Ivan Mužić, *Vjera crkve bosanske...* str. 54.

[96] Davne 1900. godine, kada su etnološka istraživanja južnoslavenskih naroda bila tek u povoju, dr. Nikola Vitez Grižetić Gašparević tvrdi kako su Muhamedovci Bosne i Hercegovine sačuvali mnogo staroslavenskih običaja u obitelji: „*Tako u prositbi, udaji, djeverstvu, kumstvu, pri porodu, smrti, gatanju i vračanju.*“ Vidi: Vitez Nikola Gašparević Grižetić, *O vjeri starih Slovjena prema pravjeri Arijaca i prasemita*, Mostar, 1900. godine.

je papinski Rim i krstjane počeo od trećeg desetljeća XIII stoljeća tretirati kao nekrštene."[97]

Još jedna činjenica upućuje na zaključak da je većina stanovnika srednjovjekovne Bosne život uređivala prema narodnim običajima i tradicijama, daleko od kršćanskog, odnosno paterenskog učenja. Naime, već smo napomenuli da su tokom razvijenog srednjeg vijeka u Bosni djelovale dvije crkvene zajednice[98] Crkva bosanska i Katolička crkva. Svećenici obje crkve bili su smješteni u samostane (katolici) ili hiže (patereni) daleko od naroda. I dok su fratri, sa manjim ili većim, ali uglavnom ograničenim uspjehom, nastojali pokrstiti nekrštene, dotle su svećenici Crkve bosanske u svojim hižama živjeli svetačkim životom duhovno odvojeni od običnog naroda. Takva situacija trajala je do pred kraj bosanskog kraljevstva kada su nekršteni mogli, pod prijetnjom da će izgubiti posjede i biti prognani, nominalno prihvatiti katoličanstvo. Međutim, tada Katolička crkva jednostavno nije imala dovoljno vremena da se posveti vjerskoj naobrazbi tih konvertita. Oni su za vrijeme Osmanske države uglavnom prihvatili islam.[99] O tome John V.A. Fine u svojoj značajnoj studiji *Bosanska crkva - Novo tumačenje* kaže: "*Brzina s kojom*

---

[97] Ivan Mužić, *Vjera crkve bosanske...* str. 58.

[98] Na području tadašnje Bosne nije postojala organizirana pravoslavna crkvena zajednica. O tome Dr. Ćiro Truhelka kategorično tvrdi: "*Na području što ga zaprema trokut od Drine do Neretve i mora, a na sjeveru do Save, u srednjem vijeku nema apsolutno nikakvih podataka da je tu postojala bilo koja grčko-istočna (pravoslavna) crkva ili manastir. Samo s onu stranu Neretve u Humskoj Zemlji, koja je nekoć prelazno potpadala pod suverenitet srpskih kraljeva, postojale su crkve u Trebinju i manastir u Stonu.*" Vidi: Dr. Ćito Truhelka, *Studije o podrijetlu*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1941. godine, str. 38.

[99] Ivan Mužić, *Vjera crkve bosanske...* str. 29.

je Crkva (bosanska) nakon osmanskog osvajanja iščeznula i brzina stanovništva da prihvati druge vjeroispovjesti mogao bi biti dokaz da Bosanska crkva nije stvorila jake veze sa svojim sljedbenicima. Tako, izgleda, da je seljaštvo, čak i vlastela svoje živote i dalje živjelo prema svojim tradicionalnim uzorima, dok je učenje Crkve na njih malo uticalo."[100] Život po tradicionalnim, tj., paganskim, staroslavenskim izvorima ostavio je dubokog traga na prasku i običaje bosanskog, pogotovu, seoskog stanovništva koje je u najvećem obimu prihvatilo islam. To stanovništvo dolaskom Osmanlija i prihvatanjem islama nije kanilo mijenjati svoje životne navike i običaje po kojima se prije islama ravnalo. Po već uhodanaj matrici, kao što su stoljećima ranije prihvatili kršćanstvo i islam su prihvatili da bi se zaštitili i slobodno živjeli u novim političkim i društvenim okolnostima. To im je bilo omogućeno nepostojanjem islamskih vjersko-prosvjetnih institucija: džamija i mekteba po ruralnim naseljima do početka XVII vijeka. [101] Stoga ćemo u nastavku rada, na primjeru Bosanskog i Kliškog sandžaka, ukratko predstaviti konfesionalnu strukturu stanovništva i vjerske prilike do početka XVII vijeka.

---

[100] John V.A. Fine, *Bosanska crkva - Novo tumačenje*, BKC, Sarajevo, 2005., str. 274.

[101] Do početka XVII vijeka najveći broj stanovnika Bosne i Hercegovine prihvatio je islam. Premda je slučajeva primanja islama bilo i kasnije oni nisu bili tako masovni kao u XV i XVI vijeku. Istodobno, vrijeme do početka XVII vijeka smatramo formativnim kada je u pitanju simbioza predislamskog i islamskog učenja koje je podjednako oblikovalo život običnog čovjeka u Bosni i Hercegovini. Naime, do početka XVII vijeka već je prošlo nekoliko generacija novih muslimana koji su usklađivali svoj život sa islamskim učenjem, tako da se do tog vremena izfiltriralo sve što je bilo u direktnom sukobu sa duhom islama.

Konfesionalna struktura stanovništva i vjerske prilike u Bosni i Hercegovini do kraja XVI vijeka

Početkom osmanske vladavine 1463. godine većinu stanovništva u Bosni i Hercegovini činili su katolici, odnosno kripto-katolici, nekršteni, koji su prisilno za vrijeme kralja Stjepana Tomaševića formalno prihvatili kršćanstvo. Analizirajući građu iz do tada objavljenih turskih deftera Srećko Džaja navodi da je 1468. godine u Bosni bilo 37.604 kućanstava. Od tog broja 37.272 kuće, odnosno 99.10 %, su bile kršćanske (ili kripto-kršćanske), dok je muslimanskih kuća bilo samo 332 odnosno 0,9%.[102]

Međutim, stoljeće i po kasnije, početkom XVII stoljeća konfesionalna struktura bosansko-hercegovačkog stanovništva dramatično se promijenila. Na prostoru Bosanskog sandžaka[103] 1604. godine bilo je 64.721. domaćinstvo. Od tog broja muslimana je bilo 45.941 kuća sa 4.979 neoženjenih (potencijalne kuće), dok su kršćani ukupno (katolici i pravoslavni) brojali 18.891. kuću. To znači da su početkom XVII stoljeća ubjedljivu većinu od 71%, činili muslimani, prema 21% koliko je bilo kršćana.

Veoma je interesantno da je od ukupnog broja muslimana u to vrijeme povlaštenih gradskih kuća bilo 9.843 sa 2.429 neoženjenih (21%), dok je 36.098 sa 2.550 neoženjenih (79%) otpadalo na muslimansko rajinsko (zemljoradničko)

---

[102] Srećko Džaja, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, Mostar, 1999. godine. str.69.

[103] Centralnog sandžaka u Bosni i Hercegovini koji je obuhvatao 55 nahija.

stanovništvo.[104] To je za ovaj rad vrlo bitan podatak jer su centri islamske kulture i duhovnosti, sa džamijama, medresama, mektebima i tekijama bili gradovi, dok je nivo vjerske prosvjećenosti u prigradskim naseljima bio veoma nizak. Rajinsko stanovništvo je, bez vjerskih učenjaka koji bi ih neprestano poučavali i vjerskih objekata u kojima bi obavljali obrede, nastavljalo živjeti po ustaljenim običajima.

Do početka XVII vijeka islam se u Kliškom sandžaku[105] najviše proširio među rajinskim (zemljoradničkim) stanovništvom. U nahiji Uskoplje je cjelokupno rajinsko stanovništvo 100 % prihvatilo islam. I u drugim nahijama omjer rajinskog muslimanskog stanovništva prema kršćanskom bio je izrazito veliki. U nahiji Livno bio je 93% muslimanskog rajinskog stanovništva, u Neretvi 91.5%, u Rami 91%, u Glamoču 67%, te u nahijama Sinj i Cetina po 95%.[106] Istodobno, sve džamije i drugi vjersko-prosvjetni objekti: medrese, mektebi i tekije u Kliškom sandžaku do početka XVII stoljeća nalazili su se u gradovima, dok je muslimansko seosko stanovništvo živjelo skoro bez ikakve vjerske prosvjećenosti.[107] Ako se uzme da je omjer zemljoradničkog prema gradskom

---

[104] Adem Handžić, "Konfesionalni sastav stanovništva u Bosni i Hercegovini u prvim stoljećima osmanske vladavine", *POF*, 42-43/1992-93, Sarajevo, 1995. str. 134.

[105] Kliški sandžak obuhvatao je 42 nahije sa sljedećim gradovima, kasabama: Konjic, Prozor, Prusac, Oborci, Donji Vakuf, Gornji Vakuf, Livno, Sinj, Klis, Vrlika, Drniš, Skradin, Glamoč, Knin, Jezero, Zemunik i Hrvace.

[106] Fehim Spaho, "Prihvatanje islama kod stanovništva Kliškog sandžaka", *POF*, br. 41, Sarajevo, 1991, str. 287-288.

[107] Vidi: Fehim Spaho, "Džamije i njihovi vakufi u gradovima Kliškog sandžaka početkom XVII vijeka", *Anali GHB*, V-VI, Sarajevo, 1978. str. 217-230.

muslimanskom stanovništvu na području Kliškog sandžaka sličan onome u Bosanskom sandžaku tj., 80% prema 20%, ispada da je ogromna većina muslimanskog stanovništva koje je tek prihvatalo islam živjelo bez ključnih obrazovnih institucija potrebnih za vjersko prosvjećivanje. Ali, poteškoće u širenju islamskog učenja nije predstavljalo samo nepostojanje vjerskih objekata, već je veliki problem bio u nedostatku domaćih vjerskih službenika. Naime, kako to lijepo primjećuje dr. Adem Handžić: „*U gradovima je postojao po jedan imam samo za obavljanje molitve sa posadama, a i sami ti imami bili su vojnici (mustahfizi) vezani za grad – ne može se drugo pretpostaviti nego da je u prvim decenijama prihvatanje islama imalo deklarativni karakter, sastojalo se samo u preuzimanju muslimanskog imena.*“[108] Na osnovu deftera iz najranijeg perioda osmanske uprave, da se zaključiti da je u osmanskoj vojsci bilo muslimana iz drugih jažnoslavenskih država (Srbija i Makedonija) koje su ranije ušle u sastav Osmanske države i koji su mogli poučavati nove muslimane osnovama islamskog učenja, ali je njihov utjecaj bio ograničen na gradove u kojima su se nalazile vojne postaje. Broj Bošnjaka koji su u to doba pohađali visoke škole u Istanbulu i drugim centrima Osmanske carevine također nije bio značajan, a i ti učenjaci koji su se, poput Hasana Kafije iz Prusca, nakon školovanja vraćali u domovinu, djelovali su kao kadije, muftije ili muderisi u gradskim naseljima.[109] Tek kasnije, početkom XVI vijeka

[108]Adem Handžić, *O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, separat, Sarajevo, 1970. godine, str. 28.

[109]Od 216 učenjaka i pjesnika rodom iz Bosne koje u svom značajnom djelu "Blistavi dragulj - Životopis učenjaka i pjesnika iz Bosne" samo je njih 12 djelovalo u Bosni i Hercegovini do početka XVII stoljeća. Više o

osnivanjem medresa, prvo u Sarajevu, a potom i u drugim gradovima širom Bosne i Hercegovine školuju se domaći vjerski službenici koji preuzimaju i, kako će se to u budućnosti pokazati s uspjehom izvršavaju, časnu obavezu vjerskog prosvjećivanja, prvo gradskog, a potom i prigradskog stanovništva. No, do početka XVII vijeka na prostoru Kliškog sandžaka, prema do sada poznatim dokumentima, ne postoje medrese, što znači da na ovom prostoru djeluje veoma mali broj vjerskih službenika koji poznaju bosanski jezik. Prvu medresu na prostoru Kliškog sandžaka osnovao je Hasan Kafija Pruščak tek 1612. godine u Pruscu.[110] Nakon toga slijede medrese u Konjicu: medresa Mehmed Čauša osnovana 1622. godine i medresa Junuz Čauša osnovana nešto kasnije, neposredno nakon 1623. godine.[111] Prvu medresu u Livnu osnovao je Mustaj-beg tek 1642. godine.[112] Dakle, islam se na području Kliškog sandžaka do početka XVII vijeka najviše proširio među zemljoradničkim, rajinskim stanovništvom. U isto vrijeme na tom području, prema do sada poznatim podacima ni u jednom selu ne postoje vjerske institucije: džamije i mektebi, niti je do početka XVII vijeka postojala medresa u kojoj bi se školovao domaći vjerski kadar. S obzirom da većina stanovništva nije bila u mogućnosti, barem u to vrijeme, temeljito upoznati učenje islama, ne može se govoriti o suštinskom, istinskom prihvatanju islama i njegovih

---

ovome vidi: Mehmed Hamdžić, *Teme iz književne historije*, Ogledalo, Sarajevo, 1999. godine, str. 33-304.

110 Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovajne u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar, Mostar, 1999., str.220.

111 Ismet Kasumović, op.cit., str. 225-227.

112 Ismet Kasumović, op.cit., str. 248.

normi, već se radi o prihvatanju osmanske vlasti i državne religije, pogotovu zbog toga što se širenje islama najviše intenziviralo nakon bitke na Mohaču 1526. godine kada je poražena moćna Ugarska, a narod u Bosni izgubio svaku nadu u povratak kršćanske vlasti. Stoga je, dr. Adem Handžića u pravu kad tvrdi: „*Prihvatanje islama u prvim decenijama bilo više politički gest kojim se na najubjedljiviji način izražavalo priznanje osmanskog poretka i prihvatanje osmanske državne misli, nego što je mogao predstavljati stvarno ostavljanje svoga, a prihvatanje tuđeg kulta.*“[113] Slično mišljenje dijeli i Nedim Filipović koji smatra da je "*masovni prelazak bosanskog seljaštva na islam značio ne samo prostu zamjenu jedne monoteističke vjere, drugom monoteističkom vjerom, nego i prihvatanje vlasti i islamske civilizacije.*"[114]

Veliki broj novih muslimana i nepostojanje odgovarajućih vjersko-prosvjetnih institucija proizveli su ideološku i religijsku zbunjenost muslimana u Bosni i Hercegovini, pogotovu seoskog stanovništva, koje je nominalno prihvatajući islam i dalje nastavljalo da živi po ustaljenim predislamskim tradicijama i običajima, na sličan način kao što su njihovi preci stoljećima ranije prihvatili kršćanstvo.

---

[113] Adem Handžić, op.cit., str. 28-29.

[114] Muhamed Huković, Ahmet Kasumović, Ismet Smajlović, *Muhamed Hevai Uskufi*, Univerzal, Tuzla, 1990., str. 16.

Ideološka i religijska zbunjenost muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini do kraja XVI vijeka

Život između predkršćanskih, kršćanskih i islamskih normi, odnosno ideološko i religijsko lutanje seoskog muslimanskog stanovništva u Bosni i Hercegovini, izazivalo je podsmjeh pravih Turaka. Nove muslimane Turci su nazivali poturi, neznalice, neotesanci i dvovjerci.[115] U nastavku rada analizirat ćemo povijesne izvore iz tog vremena koji zorno svjedoče o religijskoj nestabilnosti lokalnog seoskog stanovništva rastrzanog između starih predislamskih običaja i novog islamskog učenja. Prezir koji su Turci osjećali prema bosanskim muslimanima najvjernije je opisan u rukopisu koji je pronašao i objavio Mehmed Handžić. Ovaj rukopis zapravo predstavlja i najupečatljiviju deskripciju ideološke zbunjenosti novih muslimana i njihov vjerski život na bridu između ranijih predkršćanskih i kršćanskih normi s jedne i islamskih pravila s druge strane. Rukopis potiče iz 993. godine po Hidžri, odnosno 1585. godine, a prepis rukopisa kojime se Handžić služio nastao je 1050. godine po Hidžri, odnosno 1640. godine.[116] Kako smo naglasili, proces širenja islama u Bosni i Hercegovini otpočeo je polovinom XV stoljeća, što nepoznatom autoru spomenutog rukopisa omogućuje da s dovoljne vremenske distance analizira način na koji su stari Bošnjani prihvatali islam. Dio rukopisa koji govori o karakteru

[115]Aleksandar Solovjev, "Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne", *Godišnjak Istorijskog društva BiH*, god. I, Sarajevo, 1949. godine, str. 56.

[116]Mehmed Handžić, "Jedan prilog povijesti prvih dana širenja islama u Bosni i Hercegovini", *Kalendar Narodne uzdanice*, Sarajevo, 1930., godina VI, str. 29-45.

prihvatanja islama stanovništva Bosne i Hercegovine u prvom stoljeću Osmanske vlasti, zbog njegove važnosti donosimo u cijelosti. U rukopisu stoji:

„*U prošlo vrijeme u vilajetu Bosni bijaše kršćanska vjera i Mesihov vjerozakon. Kada je bilo suđeno da se ovaj vilajet osvoji i da se u tim pokrajinama sud i uprava države Osmanovića proširi, onda je radi popisa (stanovništva) iz prijestolnice (Carigrada) određen (za to) po svoj prilici muharir Mesih-paša. Spomenuti muharir sa željom da obavi popis dođe u spomenuti vilajet. Stanovništvo sela u tome vilajetu zateče raskomadano i rastrgano. Stoga od prvaka toga naroda i dobrih ljudi toga plemena sakupi nekoliko staraca i od njih zatraži objašnjenje same stvari i reče im: "Ovaj vilajet vodom, zrakom i ljepotom zemlje odskače nad ostalim pokrajinama nastanjene četvrti zemaljske, pa zašto su stanovnici tako razbijeni? Kakav bi način bio da se ovaj narod ponovo, kao što je bio, oživi i popravi?" Oni mu odgovore: "Ova razrušenost i iskomadanost dolazi od bojazni velike džizje i straha od povećanja državnih daća". Tada spomenuti muharir dostavi njihovo stanje sretnoj Porti i uvaženim vezirima, ali ne dobije dozvole da ukine džizju i državne daće. Rečeni muharir odlikovaše se pameću i razboritošću, te na ovaj način uredi stvar: Odluči da na koji način ukine ime džizje, a da mjesto džizje odredi neku drugu daću. Složi se sa spomenutim uglednim starcima da iz svakog sela dođe po nekoliko ljudi i da radi općeg interesa na ovaj način izlaz nađu: Nek iz svakog sela po jedan muškarac primi muslimansko ime, te da im se zbog toga imena oprosti džizja. Ovo je objavljeno po svim selima i krajevima. Uglavnom se slože i uvide da im je u tome korist. Svaki jednostavno svoje ime prevede na turski jezik. Kome je*

bilo ime "Živko" prozove se "Jahja", kome je bilo ime "Vuk" uzme ime "Kurt", a kome je bilo ime "Gvozden" uzme ime "Timur". Čim se prozovu muslimanskim imenima, džizja bude ukinuta, a mjesto nje na posjede kojima su raspolagali i koji se zvahu "baština" odrede po jedan dukat. I tu rascjepkanu divljač na ovaj način pridobiju; sela se poprave, a stanovnici ukidanjem imena džizje veseli i radosni postanu. Kada se korist upotpunila i ovaj posao bio svršen, podijele se na tri grupe. Jedna grupa koja se povela za svjetiljkom Božije Upute spasi se bezvjerstva. Njihovo stanje odgovaraše njihovim imenima i postadoše muslimani. Druga grupa po onoj kur'anskoj "Mi smo ovako našli svoje očeve" rekavši: "Vama vaša vjera, a meni moja" ostade u propasti bezvjerstva. Ostali ostadoše kao kolebajuća grupa. Strahujući i bojeći se kazne[4] nijesu se mogli natrag povratiti, a nijesu opet ni napustili propisa i običaja očeva i djedova. U njihovu nestaloženom vjerovanju ostalo je kolebanje i sumnja, pa niti su tačno primili islamske propise niti su bili otvoreni kršćani. U pustinji nevjerstva kao životinje lutahu. Ova se grupa danas zove "poturima". Riječ "potur" je sastavljena iz dvije riječi, a to su "po" i skraćeni oblik od riječi "Turčin". U "kršćanskom jeziku" riječ "po" znači polovicu, a "Turčin" znači musliman. Cio sastav znači "polu-musliman".[117] *Oni su od one vrste za koju Kur'an kaže: "Ti su kao goveda ili*

---

[117] Prema piščevu mišljenju riječ "potur" dolazi od "pola turčina" tj. pola muslimana. Međutim, ovo mišljenje nije tačno, jer riječ "potur" označava čovjeka, koji je nanovo primio islam ili se poturčio. Od ovog korijena je pored riječi "potur" i riječ "poturica" pa i "poturčiti se" i "poturčenjak" i slične riječi. Razumije se, da su neki ljudi, koji su tada radi interesa, kako pisac kaže, primili islam, bili slabi muslimani, te su na taj način dali povoda da se iz riječi "potur" razumijeva polu-musliman. (primjedba prevodioca Mehmeda Handžića)

još gori."[118] *Po svom nečistom vjerovanju čuvaju bezvjerske propise, a bojeći se poniženja paze i na ehlisunetski put. Prije bi govor i uzgoj djelovao na životinju, nego li na njih, a u čovječnosti i ljudstvu prema njima životinja je čovjek. Iako u djetinjstvu po prirodnoj sposobnosti i nastojanjem mudrih učitelja pokazuju lijepe kretnje, ali opet potomci ne odustaju od puta svojih pređa i odgoj se kod njih ne može ustaliti kakono je o tome lijepo rekao ugledni šejh Sa'dija:*

Ne ništi svoga života, ne uzgajaj nevaljca!
Može li od slabog željeza izaći dobra britka sablja?
Ukratko rekavši uzgoj kod nedostojnog ne može se
ustaliti. Slično kao što orah na kubetu ne može stajati.

Zbog toga su moćni vladari i ugledni sultani zabranjivali miješanje Turaka i potura. Između njih ima ih dosta sa dvovrsnim zapisima.[119] *Ispod pazuha mu krst ne izlazi, nego se i buni protiv odbacivanja krsta.*

U jednom selu u Bosni umre jedan hadžija. Ljudi koji su ga opremali nađu mu na vratu obješena dva zapisa u voštanoj mušemi. Otvore ih i pogledaju, kad li u jednom ispisani ajeti, a u drugom kršćanskim jezikom nekakve nevezane molitve. Upitaju o tome njegovu majku, a ona im odgovori: "U ovom je selu prije bio jedan blagoslovljen pop čiji su zapisi za čuvanje dječijeg zdravlja bili sigurni. Tada sam radi bereketa zatražila i uzela ovaj", i opet ga uzme, te potravši po licu i očima poljubi ga sa puno uvjerenja.

One koji po Šerijatu idu za Poslanikom
Bog čuva od svake opasnosti,
Čije je vjerovanje nečisto,

---

[118] Kur'an, *Al-'Araf*, 179.
[119] Jedan od popa, drugi od hodže. (prim. prev.)

Kakva korist od zapisa njemu![120]

Premda navedeni rukopis, kako to lijepo primjećuje Mehmed Handžić, nije pisan s opreznošću kojom se pišu historijska djela, on je vrijedan izvor podataka o procesu širenja islama u Bosni i Hercegovini u prvom stoljeću Osmanske uprave. Anonimni pisac s kraja XVI stoljeća dijeli bosansko stanovništvo na muslimane koji su u potpunosti prihvatili islam i njegove norme, nevjernike, pod kojima misli na pripadnike Pravoslavne i Katoličke crkve, i na poture, koji su, prema njegovom tumačenju, "polu-muslimani". Kako smo ranije napomenuli, prihvatanje islama u prvim decenijama bilo je više formalne nego suštinske prirode, ali se smjenom generacija, razvojem gradova i širenjem islamske kulture i civilizacije, formiralo jezgro muslimana koji su živjeli po islamskim normama. S druge strane, prigradska i seoska naselja, a posebno naselja koja su veoma udaljena od gradova, a time i od utjecaja islamske kulture i civilizacije, nisu u prvom stoljeću širenja islama bila obuhvaćena islamskim prosvjećivanjem i obrazovanjem. Stoga je razumljivo da su na selu živjeli ljudi koji nisu dovoljno poznavali islamske propise što je smetalo anonimnom piscu iz XVI stoljeća koji ih upoređuje sa životinjama. Riječ „potur“ prema tursko-bosanskom riječniku iz XVII stoljeća koji je napisao Muhamed Hevai Uskufi, znači seljak. Prema tome „potur“ nije polu-musliman, već osoba sa sela.[121]

---

[120]Mehmed Handžić, „Jedan prilog povijesti prvih dana širenja islama u Bosni i Hercegovini“, u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. V, Ogledalo, 1999., str. 68-73.

[121]Muhamed Huković, Ahmet Kasumović, Ismet Smajlović, *Muhamed Hevai Uskufi*, Univerzal, Tuzla, 1990., str.174.

Postojanje dvojakih zapisa, od „hodže i od popa“ o kojima autor rukopisa iz 1585. godine podrugljivo govori, potvrđeno je i takozvanim Kunovskim zapisom koji je otkriven 1905. godine u selu Ječmište, iznad sela Kunova (općina Foča). Kunovski zapis nalazio se u unutrašnjosti borove klade dva metra duboko u zemlji. Svrha zapisa napisanog bosančicom s latinskim dijelovima bila je zaštita dvadeset i devet muslimanskih porodica koje se u zapisu poimenično navode: *„...o(t) (tres)ka i ot di(ja)vo(la) (i) ot zlogo gra(da) i gro(ma) (i) suhogo vet(ra) (i) da(žda) (stude)nag(o)....*“[122] Muslimani Kunova, su, po mišljenju dr. Muhameda Hadžijahića, zatražili od nekog svećenika, vjerovatno Crkve bosanske, da im sastavi zapis koji bi trebao čuvati njih i njihovo selo od prirodnih nepogoda. Premda svi muslimani, u zapisu se prirodne nepogode tjeraju sa: *„...arhangelom Mihailom, sa vasemi silami nebeskiemi, i Gavrilom, i sa sedem rieči koe reče Hristos na krstu vise(ći) Bogu: 'Oče, prosti onim koi me muče za ljubav tvoju. I ja prostim za ljubav tvoju!'*“[123] Korištenje crkvene terminologije u svrhu zaštite muslimana i njihovog mjesta jasno upućuje na dokaz da je islam u Bosni i Hercegovini, premda vrlo rano i masovno prihvaćen, ipak postepeno potiskivao naslijeđene navike i običaje, prvenstveno stanovnika sela gdje je prosvjećivanje bilo najslabijeg intenziteta. Interesantno je da je Kunovski zapis nastao[124] približno u isto vrijeme, u šezdesetim godinama XVI vijeka,

---

[122]Hadžijahić, Muhamed, “O jednom manje poznatom domaćem vrelu za proučavanje crkve bosanske”, *Prilozi*, Institut za istoriju, godina X/II, br. 10/2, Sarjevo, 1974. godine, str. 58.

[123]Muhamed Hadžijahić, op.cit., str. 67-68.

[124]Po mišljenju dr. Hadžijahića koji je muslimanska imena spomenuta u rukopisu uporedio sa Hercegovačkim defterom iz 1585. godine.

kada i anonimni rukopis iz 1585. godine čija se historijska vrijednost time još više potvrđuje.

Nedostatak islamskih prosvjetnih institucija po selima u prvim stoljećima osmanske vlasti i površno poznavanje islamskih propisa doveli su do ideološke zbunjenosti novih muslimana i njihovih potomaka o kojoj piše anonimni pisac 1585. godine, ali i Jeronim Zlatarić, putopisac koji je za interese Austrije istraživao stanje u Bosni.[125] Zlatarić između ostalog kaže: "*U toj provinciji s njenim krajevima nalazi se pod brigom fratara oko 20 hiljada kršćana od nekog značaja i veliki broj potura koji bijahu nekada kršćani, a zbog velikog tiranstva neprijatelja postadoše muslimani, ali nisu dobri Turci, niti kršćani...Oni su sebi sačuvali ime kršćana za svaki slučaj da bi mogli reći da su još kršćani unutra, ali zbog straha od neprijatelja nisu smjeli da to ispovjedaju otvoreno*."[126] Zlatarić je posjetio Bosnu krajem XVI vijeka u vrijeme kada je sjećanje na staru vjeru bilo veoma živo. Moguće je da je razgovarao s konvertitima koji su još uvijek imali svoje staro kršćansko ime, pa je s te strane tačna njegova tvrdnja da "*su sebi sačuvali ime kršćana*", kao što je tačna tvrdnja da nakon prihvatanja islama nisu smjeli otvoreno propagirati kršćanstvo jer je to prema islamskom učenju zabranjeno. Ono što je pristrasno u njegovom izvještaju je tvrdnja da su pod prisilom prihvatili islam što nije tačno jer su, kako je poznato vjerske slobode unutar Osmanske države bile potpuno zagarantovane.

---

[125] Zlatarić je izvještaj o stanju u Bosni austrijskom nadvojvodi podnio 1599. godine.

[126] Navedeno prema Aleksandar Solovjev, "Nestanak bogumilstva i islamizacija Bosne", *GDI BiH*, Sarajevo 1949. godine, str. 60.

Površno prihvatanje islama u prvom stoljeću osmanske vladavine i vjerska "zapuštenost" koju su naslijedili od svojih predaka vodila je ka otvorenom i nepristrasnom odnosu prema ranijim, svetim knjigama i njihovim sljedbenicima, kršćanima. Izgubljeni između kršćanstva i islama neki bosanski muslimani su, tragajući za zajedničkim korjenima obje religije, uzimali iz kršćanskih svetih knjiga ono što je bilo prihvatljivo za islam. O ovoj osobenosti muslimana iz Bosne pisao je 1670. godine Paul Rycaut, engleski diplomata i historičar.[127] Zbog značaja njegovog izvještaja za našu temu donosimo ga u cijelosti: "*Ali oni koji čine stvarno čudnu mješavinu kršćanstva i muhamedanstva žive kao vojnici na krajinama Ugarske i Bosne. Oni čitaju Jevanđelje na slavenskom (narodnom) jeziku koje nabavljaju iz Moravije i susjednog Dubrovnika. Pored toga, veoma su znatiželjni da upoznaju tajne Kur'ana i arapskog jezika. Da ne bi bili smatrani za prostake i neobrazovane, trude se da savladaju i perzijski jezik. Oni piju vino u ramazanu, mjesecu posta. Ali, da bi izbjegli skandal u vino stavljaju cimet i druge začine, a potom ga prozovu "hardalija", i na taj način ga smatraju dozvoljenim. Osjećaju ljubav i samilost prema krišćanima i spremni su da ih štite od uvreda i nasilja Turaka. Vjeruju da je Muhammed Sveti Duh kojeg je najavio Krist. Smatraju da je spuštanje Svetog Duha na Kristove učenike na dan Duhova bilo u obliku i simbolu Muhammeda. Tumače da riječ "Paraklet" (παράκλητος) na svim mjestima u Jevanđelju označava njihovog Poslanika, u*

[127]Rycautov izvještaj kod nas je publikovao Aleksandar Solovjev pod naslovom "Engleski izvještaj XVII vijeka o bosanskim poturima". Rad je objavljen u *GZM* u Sarajevu, Nova serija, sveska VII, 1952. , str. 101-109.

čije uho je Bijeli Golub objavljivao nepogrešiva uputstva koja vode ka sreći. Svi poturi u Bosni pripadaju ovoj sekti, ali plačaju poreze kao kršćani. Oni se gnušaju ikona i znaka krsta. Obrezuju se pravdajući taj postupak Kristovim primjerom kao što to čine kopti, pripadnici grčke crkve u Egiptu."[128]

Za Rycauta su "poturi" najčudnija mješavinu islama i kršćanstva. Premda ih pravi Turci, od kojih je Rycaut prikupljao informacije, recipiraju kao zasebnu sektu, to nije tačno. Sredinom XVII stoljeća kada je Rycaut pisao svoje djelo *The history of the present state of the Ottoman Empire*, "poturi ili ljudi iz Bosne" kako ih na margini knjige naziva, uporno su tragali za rješenjima koja bi pomirila njihovu raniju predislamsku duhovnost sa islamskom, što nije samo njihov specifikum. U samom Kur'anu postoje tekstovi kojima se nastoji pomiriti kršćansko učenje sa islamskim. Eklatantan primjer za to je poruka iz Kur'ana: "*Recite: "Mi vjerujemo u Allaha i u ono što se objavljuje nama, i u ono što je objavljeno Ibrahimu, i Ismailu, i Ishaku, i Jakubu, i unucima, i u ono što je dato Musau i Isau, i u ono što je dato vjerovjesnicima od Gospodara njihova; mi ne pravimo nikakve razlike među njima, i mi se samo Njemu pokoravamo.*"[129] Muslimani, dakle, vjeruju u ono što je objavljeno Isau ili Kristu, te stoga ne začuđuje interes muslimana iz Bosne za Jevanđeljem. S druge strane, jedna od misija Isaa ili Krista, prema islamskom učenju, bila je da najavi dolazak Muhammeda,[130] a "poturi" su

---

[128] Sir Paul Rycaut,*The history of the present state of the Ottoman Empire*, London, 1686.god., str. 247-248.

[129] Kur'an, *Al-Baqara*, 136.

[130] *"A kada Isa, sin Merjemin, reče: "O sinovi Israilovi, ja sam vam Allahov poslanik da vam potvrdim prije mene objavljeni Tevrat i da vam*

ispunjenje te misije pronašli u "Parekletu" kojeg su poistovjetili s Muhammedom. To također nije samo njihov specifikum. "Poturi" o kojima piše anonimni pisac s kraja XVI vijeka i Rycaut predstavljaju prelaznu faznu duhovnog traganja od paterenstva ili kršćanstva, ka pravom istinskom prihvaćanju islama u kasnijim generacijama. Širenjem nauke i obrazovanja i vjerskog prosvjećivanja u kasnijim vremenima "poturi" su postepeno ostavljali paterenska i kršćanska vjerovanja i obrede prihvatajući islamsko učenje kao sistem života. Povijesni dokument koji, s jedne strane, zorno svjedoči o ideološkom traganju bosansko-hercegovačkih muslimana u XVI vijeku, a s druge strane govori o nastojanju službene uleme da ispravi krivo vjerovanje i neprihvatljive običaje, jeste fetva Ebu Suda (umro 1574. godine)[131] o svetkovanju neislamskih, tj., kršćanskih praznika. Duhovni hod bosansko-hercegovačkih muslimana na ivici između kršćanstva i islama nije ostao nezapažan ni na carskom dvoru u Istanbulu, odnosno u službenoj kancelariji tadašnjeg šejhul-islama Ebu Suda, vrhovnog vjerskog autoriteta u Osmanskoj državi. Sve do današnjih dana Bošnjaci u nekim krajevima njeguju tradiciju obilježavanja predislamskih i predkršćanskih blagdana Jurjeva i Aliđuna. Čini se da je ta praksa sredinom XVI vijeka, bila

donesem radosnu vijest o poslaniku čije je ime Ahmed, koji će poslije mene doći" - i kad im je on donio jasne dokaze, oni rekoše: "Ovo je prava vradžbina!" Kur'an, *As-Saf*, 6.

131 Šejhul-islam Ebu Sud Mehmed – efendi rođen je 1490. godine u tekiji njegovog oca na Ejubu (Istanbul). Nakon završenog školovanja obavljao je funkciju profesora, kadije i kadi askera do 1545. godine kada je postavljen za šejhul-islama. Na ovoj funkciji ostao je trideset godina, sve do smrti 1574. godine. Ukopan je na Ejubu. Zauzima važno mjesto u povijesti islamskog prava, jer je uspio uskladiti Zemljišni zakon Osmanske carevine sa šerijatom.

veoma transparentna i javna, što je potaklo nekog imama, muderisa, ili nekog drugog turskog zvaničnika da pošalje upit šejhul-islamu u Istanbulu i zatraži pravno rješenje (fetvu) o tome. Pitanje i fetvu donosimo u cijelosti.

Pitanje:

„Ako neki muslimani i njihove žene budu uvažavali dane, koje budu uvažavali kršćani, npr. ako ne budu radili nedjeljom, na Božić, Jurjevo i ovima slično koliko god ima dana i ako [to] budu uvažavali kao kršćani zbog toga što idu na izlet, što prave više jela i što ne rade — što je za ovu grupu potrebno *po šerijatu, neka se objasni, te neka bude nagrađeno [od Boga].*“

Odgovor:

„Bit će nevjernici; potrebno je da obnove vjerovanje i da obnove brak i da se pokaju. Ako se ne osvijeste, neka se toliko vremena [u originalu nedostaje glagol!], dok se ne obavežu da neće uvažavati te dane. To je nevaljalo stanje. Da Bog sačuva.“[132]

Pitanje i fetva Ebu Suda nedvosmisleno impliciraju postojanje predislamskih, kršćanskih običaja u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana koji su polovinom XVI vijeka, u vrijeme nastajanja fetve, živjeli tradicionalnim životom svojih predaka, čime se potvrđuju ranije navedeni povijesni dokumenti i izvještaji o karakteru prihvatanja islama od strane rajinskog stanovništva u Bosni i Hercgovini.[133]

---

[132] Navedeno prema: Muhamed Hadžijahić, „Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini”, *POF*, 28-29/1978-9,VOL.28-29, Sarajevo, 1980. godine, str. 302.

[133] Krajem 1568. godine izdata je slična fetva za područje današnje zapadne Makedonije. Ovom fetvom predviđa se najstrožija kazna za one koji su formalno primili islam i nastavili da se i dalje pridržavaju stare religije,

Vrlo važna činjenica kod razmatranja pitanja opstanka predislamskih običaja i obreda u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana, jeste obim i snaga prihvatanja islama bosansko-hercegovačkog ženskog stanovništva.

Istražujući proces širenja islama u sjeveroistočnoj Bosni, Adem Handžić je primjetio kako su ženski članovi porodica novih muslimana, obično, i dalje zadržavali ranija imena i nisu ni formalno prihvatali islam. Tako je u selu Dedino zabilježena udovica Milica Širmerdova.[134]

Patrijahalni sistem uređenja porodica po kojem su vršeni popisi stanovništva i pisani defteri ne pružaju nam jasan uvid u obim prihvatanja islama ženskog stanovništva Bosne i Hercegovine. U svim defterima na osnovu kojih se može pratiti proces širenja islama navode se gotovo isključivo muškarci sinovi muškaraca, tako da prihvatanje islama od strane bosansko-hercegovčkih žena ostaje skriveno.

Postojeći sistem obrazovanja u Osmanskoj carevini, također, nije bio naklonjen ženskoj populaciji. Najvažniji vid obrazovanja muslimanki bio je mekteb u kojem su se stjecala osnovna znanja o vjeri. Kako je poznato, u to doba nisu postojale ženske medrese ili srednje škole tako da se školovanje muslimanki okončavalo sa završenim mektebom.

Još jedna činjenica nije išla u prilog vjerskom prosvjećivanju žena, a to je odsustvo žena sa džuma – namaza i sedmičnog predavanja što je svakako bio važan metod odgoja i

kršćanstva. Više o tome vidi u: Olga Zirojević, "Alahovi hrišćani", *Republika*, Br. 282-283, Beograd, Godina XIV, april 2002. godine. http://www.yurope.com/zines/republika/arhiva/2002/282-283/, zadnja posjeta: 25.08.2010. godine.

[134] Adem Handžić, *O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, POF, XVI-XVII/1966-67. Sarajevo, 1970., str. 23.

obrazovanja novih obraćenika. Žene su, istina, bile u mogućnosti prisustvovati drugim vidovima predavanja i vazova, posebno tokom mjeseca ramazana, ali je pitanje koliko su ta rijetka predavanja mogla utjecati na svakodnevni život novih muslimanki?

Ako se, dakle, uzme u obzir da su do kraja XVI stoljeća bila rijetka sela u kojima su postojale džemije i mektebi, da nisu postojale srednje škole za žene, te da, u mjestima gdje su postojale džamije, žene nisu učestvovale na džuma – namazima, postaje jasno da nivo vjerske prosvjećenosti muslimanki tokom prvog perioda osmanske uprave nije bio na zadovoljavajućem nivou.

Ta činjenica je bitna za naš rad, jer su većinu predislamskih obreda i običaja iz životnog ciklusa: rođenje, svadba i smrt, njegovale i s koljena na koljeno prenosile upravo žene.

GLAVA III
ELEMENTI STAROSLAVENSKE TRADICIJE U KULTURI BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH MUSLIMANA

Južni Slaveni koji su do prve polovine VII stoljeća naselili prostore Bosne i Hercegovine vjerovali su, poput većine stanovnika tadašnje Europe, u više bogova sa različitim ulogama. Osnovnu boju njihovom paganskom vjerovanju davao je zemljoradnički i stočarski način života. Slavni antropolog Džejms Džordž Frejzer u svom čuvenom djelu *The Golden Brough* navodi: „*Prizor velikih promjena koje svake godine pređu preko lica zemlje moćno je uticao na ljudske duhove u svim vremenima i pobudio ih da razmišljaju o uzrocima tako ogromnih i čudnih preobražaja. Čak i primitivan čovjek ne može, a da ne opazi kako je njegov život blisko skopčan sa životom prirode i kako isti procesi koji zamrznu rijeku i liše zemlju njenog bilja ugrožavaju i njegov opstanak. Izgleda da su na izvjesnom stupnju razvitka ljudi uobražavali kako su sredstva za izbjegavanje nesreće koja prijeti u njihovim sopstvenim rukama i da oni mogu pomoću magije usporiti ili ubrzati tok godišnjih doba.*“[135] Prema tome, oni su vršili obrede i izgovarali bajalice da bi učinili da kiša padne, da sunce sija, da se životinje množe i da voćke donose plodove.

Svoje molitve naši preci upućivali su božanstvima koja su trebala da im osiguraju napredak u životu, obilnu ljetinu,

[135] Džejms Džordž Frejzer, *Zlatna grana – proučavanje magije i religije*, Ivanišević, Beograd, 2003., str. 320.

pobjedu u ratu i sigurnost u vrijeme vremenskih nepogoda. Međutim, imena koja su Južni Slaveni davali svojim božanstvima i funkcije koje su obavljali, djelimično su, zbog nedostatka domaćih pisanih izvora, prekrivena velom tame.

Do sada na području Bosne i Hercegovine nije pronađen nijedan staroslavenski hram ili svetilište, niti postoje domaći pisani izvori za proučavanje religije naših predaka. Osnovni izvori za proučavanje religije starih Slavena su prije svega bogata i živa folklorna građa koja još uvijek živi u narodnim običajima i obredima.

Pored toga, prije nego što su se slavenska plemena podijelila na Istočne, Zapadne i Južne Slavene, postojao je jedan zajednički panteon[136] za sve. Stoga nam pisani izvori koji postoje o religiji Istočnih ili Zapadnih Slavena, mogu poslužiti kao osnova za rekonstrukciju panteona Južnih Slavena.

Južnoslavenski panteon

Prema svjedočenju Prokopija (Προκόπιος), vizantijskog istoričara iz VI vijeka, Slaveni vjeruju: „*Da postoji jedan Bog koji proizvodi grom, i koji je gospodar vasione. Oni mu žrtvuju stoku i prinose druge žrtve. Ne znaju za sudbinu i ne dopuštaju da ona ima ikakvu ulogu u ljudskim stvarima. Kada im zbog bolesti ili rata prijeti opasnost od smrti, oni se zavjetuju da će, ako se spasu, Bogu prinijeti žrtvu. I čim se spasu oni to doista i*

---

[136] Prema *Rječniku stranih riječi* **panteon** znači: zajednički hram svih grčkih bogova; građevina posvećena kultu velikana; u mnogobožačkim religijama skup božanstava. Termin panteon u ovom radu koristit ćemo u značenju skupa božanstava u mnogobožačkim religijama. O značenju riječi panteon vidi: Marijan Filipović, *Rječnik stranih riječi,* Medicinska knjiga, Zagreb, 1995., str. 293.

čine vjerujući da su tom žrtvom otkupili svoj život od Boga. Osim toga oni obožavaju rijeke, nimfe i druga božanstva, a za vrijeme žrtvovanja oni gataju."[137]

Istraživači južnoslavenske religije i mitologije slažu se da je bog – gromovnik vrhovni bog Perun. Čini se da je Perun sveslavensko božanstvo jer se tragovi njegovog kulta mogu naći kod svih slavenskih naroda. Brojni toponimi širom južnoslavenskoga geografskog područja dobili su ime po njemu.[138] U Nestorovoj hronici zabilježeno je da se Slaveni zaklinju oružjem i Perunom bogom svojim i Volosom, bogom stada.[139] Kako ćemo kasnije vidjeti, naši preci nisu zaboravili svog boga –gromovnika, čiji kult se u pojedinim segmentima održao do današnjih dana.

I kult Volosa također se održao kod našeg naroda. Pojedini poljoprivredni običaji i narodne izreke vezani su za ovo južnoslavensko božanstvo.[140]

Svetovid ili Svantevid je božanstvo koje također zauzima značajno mjesto u panteonu Južnih Slavena. Bio je posebno poštovan na ostrvu Rujan gdje mu se nalazio ogromni

---

137 Prokopios: "De bello Gothico" књ. III. c. XIV. изд. Donn. стр. 334. Navedeno prema: Spasoje Vasiljev, *Slovenska mitologija*, urađeno po I štampanom izdanju Srbobran, 1928. godine, <http://www.rastko.org.yu/antropologija/svasiljev-mitologija_c.html> (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

138 Miljenko S., Filipović, "Još o tragovima Perunova kulta kod Južnih Slavena", *GZM,* Istorija i etnologija, sv.IX, Sarajevo, 1954. str. 181-182.

139 Luj Leže, *Slovenska mitologija*, 1901. godine. http://www.rastko.org.yu/antropologija/lleze-mitologija_c.html (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

140 Špiro Kulišić, „Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u proučavanju stare slovenske religije (II)", *ANUBIH Knjiga XI,* Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 9., Sarajevo, 1973. godine. str. 143.

kip.[141] Svetovid je četveroglavi bog s dvije glave naprijed i dvije nazad, tako da je bio u mogućnosti da ”sve vidi”. Smatran je za boga rata i zaštitnika polja. Prinošene su mu životnjske žrtve. Nakon pokrštavanja, Svantevit je postao Sveti Vid.

Pored muških božanstava, Južni Slaveni su poštovali i ženska božanstva i natprirodna bića. Među njima najpoznatije su Vesna, boginja proljeća, Mőrana, boginja smrti, te vile ili nimfe. Posebnog traga u običajima bosansko-hercegovačkih muslimana ostavio je kult boginje smrti Mőrane u narodu poznate pod imenom Mőra.

I vjerovanje u vile bilo je veoma rašireno. Muslimanske epske pjesme vrlo često spominju gorske vile koje pomažu junacima.[142]

Obredi, rituali i kultovi koji su utjecali na formiranje staroslavenskih običaja u kulturi bosansko-hercegovačkih muslimana

Uz navedena božanstva, čiji kultovi još uvijek traju, navest ćemo preostale obrede, rituale i kultove koji su utjecali na formiranje staroslavenskih običaja u kulturi bosansko-hercegovačkih muslimana. Prije svih, to je kult mrtvih koji spada u najkarakterističnija obilježja slavenske mitologije. Kult mrtvih zauzima značajno mjesto u religiji slavenskih naroda, a pogotovu kod Južnih Slavena. Uticaji kulta mrtvih i rituala koji su s tim povezani i danas su veoma živi

---

141 Mirča Elijade, *Istorija verovanja i religijskih ideja 3*, prevela Mirjana Zdravković, Bard-fin, Beograd, 2003., str. 33.

142 Kosta Hörman, *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, knj. 2., pjesma br. XLVIII, Sarajevo, 1889. godine.

u posmrtnim običajima balkanskih naroda,[143] mističnosti kućnog praga, kućnoj zmiji itd. Među muslimanima u Bosni i Hercegovini još uvijek je zastupljen običaj trpeze i gozbe nakon sahrane umrlog, što je direktno povezano s vjerovanjem da će to osigurati bolji status umrlom u zagrobnom životu.[144] Kult kućne zmije veoma je raširen među bosansko-hercegovačkim muslimanima. Ovaj kult je, kako ćemo kasnije vidjeti, povezan s kultom predaka. Kultni značaj imaju i neki planinski visovi, vrela i pećine. Nepostojanje staroslavenskih hramova ili svetilišta na prostorima koje naseljavaju Južni Slaveni može se objasniti sljedećim činjenicama:

a) Slaveni su svoje vjerske obrede vršili u prirodi
b) Kršćani su na mjestima staroslavenskih paganskih svetišta podigli crkve

Obje činjenice potvrđene su u naučnoj literaturi.[145]

Da bi osigurali zdravo potomstvo, obilnu ljetinu, zdravu i naprednu stoku, Južni Slaveni su koristili niz obreda i rituala koji su, ponavljanjem iz godine u godinu, postali narodni običaji.

---

[143] Ljubomir Reljić, „Samrtni običaji i kult pokojnika“, *Glasnik Etnografskog muzeja*, sv. 52-53, Beograd, 1989., str. 125-148.; Kosta Milenović, „Slovenska vera-pogreb“, *Bosanska vila*, Sarajevo, br. VIII, 1890., str. 121-123.

[144] Radmila Kajmaković, „Posmrtna gozba kod balkanskih naroda“, *Makedonski folklor*, XV, br. 29-30. Skopje, 1982., str. 77-81.; Galina Lozanova, „Obredni trapezi pri pogrebenie u Južnite Slavjani“, *B'lgarska etnografija*, 2/1/1991., str. 3-13.

[145] O tome vidi: Ivo Pilar, "O dualizmu u vjeri starih Slovjena i o njegovu podrijetlu i značenju", *Zbornik za narodni život i običaje*, br. 28., 1931. godine, str. 1-86.; Muhamed Hadžijahić, *Predislamski elemeniti u kulturi bosanskih muslimana*, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo 1973. godine.

Očuvanost staroslavenskih elemenata u tradiciji bosansko-hercegovačkih muslimana

Postoji veliki broj naučnika koji su krajem XIX i tokom cijelog XX stoljeća zastupali mišljenje da su bosansko-hercegovački muslimani etnički „najčišći“ slavenski narod na Balkanu.[146] Svoju tezu dokazivali su geografskim položajem Bosne i Hercegovine koja je kao središnja južnoslavenska država bila podjednako udaljena od svih stranih utjecaja, a njen pretežno brdskoplaninski predio pružao je idealno utočište lokalnom stanovništvu pred najezdama neprijateljskih vojski.

Kada su se naselili na našem području, Slaveni nisu iskorijenili lokalno romanizirano stanovništvo koje se povuklo u brda i postepeno pod jakim utjecajem nadmoćnijih komšija slaveniziralo.[147]

Bosanski Slaveni, kasnije Bošnjaci ili Bosanski muslimani, kao središnji južnoslavenski narod, vrlo malo su se miješali s drugim narodima, što nije slučaj s okolnim Južnim Slavenima u čijoj je etnogenezi udio neslavenskog elementa prilično značajan.[148]

---

[146]Prema navođenju Mustafe Imamovića to su: Milenko S. Filipović, Špiro Kulišić, Ćiro Truhelka, te Muhamed Hadžijahić.

[147]Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, BZK Preporod, 2. Izd., Sarajevo, 1998. godine, str. 22.; O ovoj temi, također, vidi: Enver Imamović, *Prostor Bosne i Hercegovine u prethistoriji i antici*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Štab Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994. godine, str. 14.

[148] Interesantno je da su bosansko-hercegovački muslimani za cijelo vrijeme Osmanske carevine čuvali svoj bosanski jezik i nisu prihvatili službeni turski. O tome Skender Kulenović, poznati bosansko-hercegovački pisac

Drugi čvrst dokaz o izraženom slavenskom porijeklu bosansko-hercegovačkih muslimana pruža prisustvo obilja rituala, obreda, običaja i sujevjerja identičnih sa praksom ostalih slavenskih naroda. Davne 1900. godine, kada je istraživanje etnogeneze južnoslavenskih naroda bilo tek u povoju, dr. Nikola Vitez Grižetić Gašparević navodi kako su Muhamedovci Bosne i Hercegovine sačuvali mnogo staroslavenskih običaja u obitelji: *„Tako u prositbi, udaji, djeverstvu, kumstvu, pri porodu, smrti, gatanju i vračanju.“*[149]

Slično mišljenje navedeno je u značajnoj studiji „Ženidba i udadba u Bosni i Hercegovini“ u kojoj stoji: *„Ko želi naći najstarije ženidbene običaje našeg naroda i Slovjena uopće, moraće ih tražiti u onim zemljama, koje su zbog geografskog položaja do u novije doba najmanje izložene bile stranim uticajima, gdje je narod zbog svoje političke potčinjenosti konservativnom tursko-muhamedanskom elementu najlakše i najdulje mogao sačuvati svoj zaseban starinski život, - a to je narod u Bosni i Hercegovini.“*[150]

XX stoljeća, kaže: „I evo ga, mirisnom akustikom džamije razliježe se u poniznoj u čežnjivoj melodiji prvi distih Mevluda:

Od Allaha koji traži pomoći,
neka Mevlud Pejgamberu prouči.

Tako počinje prevod na "bosanski", a Muhamed-efendija uči na turskom originalu, jer to djeluje uzvišenije; "bosanski" prevod ionako svi znaju napamet, ili bar priču pjesme, pa im nije teško slijediti i na turskom, koji niko ovdje ne zna osim Muftije, mene i strica Kunstmalera; još pet stotina godina turska vlast ovdje da je ostala, ovi negdanji patareni govorili bi "bosanski".“ U: Kulenović, Skender, *Ponornica*, Civitas, Sarajevo, 2004., str. 127.

[149] Vitez Nikola Gašparević Grižetić, *O vjeri starih Slovjena prema pravjeri Arijaca i prasemita*, Mostar, 1900. godine.

[150] Emil Lilek,“Ženidba i udadba u Bosni i Hercegovini“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, br. X, Sarajevo, 1898., str. 4.

Upliv stranih, neslavenskih utjecaja u etnogenezi Srba i Hrvata, rukovodilo je dr. Muhameda Hadžijahića da za staroslavenske elemente u kulturi bosansko-hercegovačkih muslimana uzima samo one koji su zajednička baština s istočnim i zapadnim Slavenima. On kaže: „*Uzeću, dakle, kao staroslavensko ono što nalazim zajedničkim kod bosanskih Muslimana i nekog drugog slavenskog naroda, isključujući pri tom Srbe i Hrvate, odnosno što se može dokazati da je egzistiralo u slavenskoj starini neovisno od toga da li je odnosni kulturni element registrovan kod Srba odnosno Hrvata. Držim da je to jedan od najpouzdanijih metoda za utvrđivanje stare slavenske kulture.*“[151] Metod dr. Hadžijahića je prihvatljiv jer se njime otkrivaju tragovi staroslavenske tradicije svih Južnih Slavena, te ćemo ga i mi koristiti u ovom radu.

Što se tiče kulturnih fenomena koji se mogu naći kod različitih naroda, pa i kod Slavena, tu ćemo, također, primjenjivati metod dr. Hadžijahića koji tvrdi: „*Prilikom ispitivanja neke kulturne pojave najlogičnije se orijentirati, ako ima osnove, na svoju, makar daleku starinu, nego li za pojedinu pojavu tražiti daleke analogije. Konkretno, ako se za jedan kulturni fenomen bosanskih Muslimana ne nalazi analogija u drugih islamskih naroda, a s druge strane, javlja se u daljoj prošlosti južnoslavenskih i slavenskih naroda, bez obzira na raširenost tog fenomena drugdje u svijetu, onda je*

[151]Muhamed Hadžijahić, *Predislamski elemeniti u kulturi bosanskih muslimana*, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo 1973. godine, str. 2.

opravdanije govoriti o kulturnom kontinuitetu nego li tražiti uzore na strani.“[152]

Narodne običaje koje ćemo analizirati na narednim stranicama, smatrat ćemo staroslavenskim, ako ih u sličnoj ili istoj formi nalazimo kod drugih slavenskih naroda, bez obzira što eventualno postoje tragovi koji upućuju na neki drugi izvor, kao što je, naprimjer, slučaj sa vjerovanjem u urokljive oči, čije porijeklo može biti, kako ćemo to kasnije vidjeti, i islamsko.

Elementi staroslavenske tradicije u narodnim vjerovanjima bosansko-hercegovačkih muslimana

Tokom dugog perioda ljudske povijesti, čovjek je poteškoće koje su nadilazile njegov racionalni domašaj nastojao prevazići dvijema transcendentnim matricama: religijom i magijom. Iako imaju određenih sličnosti religija i magija se razlikuju po ishodištu, metodu i krajnjem cilju. Svrha religije je da osigura Božiju naklonost i sretan život u obje realnosti: životu na ovom svijetu i životu nakon smrti, dok je magija usmjerena i ograničena samo na život na ovom svijetu i prevazilaženje ovozemaljskih poteškoća.[153]

Sveta povijest islama, kršćanstva i židovstva baštini brojne obrede uspostavljene s ciljem pribavljanja naklonosti Jedinog Boga Koji, prema objavljenim Knjigama, prati ljudski rod u njegovom razvoju od prvog čovjeka i poslanika Adema (Adam) i upućuje ga da na, po učenjima religije, ispravan način zadovolji svoje životne potrebe. Premda je krajnji cilj religije

---

[152] Muhamed Hadžijahić, op.cit., str. 2-3.

[153] Bronislav Malinovski, *Magija, nauka i religija*, Prosveta, Beograd, 1971., str. 85-86.

postizanje Božijeg zadovoljstva i blaženstva u Džennetu (raju), religija je, na tom putu, vrlo često trebala riješiti isključivo zemaljske potrebe.Naprimjer, kišna dova koju je učio Božiji poslanik Muhammed na traženje svojih sljedbenika,[154] učinjena je s ciljem da padne spasonosna kiša. Poslanik je na taj način ozakonio religijski obred za kišu.

Međutim, djelovanje i učenje Božijih poslanika nije u svim vremenima i na svim mjestima bilo tako intenzivno i moćno da bi neprestano usmjeravalo ljudski rod željenim tokom. Kada je učenje Poslanika padalo u zaborav, umjesto religije rađala se magija. Magija je produkt ljudskog uma uspostavljena da nadomjesti religiju u prevazilaženju zemaljskih problema. Nemoćni čovjek nastojao je moćnim silama prirode ovladati putem magije. Tako su lovci prije odlaska u lov vršili magijske rituale za što bolji ulov, dok su poljoprivrednici magijskim obredima pokušali upravljati Suncem, kišom i vjetrom, jer je od njih zavisio urod i obilje plodova. Slavni antropolog Džejms Džordž Frejzer u svom čuvenom djelu *The Golden Brough* navodi: „*Prizor velikih promjena koje svake godine pređu preko lica zemlje moćno je uticao na ljudske duhove u svim vremenima i pobudio ih da razmišljaju o uzrocima tako ogromnih i čudnih preobražaja. Čak i primitivan čovjek ne može, a da ne opazi kako je njegov život blisko skopčan sa životom prirode i kako isti procesi koji zamrznu rijeku i liše zemlju njenog bilja ugrožavaju i njegov opstanak. Izgleda da su na izvjesnom stupnju razvitka ljudi uobražavali kako su sredstva za izbjegavanje nesreće koja*

[154] Vidi: Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, *Hanefijski fikh*, Sarajevo, 2002., str. 412.

prijeti u njihovim sopstvenim rukama i da oni mogu pomoću magije usporiti ili ubrzati tok godišnjih doba.“[155]

Svima je poznat ritualni ples za kišu sjevernoameričkih Indijanca ili različite žrtve za kišu naroda Male Azije. Premda je ishodište i metod različit svrha je identična svrsi kišne dove koju je učio Božiji poslanik Muhammed.

Porijeklo narodnog vjerovanja bosansko-hercegovačkih muslimana

Brdsko-planinski predio Bosne i Hercegovine sa svih strana podjednako udaljen od stranih utjecaja oduvijek je bio prostor u kojem su se različite religije i kulture susretale, prožimale i međusobno nadopunjivale. Kada su krajem VI vijeka Slaveni naseljavali prostore Bosne i Hercegoivne,nisu iskorijenili lokalno romanizirano stanovništvo koje se povuklo u brda i postepeno pod jakim utjecajem nadmoćnijih komšija slaveniziralo.[156] Već tada je stvorena sinteza između staroslavenske religije naših predaka, o kojoj na žalost nemamo domaćih pisanih podataka, i religije lokalnog romaniziranog stanovništva. Premda su paganski Slaveni sve katoličke crkve i bazilike na koje su naišli porušili i spalili, ipak je odmah nakon naseljavanja Balkanskog poluostrva katolička crkva započela

---

[155]Džejms Džordž Frejzer, *Zlatna grana – proučavanje magije i religije*, Ivanišević, Beograd, 2003., str. 320.

[156] Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, BZK Preporod, 2. Izd., Sarajevo, 1998. godine, str. 22.; O ovoj temi, također, vidi: Enver Imamović, *Prostor Bosne i Hercegovine u prethistoriji i antici*, u: *Bosna i Hercegovina od nasjtarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata*, Štab Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994. godine, str. 14.

proces pokrštavanja idolopokloničkih susjeda. Pri tome su polučili ograničen rezultat. Tadašnje stanovništvo Bosne i Hercegovine vremenom je nominalno prihvatilo kršćanstvo, ali je nastavilo da i dalje njeguje običaje, obrede i rituale koje su sa sobom donijeli iz prapostojbine. Kršćanstvo je fomalno ušlo u život tek pokrštenih stanovnika Bosne i Hercegovine obogativši njihovu duhovnost novim idejama o Bogu i svijetu, ali se život običnog čovjeka nije bitno promijenio. Slično je bilo i nekoliko vijekova kasnije s dolaskom islama. Istina, određeni predkršćanski i predislamski rituali su zamijenjeni religijskim obredima, ali je stoljetno narodno iskustvo pretočeno u vjerovanje i običaje uporno opstajalo. Pagansko vjerovanje starih Slavena u više bogova s različitim funkcijama kojima su se prinosile žrtve i vršili obredi, a koje se vijekovima prenosilo s koljena na koljeno, u današnje vrijeme se manifestuje kroz narodna vjerovanja, mitove i sujevjerja, prisutna među muslimanima u Bosni i Hercegovini.

Vjerovanje u astralnog dvojnika

Muslimani u Bosni Hercegovini kao i drugi južnoslavenski narodi vjeruju da čovjek ima svoju zvijezdu na nebu. Prema ovom sujevjerju, kad se dijete rodi, na nebu se pojavi njegova zvijezda koja svijetli dok je on živ.[157] Padanje zvijezde tumači se tako da će onaj čija je zvijezda padalica umrijeti ili je već umro.[158] Vjeruje se da na nebu ima zvijezda

[157]Tomo Dragičević, „Narodne praznovjerice“, *GZM*, Sarajevo, juli-septembar, 1907. str. 314.

[158] O vjerovanju u astralnog dvojnika vidi: Milenko S. Filipović, „Čovjekov dvojnik u narodnom vjerovanju Južnih Slovena“, *ANU BIH Radovi*,

koliko i ljudi na Zemlji. Zvijezde koje jače svijetle su zvijezde vladara, pa zatim bogataša, a one što malo ”škilje” su zvijezde siromaha. Zvijezde ne valja brojati, jer ako onaj ko to čini, pogodi svoju, umrijet će.[159]

Navedeno sujevjerje ne treba miješati s istočnjačkim vjerovanjem koje je također rašireno među muslimanima u Bosni i Hercegovini, a vezano je za utjecaj zvijezda na čovjekovu sudbinu. U narodu se za srećnog čovjeka kaže: “Rođen pod sretnom zvijezdom.”

I među predislamskim Arapima, bilo je rašireno vjerovanje da zvijezde utječu na život ljudi, te da su pomračenje Sunca i Mjeseca zli znakovi. Poslanik Muhammed,a.s, je takva sujevjerja ukinuo poučavajući svoje sljedbenike da sudbinu određuje Svemogući Bog, a ne nebeska tijela.[160]

Mističnost kućnog praga

Među prvim tabuima s kojima se susreću djeca u muslimanskoj porodici su zabrane vezane za kućni prag. Vrlo brzo dijete nauči da je prag poseban dio kuće prekriven velom mističnosti i magije. Muslimani u Bosni i Hercegovini i u današnje vrijeme poštuju kućni prag na način da starije osobe

knjiga XXX, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo, 1966. godine, knjiga 10. str.151-157.

[159] Tomo Dragičević, op.cit., str. 314.

[160] O pomračenju Sunca i Mjeseca Poslanik islama je rekao: „*Zaista su Sunce i Mjesec Božiji znakovi. Pomračenje Sunca ili Mjeseca ne dešava se zbog smrti nekoga ili zbog nečijeg rođenja. Pa kada vidite to (pomračenje), spominjite Uzvišenog Boga.*” Navedeno prema: *Sahihu-l-Buhari 2,* Poglavlje o namazu prilikom pomračenja Sunca, hadis br.19, str.161.

zabranjuju mlađima da stoje na njemu. Vjeruje se da onaj ko stane na kućni prag čini svetogrđe i izaziva nevolju i nesreću. Rašireno je vjerovanje da sjedenje na kućnom pragu sluti siromaštvu. Stajanje na kućnom pragu općenito nije poželjno, a pogotovo je zabranjeno kad grmi. Veza između groma i kućnog praga ukazuje na posvećenost kućnog praga Perunu, bogu groma i grmljevine. U Gornjevrbaskoj regiji kućni prag je bio svetinja. Smatralo se da onaj ko stane na kućni prag kao da je stao na Mushaf. Također je rašireno vjerovanje da ne valja sjediti na kućnom pragu, jer to sluti siromaštvu. Neki istraživači staroslavenske religije i mitologije svetost kućnog praga povezuju s kultom predaka. Spasoje Vasiljev navodi: „*Sloveni su svoje mrtve ili sahranjivali u polja, pod pragom ili oko ognjišta, ili su položivši ih u čamac spaljivali, ili pak na more otiskivali*."[161]

Kućni prag je moćan simbol koji simbolizira granicu između dva svijeta u kojima čovjek obitava: svijet topline i ugode koji je unutra i svijet rada, truda, zanimanja i poteškoća koji je vani.[162] Na toj granici nalaze se preci koji one unutra štite od zlih utjecaja spolja. Otuda važnost kućnog praga u narodnim vjerovanjima svih Južnih Slavena.

Konačno, veoma je interesantan podatak da se kućni prag koristi i kao mjesto s kojeg vrlo izražajno djeluju zle sile, te ga zbog toga sihirbazi veoma često koriste da svoje sihire stavljaju pod kućni prag onih kojima žele naškoditi. No, to je tema za neki drugi rad.

---

[161]Spasoje Vasiljev, *Slovenska mitologija*, internet izdanje na adresi: http://www.rastko.org.yu/ antropologija/svasiljev-mitologija_c.html. (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

[162]Ivan Kovačević, *Semiologija mita*, 2001. str. 174.

Vjerovanje u vile

Još je Prokopije[163] primijetio da Slaveni obožavaju rijeke, nimfe i druga božanstva. U predodžbama Južnih Slavena, vile su predstavljene kao lijepe žene, vječno mlade, odjevene u bijelo i plavo. Njihova raspletena kosa talasa se niz pleća. Žive u oblacima, na zemlji, pored izvora, u šumovitim gorama, pa čak i u moru. Njihova omiljena zabava je igra. Vole pomoći junacima koje cijene i poštuju.[164]

Slično predstavljanje vila nalazimo u bošnjačkoj književnosti. Epskog junaka Muju Hrnjicu nakon što je zadobio rane liječe vile planinke.

Kad je treća dolazila vila,
A kad vila opazila Muja,
Udari se rukom po koljenu:
"A, moj Mujo, žalosna ti seka,
Međer si mi dopanuo rana!"
Zavlači mu po damaru ruku,

---

[163] Prokopije iz Cezareje, grčki Προκόπιος, bizantski pisac i član dvora bizantskog cara Justinijana I. Rođen je krajem V vijeka u Cezareji u Palestini. Bio je advokat, a 527. postao je pravni savjetnik bizantskog vojskovođe Belizara kojeg prati u njegovim vojnim operacijama u sukobu s Perzijancima i Vandalima. Kao pisac, u potpunosti je iskoristio svoju poziciju često nalazeći se u žiži kreiranja glavnih poteza iz doba Justinijanovog pokušaja restauracije Rimskog carstva i napisao značajna djela po kojima se prepoznaje kao vrstan historičar. Između ostalog, u svojim djelima Prokopije opisuje običaje Slavena, vojnu taktiku i provale Slavena na bizantski teritorij. Na osnovu njegovih opisa vrši se rekonstrukcija dolaska Slavena u podunavski prostor i njihovi prvi upadi na jugoistoku Evrope.

[164] Luj Leže, *Slovenska mitologija*, 1901.godine, internet izdanje na http://www.rastko.org.yu/antropologija/lleze-mitologija_c.html. (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

onda vila progovara mlada:
"Potecite dvije moje seke,
Jedna hajde devetoj planini,
Donesi mi devetera cvijeća!
Druga leti preko mora sinjeg,
I donesi vode studenike,
Da mu vodom rane isperemo,
A od trava melem načinimo."[165]

Vile se veoma često spominju u bošnjačkim epskim pjesmama, gdje imaju značajnu ulogu. Konstantno pripovijedanje ovih pjesama, njihovo pamćenje i usmeno prenošenje s jedne generacije na drugu, utjecalo je na maštu slušaoca koji je slušajući pjesme u svojoj duši dramatizovao događaj o kojem pjesma govori. Na taj način je vjerovanje u gorske ljepotice, vile, koje život provode u igri i zabavi, opstajalo i očuvalo se među muslimanima u Bosni i Hercegovini do današnjih dana. Vjeruje se da su vile igrale kolo na livadi obrasloj izrazito modro-zelenom travom koja je obično u obliku polumjeseca.[166] Uz to veoma je rašireno vjerovanje, a i ljudi s dubokim uvjerenjem pričaju, kako vile tokom noći pletu pletenice od grive dobrih konja.[167]

[165]Kosta Hörman, *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, knj. 2., pjesma br. XLVIII, Sarajevo, 1889. godine.

[166]Ovakvo vjerovanje prisutno je kod muslimana Bugojna, Gornjeg Vakufa, Kaknja, Jajca, itd.

[167]Na internet sajtu posvećenom vilama http://vile.blogger.ba/ postavljeno je referendumsko pitanje: Da li vjerujete u vile? 59.1% ispitanika i danas vjeruje u njihovo postojanje. (zadnja posjeta 02.11. 2008.)

Vjerovanje u mőru

U slavenskoj mitologiji Mőra je zli duh koji luta noću, sjedi na grudima usnulih i siše im krv. U *Leksikonu religija i mitova drevne Evrope* stoji: „*To može biti sjenka umrlog ili duša živog, koja u vidu leptira ili neke druge životinje napušta tijelo da bi mučila ljude. Vjerovalo se da postaje od ženskog djeteta rođenog u krvavoj košuljici ili od djevojke koja se povezala s đavolom. Pojavljuje se i u vidu različitih predmeta, na primjer dlake i slamke, a može se provući kroz ključaonicu".*[168]

Prema drugom tumačenju, Mőrom se smatra vještica koja se pokajala i zarekla da više neće jesti ljude, već ih samo noću pritiskuje i disanje im zaustavlja. Zlo djelovanje Mőre prepoznaje se na osnovu otoka i bola u grudima. Širom Bosne i Hercegovine postoji sujevjerje da Mőra dođe po noći, pritišće osobu i ne da joj disati. Rijetka su mjesta u kojima ne postoje osobe kojima Mőra ne pravi probleme. Mještani Planinice, malog naselja na južnoj padini planine Raduše vjeruju da, ako bi neko osjetio da ga mori Mőra, pa je uhvatio između dva prsta i upalio svijetlo, vidio bi je u pravom obliku. Kao zaštita od zlog utjecaja Mőre na prsa djetetu stavlja se bijeli luk.

U djelima koje se bave narodnim liječenjem među kojima je *Narodno zdravlje* od Sadika Sadikovića jedno od najpoznatijih u Bosni i Hercegovini, Mőra se tertira kao:

---

[168]Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović i Dragoslav Srejović, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Savremena administracija, Beograd, 1992. godine, internet izdanje na http://www.rastko.org.yu/antropologija/slovenska_mitologija. (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

”*Osjećaj povezan sa nekim strahom kada čovjeka nešto tišti i guši u prsima i ne da mu da diše.”*[169]

Predskazivanje budućnosti i gatanje na osnovu bilja, životinja, te zbivanja i događanja u prirodi oko nas

U očima primitivnog čovjeka, cijeli svijet je živ i aktivno učestvuje u oblikovanju kvalitete njegovog života. Na mistačan i tajnovit način, biljke i životinje govore čovjeku i upozoravaju ga na predstojeću nevolju i prirodnu nepogodu. Čudne praznovjerice i sujevjerja starog svijeta, poštovane mudrolije i dovitljivosti narodnih mudraca o pticama, zmijama, domaćim životinjama, događajima i zbivanjima na nama i oko nas, još od davnih vremena, govore nam o tome kakvo će vrijeme biti, hoće li ljetina ponijeti, da li će stoka biti zdrava i jedra, hoćemo li biti zdravi, sretni ili nesretni? Odgovori su tu u prirodi koja nas okružuje. Samo ih treba pronaći. Vrlo su rijetke ptice, pogotovo selice, o kojima ne postoje narodna sujevjerja i gatanja. Nesreću čovjeku navještava kukavica. Širom Bosne i Hercegovine postoji sujevjerje da, ako na nečijoj kući kukavica zakuka, ta kuća će u muku i tugu zapasti. Obično se smatra da će u toj kući neko umrijeti. Uz kukavicu, i gavran je vijesnik nesreće. Čiju kuću on nadlijeće, ta kuća će uskoro ostati bez domaćina.[170] S druge strane, lastavica je vijesnik sreće, pa se tako smatra da će

[169]Sadik Sadiković, *Narodno zdravlje*, XI izdanje, Svjetlost, Sarajevo, 1991. godine, str. 63.
[170]Toma Bratić,“Ptice u narodnom vjerovanju”, *GZM*, XII, Sarajevo, 1900., str. 345-347.

kuća, na kojoj lastavica napravi gnijezdo, biti sretna. Stoga je, prema narodnom vjerovanju, grijeh ubiti lastavicu. Poznata je praznovjerica da crna mačka koja prijeđe preko puta sluti nesreću. U vrijeme kada se metereološke prilike nisu određivale na osnovu satelitskih snimaka, za to su služili različiti događaji i zbivanja u prirodi. Kad je nebo crveno prilikom zalaska Sunca, to je znak da će sutra biti vjetra i kiše.[171] U Jajcu se vjeruje da jako kreketanje žaba najavljuje kišu. Kad obad ubode krupnu stoku, pa se ona „zaobda", to je znak za predstojeću kišu. U Takvimu za 1955. godinu, navode se različite pojave koje najavljuju vedro vrijeme ili padavine. Lijepo vrijeme pretskazuju: „*Žabe kada krekeću navečer; pauk kada rano ujutro tka veliku mrežu; lastavice kada lete visoko; da se dim okomito diže iz odžaka itd.*"[172] Padavine najavljuju: „*Mačka kada se umiva šapom dugo i ustrajno; gliste kada izlaze iz zemlje; lastavice kada nisko lete i cvrkuću;: pjetao kada ne pjeva izjutra, a pjeva u podne; pčele kada nemirno lete oko košnice itd.*"[173] Prema narodnom vjerovanju, mijena Mjeseca i uštap zadržavaju svoje vrijeme i narednih nekoliko dana.

Među muslimanima u Bosni i Hercegovni, veoma je rašireno proricanje budućnosti na osnovu zbivanja i događanja. I danas se, kao i prije stotinu godina, može čuti da će onaj koga svrbi lijevi dlan, dobiti novac, a onaj koga

---

[171] Savo Orlović, „Narodna prognoza vremena", *Narodno stvaralaštvo*, br. 49-52, 1974. str. 103.

[172] Nepotpisano, „Prognoza vremena", *Takvim* za 1955. godinu, str. 97.

[173] Nepotpisano, „Prognoza vremena", *Takvim* za 1955. godinu, str. 98-99.

svrbi desni dlan, dat će nekome novac.[174] Uz ova proricanja, kod muslimana u Gornjevrbaskoj regiji, još uvijek su prisutna sljedeća: nije dobro jesti s noža jer će onoga ko to čini udariti kap; kad se nešto nenamjerno prolije, osoba prema kojoj je proliveno će nešto dobiti; ako bi muškarac prošao ispod duge postao bi žensko, a ako bi žena prošla ispod duge postala bi muško; prva štenad se bacaju u vodu, jer bi pobjesnjela ako bi odrasla;[175] u koga je nožni palac

---

[174]Fejzi-beg Muhamed Kulinović, "Nešto od narodnom praznovjerju i liječenju u Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini", *GZM*, Sarajevo, X, 1898., str. 509.

[175]Krajem augusta 2010. godine jedna djevojčica iz Bugojna bacila je prvu štenad u Vrbas i o tome napravila video zapis koji je nakon objavljivanja na internetu opravdano izazvao buru negodovanja širom svijeta i doveo u neugodnu situaciju djevojčicu i njenu porodicu. Premda se čin bacanja prve štenadi u vodu ne može opravdati nikakvim medicinskim razlozima kako to sugerira narodno vjerovanje, on je ipak duboko ukorijenjen unutar slavenskog etnosa. Dovoljno je podsjetiti se na stihove slavnog ruskog pjesnika Jesenjina koji je o ovom običaju svoga naroda spjevao tužnu pjesmu o Keruši:

Jutros rano gdje strn šumi, lupka,
gdje se bijeli trska u guguti,
sedmero je oštenila kučka,
sedmero je oštenila žuti'.

Do u sumrak grlila ih nježno
i lizala niz dlaku što rudi,
i slivo se mlak sok neizbježno,
iz tih toplih materinskih grudi.

A uveče, kad živina juri,
da zauzme motke, il' prut jak,
izišo je tad domaćin tmurni,
i svu štenad potrpo u džak.

A ona je za tragom trčala,
stizala ga, kao kad uhode...

veći od prsta koji je do njega, nadživjet će suprugu, a ako je manji, nadživjet će supruga njega; kome se štuca neko ga spominje; onaj koga bi neko prekoračio nema napretka četrdeset dana.

Navedene praznovjerice nisu utemeljene ni na jednoj od religija kojima su naši preci pripadali, već su plod iskustva naših predaka. Pišući svoj interesantni članak o narodnom praznovjerju prije više od 110 godina Fejzi-beg Kulinović kaže: „*Sadašnje životne prilike našeg naroda se mijenjaju od godine u godinu, od dana do dana dosadašnje običaje, brišu mnogo toga, čega se pridržavasmo u načinu našeg življenja i otvaraju nam nove poglede, stvaraju nove misli. Upravo stoga našlo se ljudi koji se dadoše na sakupljanje narodnog blaga, da ga tako sačuvaju za potomstvo. Ovako je do sada već sabran i štampan najveći dio narodnih pjesama, pripovijedaka, zagonetaka i poslovica...No ipak bi se moralo malo više paziti i na narodno praznovjerje, jer će se u njemu naći mnoga nit, koja se vuče do nas sve od onih drevnih vremena kad su se naši stari klanjali Perunu.*“[176]

Narodne praznovjerje je izraz životnog iskustva koje se stoljećima taložilo u našem narodu i koje, bez obzira na moderno doba i razvoj nauke i tehnike, još uvijek uporno opstaje i u određenom obimu određuje naš narodni život.[177]

I dugo je, dugo je drhtala
nezamrzla površina vode...

[176] Fejzi-beg Muhamed Kulinović, op.cit., str. 503.

[177] Narodne praznovjerice i sujevjerja prisutna su kod svih naroda. Što se muslimana tiče, bilo bi za očekivati da je među Arapima sujevjerje najviše iskorjenjeno, jer se Poslanik, a.s., među njima pojavio i djelovao.

„Valja - ne valja“

Stariji muslimani u Bosni i Hercegovini svoje bremenito iskustvo, između ostalog, prenose na mlađe kroz duhovite poslovice i izreke. Tu narodnu mudrost izražavaju riječima „valja ili ne valja“. Dovoljno je reći za nešto da "ne valja" i svaki daljnji komentar bio bi suvišan. Istinitost tvrdnje "valja ili ne valja" nije se provjeravala i u nju se bezpogovorno vjerovalo. Otvarajući rubriku o narodnom blagu, uredništvo „*Behara*“ je o sintagmi „ne valja“ napisalo sljedeće: „*Te rečenice su, kao i obične poslovice, postale, ili na temelju narodnog iskustva, ili, što je većinom, porijeklom iz davne davnine i puke su praznovjerice. Ali, makar i da su praznovjerice, makar da se protežu čak i do poganstva, vrijedno je da se vidi šta sve bezazleni narod vjeruje i kao takvo predaje s koljena na koljeno.*“[178]

Veliki je broj tabua izražen formulacijom „ne valja“ i vrijedno bi bilo istražiti ih i na jednom mjestu objediniti. U ovom radu, fokusirat ćemo se na neke od njih još uvijek

---

Međutim, sujevjerje je među Arapima veoma rašireno. U današnje vrijeme, u Kuvajtu postoji sujevjerje da žena dok je u iddetu nakon muževljeve smrti, ne smije dodirnuti pepeo i so, gledati u ogledalo, a posljednje noći u iddetu treba čak da poveže oči, da ne bi koga vidjela, jer bi u tom slučaju umrla. Nakon što bi se okupala vodom iz mora, treba da skine maramu i u povratku prođe pored nekog mesdžida, u čije će dvorište ući na jedna, a izaći na druga vrata. Navedeno prema: Mahmūd Zahayr Hamāwi, *Čovjek između sihira, uroka i džina*, Prijevod s arapskog Ramiza Smajić, Bemust, Sarajevo, 2002., str. 172.

[178]Riza-beg Kapetanović, Edhem Mulabdić, „Šta ne valja“, *Behar* (list za pouku i zabavu), God. I-X, odabrali Alija Isaković i Hadžem Hajdarević, El-Kalem, Sarajevo, 1990. str. 90.

prisutne kod muslimana u Bosni i Hercegovini, a koji potječu od starih Slavena i vremena idolopoklonstva.

1. Ne valja: ubiti daždevnjaka – ciknuće, pa ćeš ogluhnuti.[179]
2. Ne valja: u utorak od kuće polaziti - stići će nesreća u putu.
3. Ne valja: javljati se lovcu, kad ide u lov – neće imati ugura.[180]
4. Ne valja: kad grmi stajati pod trešnjom, ili orahom – ubiće grom.[181]
5. Ne valja: kućnu zmiju ubiti – ubija se berećet.[182]
6. Ne valja na pragu stajati ili sjediti – nema ugura.[183]
7. Ne valja: praznu bešiku ljuljati – umrijeće dijete.

---

[179]Hadžijahić navodi da je među bosanskohercegovačkim muslimanima rasprostranjen kult daždevnjaka. Po svoj prilici, on stoji u uskoj vezi sa slavenskim kultom voda, izvora i kiše. Vidi: Muhamed Hadžijahić, *Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini*, POF, 28-29/1978-9,VOL.28-29, Sarajevo, 1980. godine. str. 316.

[180]Neće imati uspjeha. To je vjerovanje prisutano kod svih lovaca na našim prostorima.

[181]Slično vjerovanje prisutno je kod drugih stanovnika Balkana. Vidi: Vladimir Ardalić, Bukovica – *Narodni život i običaji*, vidi: http://www.rastko.org.yu/antropologija/ardalic_bukovica/ardalic_bukovica_2_c.html. U navedenom djelu Ardalić navodi sljedeće: "*Орах. Орас, ко га има у авлији, веле, да је несретан. Осим што највише пуца гром у њ, лад је његов нездрав. Има људи, да воле на сунцу стати нег ићи пода њ ладовати; веле, да се не би под њим никад наспава'. Јер свака вада на њ пада, а највише вјештице. Та знате ли ви, да је наш Васељда Амрожић такав прави и млади орас има' пред кућом у авлији, те чим му син умрије (било му је 17 година), одма га је посјекао. Куне се и дан данашњи, да није има' тог ораса пред кућом, цико да би му син и данас бијо жив, јер га је нешто ш њега престријелило. Да која срећа, да га ту није ни садијо, кад свашто на се притеже, па и гром.*"

[182]U animalnu mitologiju starih Slavena spada kult kućne zmije.

[183]O mističnosti kućnog praga već je bilo riječi.

8. Ne valja: preko insana prelaziti – neće narasti.
9. Ne valja: rezati nokte u utorak – sevep je velikoj bolesti.[184]
10. Ne valja zvijezde brojati, potrefit će na svoju pa će umrijeti.[185]

Salijevanje strave (strahe)

Salijevanje strahe (strave) je prastari ritual koji ima za cilj poboljšanje općeg psihološkog stanja pacijenta, prvenstveno ublažavanje i otklanjanje straha i izbezumljenosti. Osnovni element ovog rituala je olovo, koje se topi, a zatim u toku samog rituala baca u hladnu vodu. Cilj obreda je istjerivanje zlih duhova i otklanjanje straha iz osobe nad kojom se vrši ritual. Analizirajući riječ „strava”,[186] Hadžijahić tvrdi da ovaj obred ima staroslavenosko porijeklo.[187] Međutim,

---

[184]Salmedin Mesihović u tekstu „BiH kroz prizmu historijskog razvitka“ navodi sljedeće: „*Izgleda da u sklopu toga treba posmatrati i kultove vezane za pojedine dane u sedmici, naročito za utorak koji je u starom vjerovanju važio za varovni dan kada se posvećivalo molitvi, vraćanju i magijskim paganskim misterijama.*“ Navedeno prema: Salmedin Mesihović, „BiH kroz prizmu historijskog razvitka“, *Znakovi vremena* – Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu, br. 6, ljeto 1999. godine) To je najvjerovatnije razlog raširenosti različitih sujevjerja vezanih za utorak.

[185]Ovaj tabu vezan je za južnoslavensko vjerovanje u postojanje astralog dvojnika.

[186]Riječ „straha” ima dvojako značenje. Prvo značenje riječi je veliki strah, teror, a drugo značenje, koje navodi i Hadžijahić je “gozba”. O značenju riječi strava vidi: Petar Skok, *Etimologijski riječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, knj. 3., JAZU, Zagreb, 1973., str. 340-341.

[187]Muhamed Hadžijahić, *Predislamski elemeniti u kulturi bosanskih muslimana*, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo, 1973. godine, str. 72.

prisustvo olova u obredu salijevanja strahe kao osnovnog faktora kojim se simbolizuje snaga i moć metala da rastjeruje zle demone, ukazuje da obred salijevanja strahe potječe iz perioda prelaska iz neolita u vrijeme početne primjene metala.[188] Ritual salijevanja strahe obavlja se na način da se dio olova rastopi i ugasi u hladnoj vodi, tako da poprimi oblik ili formu nekog živog bića ili kakvog predmeta. Vjeruje se da se bolesnik plaši lika dobijenog razlijevanjem olova. Nakon širenja islama u Bosni i Hercegovini, ritual salijevanja strave poprimio je islamska obilježja tako da ga sada uglavnom izvode starice muslimanke učeći pri tome određene odlomke iz Kur'ana.[189] Interesantno je da starija ulema, nije imala ništa protiv salijevanja strahe. Sam ritual salijevanja strave vrlo

---

[188]Salmedin Mesihović, „BiH kroz prizmu historijskog razvitka religijske misli", *Znakovi vremena* – časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu, br. 6, ljeto 1999. godine.

[189]U tekstu „Stravom protiv užasa", novinarka magazina *BH Dani,* Vedrana Seksan, ovako je doživjela obred salijevanja strave: "*Prije samog procesa salijevanja nana Emina uzme abdest, a zatim uči Jasin i to ono što je sanjala. Tako joj je rekao hodža koji joj je tumačio san. Zatim se uče "kuleuzeta" za zagasu, koja je, kaže Emina, sastavni dio strave. Olovo se onda stavi na čelo, pa se njime okruži oko glave i tako tri puta. Isti proces uradi se i oko ruku, koje se stave preklopljene na prsa, i na noge. Strava se salijeva na glavu, na srce i na noge, a krajnji cilj je da olovo ne bude rasuto, već iz jednog dijela, oblo. Obluci se nazivaju srcad. "Od ovoga Kur'ana i olova i vode da te Allah sakloni i sačuva od svakakva belaja i bolesti. Amin. Šejtana i šejtanskog šera, ženskog šera, dušmanskog šera. Amin. Tebe i mene da Allah sačuva. Da Allah sačuva svu vjeru Muhammedovu, s.a.v.s., od svih dušmana, a da nam proširi islam u srcima i u čitavom svijetu. A tim dušmanima da skrati silu da him ne da da nas biju." Nakon ove dove pacijent se pokrije crvenom krpom po glavi, stavi ruke na leđa, da se ne oprži, ćasa se stavi na glavu i u nju se izlije istopljeno olovo.*" Vidi: Vedrana Seksan „Stravom protiv užasa", *BH Dani - ONLINE* http://www.bhdani.com/arhiva/211/t21107.shtml. (Zadnja posjeta 21.02.2007)

često obavljaju starije hodže koje su to znanje naslijedili od svojih prethodnika.[190] Sve brži način života, te sve izraženiji psihološki pritisci i stresne situacije kojima je izložen čovjek danas, uz isključivo farmakološki pristup medicine navedenim zdravstvenim problemima, jamac su da će salijevanje strave, kao obred, opstati u budućnosti.

Vjerovanje u zle i urokljive oči

Vjerovanje da postoje osobe sa zlim očima koje, kad pogledaju čovjeka, životinju ili biljku, nanose im zlo, veoma je staro i prisutno kod brojnih naroda širom svijeta.[191] Na postojanje zlih pogleda, aludira i sljedeći ajet iz Kur'ana: ***„Gotovo da te nevjernici pogledima svojim obore kada Kur'an slušaju govoreći: „On je, uistinu, luda!“***[192] Premda veoma staro, vjerovanje u zle i urokljive oči i danas je veoma rašireno među narodima južnoslavenskog prostora. Dolaskom islama na naše prostore, vjerovanje u zle i urokljive oči još više je pojačano, jer ga, uz navedeni citat iz Kur'ana, podržavaju i određene izreke Božijeg Poslanika. Prema predanju Vjerovjesnik, a.s., rekao je: „*Urokljivo oko je istina, i ako ima išta da pretiče sudbinu, onda je to urokljivo oko. Zato, kada*

---

[190]Hasan ef. Aletić iz Kaćuna kod Busovače, dugogodišnji imam na području Gornjevrbaske regije, još uvijek, u vrijeme kada dođe u posjetu džematu Bojska, salijeva strave mještanima koji to od njega traže. U razgovoru s efendijom Aletićem, došao sam do saznanja da on prilikom salijevnja strave uči sure i iz Kur'ana i Poslanikove dove za iscjeljenje.

[191]Tihomir Đorđević, *Zle oči u verovanju Južnih Slovena*, Prosveta, Beograd, 1985., str. 14.

[192]Kur'an, *Al-Qalam*, 51.

vas neko zamoli da mu se okupate, okupajte se!“[193] Vjeruje se da zlo nosi onaj ko zavidi, te se kao lijek protiv urokljivog oka uči i kao hamajlija koristi poglavlje iz Kur’ana, *Al-Falaq,* koje u prijevudu na bosanski jezik glasi: ***„Reci: „Utječem se Gospodaru svitanja od zla onoga što stvara, i od zla mrkle noći kada razastre tmine, i od zla smutljivca kada smutnje sije, i od zla zavidljivca kada zavist krije.“***[194]
Pored ljudi, od zlih očiju veoma često stradavaju i životinje. Smatra se da za stoku nema većeg zla od čuđenja, a lijek protiv toga je izreka: „Mašallah!“[195] Na taj način se stoka štiti od zlog oka i uroka.

Obredno žrtvovanje prlikom izgradnje

Prinošenje žrtve je sastavni dio svake religijske zajednice. Ljudi su od najstarijih vremena, iz različitih pobuda, prinosili žrtve Bogu. Prva žrtva na Zemlji vodi porijeklo od prvog čovjeka Adema i njegovih sinova Kabila (Kain) i Habila (Abel). Kur’an o tome nedvosmisleno kaže: “**Ispričaj im priču o dvojici Ademovih sinova, onako kako je bilo, kada su njih dvojica žrtvu prinijeli, pa kad je od jednog bila primljena, a od drugog nije, ovaj je rekao: ‘Sigurno ću te ubiti!’ – ‘Allah prima samo od onih koji su dobri’ – reče onaj.**”[196]

Stari Slaveni također su prinosili žrtve. Prokopije je o obredima starih Slavena zabilježio: „*Slaveni vrhovnom Bogu*

---

[193]El-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, prijevod s arapskog Muhamed Mrahorović …, El-Kalem, Sarajevo, 2004. godine, hadis br.1454., str. 645.
[194]Kur’an, *Al-Falaq*, 1-5.
[195]Izraz kojim se napredak u porodici i imetku veže za Uzvišenog Allaha.
[196]Kur’an, *Al-Māidah*, 27.

žrtvuju stoku i prinose druge žrtve. Kada im zbog bolesti ili rata prijeti opasnost od smrti oni se zavjetuju da će, ako se spasu, Bogu prinijeti žrtvu. I čim se spasu oni to doista i čine vjerujući da su tom žrtvom otkupili svoj život od Boga. Za vrijeme žrtvovanja oni gataju.“[197]

Gatanje je kod starih Slavena bilo sastavni dio obreda žrtvovanja i izvodilo se na različite načine. Između ostalog, gatalo se pomoću konja kojeg izvedu iz hrama nakon žrtvovanja, pa ako bi konj krenuo desnom nogom, smatralo se da će ishod biti dobar, a ako bi krenuo lijevom nogom, vjerovalo se da će ishod biti loš.[198] Nakon što bi se prinijela žrtva i izvršilo gatanje, ostatak dana bi se proveo u jelu i piću, pri čemu bi glavno jelo predstavljalo meso žrtvene životinje.

Pored obaveznog žrtvovanja za vrijeme Kurban-bajrama i akike – žrtve koja se prinosi za zdravlje i napredak novorođenčeta, među muslimanima u Bosni i Hercegovini, sačuvan je trag prastarog žrtvovanja prilikom izgradnje. To se čini na takav način da se na desnom uglu zgrade žrtvuje ovan čija krv pada po temelju. Nakon toga, moli se Uzvišeni Bog da primi žrtvu i podari Svoj blagoslov. Zatim se meso žrtvovane životinje ispeče i dijeli prisutnima.[199] O žrtvovanju kurbana

---

[197]Prokopios: "De bello Gothico" књ. III. c. XIV. изд. Donn. стр. 334. Navedeno prema: Vasiljev, Spasoje, *Slovenska mitologija*, urađeno po I štampanom izdanju Srbobran, 1928. godine, <http://www.rastko.org.yu/antropologija/svasiljev-mitologija_c.html> (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

[198]Radoslav Radenković, „Religijsko-mitske determinante žrtvovanja na primerima narodnog predanja južne Srbije“, *Niški zbornik*, 1978., str.144.

[199]Veoma je interesantno i čudno da je ulema u Bosni i Hercegovini odobrila ovaj običaj prskanja objekata krvlju žrtve, koji je u suprotnosti s islamskim učnjem i koji šerijat zabranjuje. Krv koja ističe iz rane na tijelu je prema islamskom učenju nečista, pa makar to bila i krv žrtvovane

prlikom izgradnje kuće, u *Preporodu* iz 1971. godine stoji: „*Kada se dovrši zid kuće, običaj je da se zakolje bravče na posjek za zdravlje i napredak ukućana. Bravče se zakolje na zidu kuće i tragovi krvi na zidu se dugo opažaju. Kada se meso ispeče, na ručak se zovu komšije i prijatelji, te zajednički sa ukućanima, majstorima i irgetima ručaju i provesele se.*“[200] Žrtvovanje kurbana, prlikom izgradnje, poznato je kod muslimana širom Bosne i Hercegovine. Vjeruje se da se na taj način ukućani i majstori čuvaju od nesreće za vrijeme izgradnje objekta. Krv kurbana prosipa se na temeljima građevine da je ne bi okrvarila ljudska krv – krv majstora. Kada se kuća „pokriva“, pravi se sljeme. Naime, mještani majstorima donose darove što su uspješno okončali izgradnju. Oni bi donesene poklone objesili na vrh kuće i blagosiljali onoga ko ih je donio riječima:

Mašallah, Mašallah, fina dara,
Donio nam taj i taj
Hvala mu, živio
Sina oženio, 'ćer udo
Žito mu rodilo
Kolo mu hodilo ...

životinje. Kur’an je o tome nedvosmislen: „**Reci: 'Ja ne vidim u ovome što mi se objavljuje da je ikome zabranjeno jesti ma šta drugo osim strvi, ili krvi koja ističe, ili svinjskog mesa, to je doista pogano, ili što je kao grijeh zaklano u nečije drugo, a ne u Allahovo ime...**'“[199] Prema ovom kur'anskom ajetu, krv koja ističe je „pogan“, pa je Allahov Poslanik, a.s., kako smo to ranije naglasili, ukinuo predislamski običaj mnogobožačkih Arapa, da krvlju žrtvovanih životinja mažu Ka'bu.

[200] Abdulah Genjac, “Običaji kod gradnje kuće”, *Preporod*, br. 31., 1971., str. 13.

Običaj mazanja novorođenčeta krvlju kurbana koji se za njega žrtvuje, Poslanik, a.s., je reformirao na način da je podržao običaj žrtvovanja kurbana, ali je ukinuo običaj mazanja djeteta njegovom krvlju. Običaj žrtvovanja kurbana i puštanja njegove krvi da teče po temeljima džamija i kuća predstavlja još jedan primjer stare predislamske tradicije koja je opstala do današnjih dana.[201]

Običaji iz životnog ciklusa

Tragovi staroslavenske tradicije u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana najjače se osjete u običajima i obredima vezanim za životni ciklus čovjeka. Osiguranje zdravoga i naprednog potomstva, sklapanje od Boga blagoslovljenog braka i sigurnost u životu poslije smrti predstavljaju teme koje su od davnina u žiži interesovanja religije i magije. Obredi što su ih činili naši preci Slaveni, bez obzira na to da li se radilo o šišanju novorođenčeta, davanju muškog djeteta u krilo nevjesti nakon svadbe, ili ostavljanju vode na prozoru sobe u kojoj je živio umrli, činilo se da bi se postigao neki od pomenutih ciljeva.

[201]Dnevne novine u Bosni i Hercegovini prenijele su 10. aprila 2010. godine vijest da su čelnici bugarskog nogometnog kluba Pirina u namjeri da svojoj momčadi donesu sreću na renoviranom stadionu žrtvovalo janje te ga zaklalo na središtu travnjaka. Janjećom krvlju su potom premazali stative i prečke oba gola. Bizarnim pothvatom se na neki način dao 'blagoslov' stadionu na kojem je Pirin prvi put ove sezone zaigrao nakon višemjesečne obnove. Vidi: www.sarajevo-x.com/zanimljivosti/clanak/100410017

Običaji vezani za rođenje djeteta

U vrijeme kad nije bilo modernih medicinskih sredstava za sigurno začeće, porođaj i razvoj novorođenčeta vršeni su obredi i rituali preko kojih se nastojao osigurati dobar porod i produženje ljudske vrste. Traženje Božijeg blagoslova za dijete, zdrav razvoj i napredak djeteta, te čuvanje djeteta od zlih duhova i njihovih štetnih utjecaja predstavljaju osnovnu funkciju običaja i obreda vezanih za novorođenče. U prvim godinama života, najviše brige i pažnje poklanjalo se zdravlju, snazi i napretku djeteta, te je, stoga, razumljivo da je osnovna uloga obreda i običaja bila zadovoljenje te potrebe.[202]

Svi slavenski narodi vjeruju da trudnici treba ispuniti njenu posebnu želja za hranom. Među muslimanima Bosne i Hercegovine to se naziva „ćudanje“. Evo kako je nepoznati autor u drugoj polovini XIX vijeka opisao ćudanje: "*Al je tužno i žalosno svake majke stanje, dok začme i "ponese" svoje milo čedašce; ta ono se opisat ne može. Jedna je pako osobita tuga i nezgoda, koja nasrne svaku majku bosanku, a to je, da što god jede ili pije, što je riedko ili nigda kušala; ta nemila požuda neprestano je muči i mori, napastuje i draži. Ona hodala il sjedila, samovala il drugovala neprestano o toj stvario misli, o njoj zbori, nju traži, pa kad ju nemože da dobije, ona vehne i čezne kao tunja žuta, dapače više joj puta ustne i gubice izpusaju i izciepaju se; al to mora biti požuda strahovita.*"[203]

Ako trudnica „ćuda“ na neku hranu, pa joj se ne ispuni želja, gdje god se po tijelu dodirne tu će djetetu biti biljeg u

[202]„Narodni običaji“ *Enciklopedija Jugoslavije*, Izdanje Leksikografskog zavoda, Zagreb, MCMLXV, str. 246.
[203]"Narodni običaji u Bosni", Bosanski prijatelj, Sisak, 1870., str. 161.

obliku željene stvari.[204] Shodno ovom sujevjerju žene se dotaknu na mjestu koje je vidljivo, ako ćudaju na nešto lijepo, a ako čudaju na nešto ružno, dotakno mjesto skriveno odjećom.

Kada trudnica nešto poželi, osoba kojoj je upućena molba, dužna je da ispuni želju trudnici, jer ako to ne učini, pojavit će joj se na oku jačmer ili jačmenac.[205] U *Bosanskom prijatelju* navedena su dva razloga radi kojih se ženi ispunjava želja kada ćuda. Prvi je strah od suze noseće žene, jer je njena suza teška pred Bogom. Drugi razlog je strah da supruzi onoga ko neće trudnici ispuniti želju, također neće imati ko želju ispuniti.[206]

Funkcija ovoga narodnog vjerovanja je ostvarivanje najboljih uvjeta za razvoj fetusa u majčinoj utrobi. Trudnica i njen plod su zaštićeni, dok su oni koji dolaze u dodir s trudnicom dužni da joj ispunjavaju želje, inače će ih stići pretpostavljena kazna. Ćudanje je tako trudnici osiguravalo slobodu da bez traženja dozvole jede bilo čije voće, povrće, ili da zahtijeva za sebe i svoj nerođeni plod hranu po želji.[207]

Godinu dana nakon rođenja, pozivaju se rođaci, prijatelji i komšije na obred šišanog kumstva djeteta.[208] Prije obreda, roditelji odrede ko će biti kum njihovom djetetu. Uobičajeno je da se za kuma bira ugledan, učen, bogat i zdrav čovjek, jer se

---

[204]Stanislav Ciszewski, "Ćudane", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, JAZU, Knj. 4., Zagreb, 1899., godine, str. 187.

[205]Jačmer ili jačmenac je prišt na kapku oka.

[206]"Narodni običaji u Bosni", Bosanski prijatelj, Sisak, 1870., str. 162.

[207]Stanislav Ciszewski, op.cit., str. 188.

[208]Kosta Hörmann pogrešno zaključuje da muslimani pored šišanog i vjenčanog kumstva praktikuju i kumstvo prilikom sunetluka, što je nepoznato u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana. O šišanom kumstvu vidi: Kosta Hörmann, “Kumstvo u Muhamedovaca”, *GZM*; mart, 1889., str. 36-39.

vjeruje da se dijete može „baciti na kuma“. Najčešće su kumovi rođaci s kojima se na taj način još više učvršćuju prijateljske veze. Mušku djecu nakumit će muškarci, a žensku djecu žene. Kad se okupi rodbina i prijatelji na obred šišanog kumstva, kum ili kuma uzimaju makaze i odrežu dio kose s glave djeteta, a zatim daruju dijete novcem. Roditelji uzimaju odsječenu kosu i zakopavaju je pod mladu i zdravu voćku. Funkcija ovog obreda sasvim je jasna. Fizički rast, razvoj i zdravlje djeteta povezuju se sa voćkom pod koju je zakopana odrezana kosa. Na taj način, želi se postići da dijete raste, razvija se i bude zdravo kao mlada voćka.Veoma je rašireno vjerovanje da odsječeni dijelovi čovjekovog tijela, poput kose i nokata, ostaju u vezi s tijelom i da se preko njih može naškoditi čovjeku.[209] To vjerovanje potvrđeno je obredom šišanog kumstva prisutnog u praksi muslimana u Bosni i Hercegovini. Obred šišanog kumstva nalazimo i kod drugih Južnih Slavena, što upućuje na njegovo staroslavensko porijeklo,[210] a njegova pojava kod Istočnih Slavena upućuje na zaključak da obred šišanog kumstva potječe iz doba stare sveslavenske zajednice.[211]

Interesantno je napomenuti, što do sada, koliko je meni poznato, nisu primijetili raniji istraživači, da i islamska tradicija, također, poznaje i priznaje obred šišanja kose

---

[209]Džejms Džordž Frejzer, *Zlatna grana – proučavanje magije i religije*, Ivanišević, Beograd, 2003. str. 238. I prema islamskom učenju vjernici također trebaju paziti na odsjećene dijelove kose i nokata jer su to materijali koje sihrbazi (vještice, čarobnjaci) koriste kada žele da naude nekome.

[210]Milovan Gavazzi , "Šišano kumstvo u Lici", *Lički zbornik*, 1/1978., str. 21.

[211]Đurđica Pološija, "Nekoliko činjenica iz običaja postrizanja djece kod slavenskih naroda“, *Etnologia Slavica*, 8-9, 1976-1977., str. 202.

novorođenčetu. Prema predanju, kad je Hazreti Fatima rodila sina Hasana, Božiji poslanik Muhammed, a.s., joj je kazao: "*Fatima, ošišaj ga i podijeli sadake u srebru onoliko koliko je teška njegova kosa.*"[212]

Čuvanje djeteta od zlih duhova i uroka, između ostalog, postizalo se oblačenjem nekog dijela odjeće, obično čarapa, naizvrat. Ovo sujevjerje povezano je sa staroslavenskim božanstvom šuma Lesnikom. Od zla njegovoga i zla drugih mitskih bića moguće je zaštiti se na način da se neki dio odjeće obuće naizvrat. Na taj način se poništavao utjecaj zle magije.[213]

Kada djetetu ispadne mliječni zub običaj je da neko uzme taj zub i baci ga na neko mjesto govoreći pri tom magijske izreke. U Gornjevrbaskoj regiji tom prilikom bi se izgovarale riječi:

Daj mi, mišo, srebrene,
evo tebi koščane.

Ženidbeni običaji

Sklapanje braka ima višestruku svrhu i cilj. Njime se postiže produženje ljudske vrste, stvaraju savezi, te jača društvena i ekonomska moć porodice i šire zajednice. Da bi sklapanje braka prošlo uspješno uz Božiju naklonost i blagoslov, činili su se izvjesni obredi i rituali koji su se kasnije uobičajili kod južnoslavenskih naroda.

Običaj je među muslimanima u Bosni i Hercegovini da se prije polaska po nevjestu odredi vođa svatovima, „stari

---

[212]Abdul Basit Muhammed Es-Sejd, *El-Menhedžu nebevijji litertibi tiflil muslim*, Darul Kuds, 2004., str. 28.

[213]Ovaj običaj prisutan je kod svih naroda Gornjevrbaske regije.

svat“. Obično se za vođu svatovima određuje najstariji amidža, dajdža ili neki drugi bližnji rođak. Ranije su svadbe bile tajne, u smislu da nevjesta krije od roditelja da će se udati, a na svadbeni dan ona tajno napusti svoj dom - „ukrade se“, a zatim se priključi svatovima. Krađa djevojaka vršila se iz različitih pobuda, ali je najčešći razlog za to bilo siromaštvo mladoženje.[214] Tragovi ovog običaja prisutni su i u današnje vrijeme u situaciji kad mladenci nastoje da smanje troškove svadbe.[215] Ženidbu krađom djevojke praktikovali su mnogi narodi širom svijeta. Stari Slaveni su se također ženili krađom ili otmicom djevojaka, a pored njih to su činili: Grci, Rimljani, Germani itd.[216] Pošto se djevojka otimala ili krala, a zatim vjenčavala bez pristanka roditelja, trebalo je nakon izvjesnog vremena uspostaviti dobre međuljudske odnose s nevjestinom porodicom. Na taj način uspostavljen je običaj mirdžija ili mirenja.

Kićenje mlade za svadbu

[214]Tihomir Đorđević,“Kupovina i otmica devojaka”, *Naš narodni život*, knj. 2., Beograd, 1930., godine., str. 71-72.
[215]Nema prošnje, nema darivanja prosaca, nema odlaska po djevojku itd.
[216]Tihomir Đorđević, op.cit., str. 71.

Kad bi svadba bila javna, svatovi su prolazeći putem kroz nevjestino mjesto nailazili na niz prepreka i barikada. U današnje vrijeme to su uglavnom drveni direci ili konopci koje drže lokalni mladići. Da bi prošli dalje, svatovi su dužni platiti određeni iznos u novcu. Obično vođa svatova daje najveći iznos, a ponekad je novac koji dadne "stari svat", dovoljan da svi mogu proći. Sličan običaj nalazimo kod Istočnih Slavena: Slovaka i Poljaka. U interesatnoj studiji „The comparing analysis of the weding customs in The Slovak-Polish border-lend“, stoji sljedeće: „*Također je uobičajeno da se prave prepreke, brane, koje blokiraju prolaz svatovima. Mladoženja je dužan da plati kako bi svatovi mogli proći.*“[217]

Svrha ovog običaja je da mladoženjina porodica plati lokalnoj zajednici iz koje potječe nevjesta gubitak njenog člana. U nastavku rada vidjet ćemo da je rodbina dužna platiti sve usluge koje se čine za nevjestu ili mladoženju.

Svekrva dočekuje mladu u kućnom dvorištu njenoga novog doma. Tu se mladencima dā kašika meda da bi im život bio sladak. Ako nema meda, dadne im se da popiju malo slatke vode. Zatim se nevjesti u desnu ruku daje Kur'an, a u lijevu pogača. Davanje Kur'ana i pogače simbolizira dva obilja: obilje duhovne snage, religije i vjere, te materijalno obilje hljeba kao najvažnije hrane. Premda se čini da je davanje Kur'ana u desnu ruku običaj koji ima islamsku pozadinu, ipak je to staroslavesnki običaj u kojem je Kur'an došao kao zamjena za neku raniju relikviju koja se davala mladi pri ulasku u njen

---

[217]Kornelia Jakubikova, „The comparing analysis of the weding customs in The Slovak-Polish border-lend“, *Etnologia Slavica*, XII-XIII/1980-1981., Bratislava, str. 77.

novi dom.[218] Običaj davanja pogače ili hljeba nevjesti prilikom ulaska u muževu kuću, te lomljenje pogače nad njenom glavom i dijeljenje njenih zalogaja svatovima, izvršava se sa ciljem zadobijanja Božijeg blagoslova i materijalnog blagostanja. Ovaj običaj raširen je i kod drugih slavenskih naroda.[219]

Kad nevjesta uđe u novi dom, prema običajima Južnih Slavena, donese joj se muško dijete koje ona drži na koljenu, ljulja ga u krilu i daruje ga poklonom. Običaj „nakoljenčeta" simboliše plodnost, odnosno nadu da će nevjesta uskoro u naručju milovati svoje dijete.[220]

Nakon nevjestinog dolaska u mladoženjinu kuću običaj je da njen svekar i njegov brat ili neko drugi iz porodice, posjete nevjestinu rodbinu i daruju je. Ovaj običaj naziva se „mirdžije". Njegova svrha je jasna i nedvosmislena, a to je postizanje dobrih odnosa između novih prijatelja i ublažavanje bola zbog odlaska člana porodice. Običaj da se odmah nakon nevjestinog prelaska u novi dom posjeti njena porodica, poznat je kod muslimana u našim krajevima i ima staroslavensko porijeklo. Jedina razlika je u tome da li u posjet nevjestinoj

[218]Muhamed Hadžijahić, "Bračne ustanove u bosanskih Muslimana prije 1946. godine, *POF*, XXX/1982., str. 155-168.

[219]Više o tome vidi u: Radost, Ivanova, "Svadba kao sistem znakova", *Kodovi slavenskih kultura*, br. 3, Beograd, 1998. godine, internet adresa http://www.rastko.org.yu/rastko-bg/folklor/rivanova-svadba.php; Kornelia Jakubikova, „The comparing analysis of the weding customs in The Slovak-Polish border-kend", *Etnologia Slavica*, XII-XIII/1980-1981., Bratislava, str. 78.

[220]Ana Plotnikova, „Dijete u svadbenoj ceremoniji južnih Slovena", *Kodovi slovenskih kultura* - Brak, br. 3, 1998. godina. Vidjeti na http://www.rastko.org.yu/projekti/kodovi/kodovi_eng.htm; (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

rodbini odlazi zet i nevjesta, ili neki drugi član mladoženjine porodice.[221]

Sedmicu nakon dolaska nevjeste u mladoženjinu kuću, organizovala bi se kna. Na širem području Jajca ovaj običaj naziva se „krna“. To bi uglavnom bilo srijedom. Mlada sjedne na sred sobe, a kuma je knije. Knila bi joj ruke i noge. Iznad nevjestine glave, djevojke bi razastrle svileno platno – duvak. Nakon toga, okrećući se na desnu stranu, djevojke pjevaju pjesme prozivajući prisutne da ih daruju. U Jajcu se na duvaku pjeva:

Mladoženjo, diko naša
Dika te je i rodila
U njedrima zlatna kesa
I u kesi dva dukata!

Prozvani je dužan da se odazove i baci novac na duvak. Nakon toga, djevojke ponovo pjevaju prozivajući drugu osobu. Kada se završi obred kne, djevojke dijele novce između sebe, a ponegdje se daje siromašnim djevojkama. Dobijenim novcem od pjevanja na duvaku djevojke su kupovale vez za sopstveno ruho.

Četvrtakom se pravila svečana večera – pir. U Gornjem Vakufu se na pir nosila pita i pogača. Nakon večere, obavljalo se šerijatsko vjenčanje. U isto vrijeme, dok se u kući obavljao pir i vjenčanje mladenaca, ispred kuće okupljali su se vukovi, mladići koji su momkovali zajedno sa mladoženjom. Oni obilaze selo i zavijaju ispred kuća tražeći darove u hrani.

---

[221]Špiro Kulišić, *Matriloklani brak i materinska filijacija u narodnim običajima Bosne, Hercegovine i Dalmacije*, P.O., Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1958., str. 62-63.

Knijenje mlade

U okolini Bugojna, vođa vukova nosi bisage za hranu koju kasnije dijeli sa ostalim vukovima. Svrha vukova je materijalno nadoknađivanje gubitaka momaka i njegovog prelaska u oženjene. Nakon podjele hrane, vukovi bi odlazili do mladoženjinog prozora i pjevali:

Siver pticu gonja po oblaku
Mladoženja mladu po buđaku.

Subotom bi se organizovale trke za djecu i starije. Djeca bi se darivala slatkišima, a za starije nagrada je obično bila košulja.

Poslije svadbe dogovaraju se „pohodi“, prva posjeta nevjeste, zeta, njegovih roditelja i uže rodbine novim prijateljima – nevjestinoj rodbini. Kad gosti stignu, a obično se planira da dođu na večeru i konak, uz njih se okupi uža nevjestina rodbina. Tad se pristupa običaju vezivanja ili vješanja zeta. U Jajcu se to činilo na sljedeći način: Neko od ukućana neprimjetno prospe po zetu pšeničnog brašna. Nakon tog drugi čovjek kaže: „Ovdje ima hajduka.“ „Ko je?“, pitaju ga. On bi tada rekao: „Ja sam pratio trag brašna koji me je

doveo do ovog čovjeka“, pa bi pokazao na zeta i brašno na njegovim leđima. Na taj znak, ljudi iz nevjestine rodbine izvadili bi spremne lance i počeli ga vezati. Ako je zet bio drag punici, ona bi ga odmah otkupila, a ako nije, pustila bi da ga svežu, pa bi ga nakon izvjesnog vremena otkupila kolačima i drugim poslasticama.

U Gornjevrbaskoj regiji nije se izvodila nikakva posebna predstava prije vezivanja zeta ili neke druge osobe. Zetu bi kazali kako ima lijepe čarape, a potom bi ga zgrabili za noge i vezali. Običaj je bio da muškarci i žene sjede u odvojenim prostorijama, što je omogućavalo da se isti scenario odigra i među ženama.

Među ženama vezivala se mladoženjina mlađa rodica. Ako niko ne bi bio vezan, u Jajcu bi nova svekrva pjevala:

Viš' kuće mi trešnja višnja
Ne smije mi niko ništa!

S ovom pjesmom ona bi izazivala okupljene žene i tada bi sigurno dolazilo do vezivanja koje je punica morala platiti kolačima i slatkišima. Navedeni običaj prema Kulišiću odražava sukobe između mladoženjine i nevjestine strane koji sežu u daleku prošlost u vrijeme kad se prelazilo iz matrilokalnog u patrilokalni brak.[222]

Navedeni obredi i simbolički čini, što ih mlada izvršava u rodnoj, a mladoženja i svekrva u svojoj kući, imaju istu funkciju i svrhu koja se uglavnom sastoji iz sljedećeg: da mlada ima puno muškog poroda, te da nema problema prilikom porođaja; da joj život u novom domu bio sretan i sladak i da s njom izobilje dođe u kuću; da ni njoj ni njenim novim

[222]Špiro Kulišić, op.cit., str. 64.

ukućanima ne naude zli dusi; te da se time označi da se mlada prima kao novi član porodice s punim pravom na opskrbu, zaštitu i dužnostima u novoj kući u kojoj treba da bude pobožna, ponizna, pokorna i poslušna prema svekru, svekrvi, mužu i drugim starijim ukućanima, a milostiva prema mlađima.[223]

Posmrtni običaji

Čovjek se boji smrti. Podsjećanje na smrt i prestanak života, oduvijek je kod ljudi izazivalo zebnju i strah. Strah od smrti moguće je pobijediti učenjem o seljenju duša koje nalazimo u budizmu i hinduizmu, te vjerovanjem da smrt ne predstavlja kraj i ništavilo, već novi početak što je značajka objavljenih religija. Prema vjerovanjima arhaičkih: animističkih i politeističkih religija živi su dužni osigurati umrlom sve što mu je potrebno za život na drugom svijetu. Stoga nije nikavo čudo što su grobnice umrlih prave riznice arheoloških materijala, na osnovu kojih se može vrlo vjerno rekonstruisati način života društvene zajednice kojoj je umrli pripadao.

Stari Slaveni imali su izrazito razvijen kult umrlih. U Bosni i Hercegovni se kult mrtvih ukorijenio u obrednu praksu tako duboko da ga ni bogumilsko učenje koje je preziralo sve materijalno, nije moglo uništiti, već ga je, čak naprotiv, njegovalo i unapređivalo.[224] Poznati arapski putopisac Ibn Fadlan je, boraveći među Rusima, zabilježio sljedeće: "*Vidio*

[223] Emil Lilek, op.cit., str. 4.
[224] Muhamed Hadžijahić, „Prilog Skarićevoj hipotezi o porijeklu stećaka", *Radovi III*, Zenica, 1973., str. 287.

sam njihov obred oko mrtvaca. Umro jedan bogataš. Čim je umro, zakopali su ga u zemlju metnuvši uz njega raznih pića i jela, dok mu priprave odijelo i lađu, na kojoj će biti spaljen sa svojom robinjom. Njegov imetak razdijelili su na tri dijela. Jedan dio nasljednicima, drugi za obred, a treći za piće na dan spaljivanja. Jedna od njegovih robinja sama je pristala da bude spaljena. Postavili su lađu na kojoj je pod zastavom krevet nakićen skupocjenim stvarima. Zatim su izvadili mrtvaca iz groba obukli mu najskuplje odijelo i postavili ga na krevet u lađi. Uz njega su stavili više vrsta hrane. Tada su doveli jednog psa, rasjekli ga na dvije polovice i bacili u lađu. Sve njegovo oružje stavili su u lađu. Zatim dovedoše dva konja, ubiše ih, a onda sječeno meso baciše u lađu. Tako isto učiniše s dvjema travama, pijevcima i kokošima. Zatim su doveli jednu staru ženu, koju zovu "anđeo smrti" i koja će robinju spaliti. Obadvije su uvedene u lađu. Robinja pruži skupocjene narukvice staroj ženi kao dar, što će je spaliti. Pošto se oprostila sa svim prisutnima, starica je uvede pod zastor. Vidio sam da je izgubila svijest. Zatim je ušlo šest ljudi koji su robinju držali, dok ju je starica zadavila, za vrijeme čega su bubnjevi udarali da joj se glas ne bi čuo, te ostale žene prestrašile, pa bi se kašnje mogle ustegnuti od spaljivanja. Zatim su izašli svi iz lađe, a najbliži rođak mrtvaca pristupi s bakljom i baci je prvi na lađu, a onda ostali zaredaše sa bakljama. Tako je lađa izgorjela, a vjetar pepeo raznio. Kasnije su tu postavili znak. Pri kraju procesa priđe jedan meni i preko tumača mi reče: 'Vi ste Arapi budale; zakopate najdražeg vam druga u zemlju, da truhne, a mi ga spalimo i u

jednom času ide mu duša i pepeo u Raj. Zar nijesi vidio kako mu brzo vjetar pepeo odnese?"[225]

Najstariji izvori o pogrebnim obredima starih Slavena, govore o stravi i trizini, svečanostima s jelom i pićem priređivanim u čast umrlog. Ruska kneginja Olga u X vijeku poručuje Drevljanima: "*Evo me, dolazim k vama, spremite dosta medovine pored grada, tamo gdje ste pogubili moga muža, hoću da učinim triznu svom mužu.*"[226] Strava i trizina su vrste obreda za dušu umrle osobe što su se u određenom obimu održale u Bosni i Hercegovini sve do današnjih dana. Kad je bosansko-hercegovačko stanovništvo primilo islam nastavilo je da i dalje održava i čuva neke predislamske, staroslavenske običaje. Ti običaji su se, istina, "islamizirali", ali, kad se s njih skinu naslage islamskog jasno se ukaže predkršćansko, staroslavensko porijeklo. Uzalud su teolozi različitih vjerskih zajednica nastojali ukinuti običaje iz doba paganstva, jer im to, kako svakodnevna praksa pokazuje, nije uspjelo.

Među Južnim Slavenima još uvijek je živo sujevjerje o vjesnicima skore smrti. Ti znaci su vezani za snove, ali i za neuobičajeno ponašanje domaćih životinja i ptica. Muslimani Gornjevrbaske regije vjeruju da u snu vaditi zube znači da će umrijeti neko čija smrt će zaboljeti. Gavran i kukavica su poznati vijesnici smrti i skore nevolje što prijeti da zadesi kuću nad kojom oblijeću. Pouzdan znak

---

[225]Mehmed Handžić,"Izvještaj Arapa o Slavenima", u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. II, Ogledalo, 1999. godine.

[226]Luj Leže, *Slovenska mitologija*, 1901. godine. http://www.rastko.org.yu/antropologija/lleze-mitologija_c.html (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

smrti može biti i zavijanje i cviljenje psa čuvara, pogotovo ako to čini na kućnom pragu.

Umrlom se na stomak stavlja ključ, a cijelu noć kod njega bdiju rodbina, komšije i prijatelji pazeći da preko njega ne bi prešla mačka. Naime, vjeruje se da će se umrli, ako se nadme ili ako preko njega pređe mačka, povampiriti i prikazivati nakon smrti.[227] Kad se umrli iznese iz kuće za njim se prosipa voda jer se smatra da voda od kupanja umrlog posjeduje magična svojstva. Osoba koja se plaši smrti treba da se umije preostalom vodom od gasuljenja (kupanja umrlog), pa će se osloboditi straha. Nakon ukopa, u sobi umrlog pale se svjetla četrdeset dana, a na prozor se noću ostavlja čaša vode koja se ujutru prosipa na voćku. To se čini zato jer se vjeruje da umrli četrdeset dana dolazi svojoj kući prije nego što stvarno napusti ovaj svijet. Slična vjerovanja prisutna su i kod drugih slavenskih naroda.

Uticaji kulta mrtvih i rituala koji su s tim povezani i danas su veoma živi u posmrtnim običajima balkanskih naroda.[228] Običaj koji predstavlja materijalnu poteškoću porodici umrlog, a koji je u suprotnosti s islamskim učenjm, jeste običaj spremanja ručka nakon dženaza-namaza. Naime, nakon obavljenog ukopa, imam i džematlije odlaze u kuću umrlog gdje se, prije ili poslije učenja sure *Ja – Sin* i dove, obavezno priprema ručak "za rahmet" umrloj osobi. Ovaj ručak ili gozba, nakon dženaze, veoma podsjeća na već spomenuti staroslavenski običaj trizine. Iako je običaj spremanja ručka

---

[227] Ljubomir Reljić, „Samrtni običaji i kult pokojnika“, *Glasnik Etnografskog muzeja*, sv. 52-53, Beograd, 1989., str. 145.;

[228] Kosta Milenović, „Slovenska vera-pogreb“, *Bosanska vila*, Sarajevo, br. VIII, 1890., str. 121-123.

nakon dženaze predislamskog porijekla ostaje otvoreno pitanje da li je taj običaj prisutan kod bosansko-hercegovačkih muslimana oduvijek, ili je u nekom vremenskom intervalu ukinut, pa je, zatim, pod utjecajem drugih religija ponovo uveden? Uzrok ovoj dilemi su svjedočenja muslimana iz udaljenijih sela Gornjevrbaske regije naseljenih isključivo muslimanima koji su mi tokom istraživanja kazali da se ranije nije spremala nikakva hrana nakon dženaze, već da se to uobičajilo u zadnja dva desetljeća.

Interesantno je da su islamski i katolički učenjaci nastojali ukinuti ovaj, očigledno, neznabožački običaj, ali s vrlo malo uspjeha. Tako fra Mato Topić u vezi s običajem *daće* (podušja) kod žitelja Prozor-Rame kaže: „*Poslije sprovoda išlo se kući na daću. Fratri su se dugo borili protiv običaja dače. Negdje su uspjeli, a u mnogim selima još postoji.*“[229] Svrha ovog običaja kod muslimana ista je kao i kod kršćana, a to je vjerovanje da umrli od toga ima korist, te se radi toga i insistira da se nešto pojede "za rahmet". Staroslavensko porijeko ovog običaja potvrđuje činjenica da je prisutan i kod muslimana Rusije. Početkom prošlog stoljeća list *Behar* je u rubrici „Kulturne bilješke“ pod naslovom „Svadbe, suneti i pokopi“ objavio sljedeće: „*Krimska novina Terdžuman donosi dva članka, iz dva razna kraja u Rusiji, gdje u velikom broju obitavaju muslomani. Oba dopisnika tuže se na raskoš, koji je u njihovim krajevima postao običaj, da se na svadbe, sunete i pokope troše ogromne svote novaca. Ko more i ko ne more izvrgnut je tame gadnome običaju koji se protivi vjeri i razumu. Bogata pokrajina Širvan, veli dopisnik, više od*

[229]Fra Mato Topić, *Ramske starine*, Franjevački samostan Rama-Šćit i Svjetlo riječi, Rama-Sarajevo, 2005., str. 151.

luksusa strada nego bi stradala od potresa. Ta je bolest većinu zarazila, džahilske oči sve više crne, um se sve više gasi, napretku se sve više staje na put, šeriat sve se više zaboravlja. Oni koji su pozvani, da liječe tu bolju kao na pr. ulema i prvaci, oni sami slijepo se pokoravaju toj zloj navici. Svaki dan se puše veliki kazani halve u slavu mrtvih, a plodne zemlje pokrivaju bankovnim papirima, a taj običaj nije islamski, nego ostatak iz poganskih vremena.“[230]

Spravljanje ručka nakon dženaze je žrtva živih učinjena s ciljem opskrbljivanja umrlih hranom i pićem. U nekim religijma na nižem stupnju razvoja hrana i piće se prinose direktno preminulom i ostavljaju se na njegov grob. U današnje vrijeme tako postupaju pojedine grupacije Roma u našoj zemlji.[231] Viši stepen prinošenja žrtve je dostavljanje ovozemaljskih potreba: hrane i pića, preko posrednika, tj., tako da srodnici i poznanici umrlog u njegovo ime konzumiraju hranu i piće.[232] To je suštinski razlog zbog kojeg se tako jako insistira na tome da se nešto pojede nakon dženaze.

U vezi sa praksom pripremanja hrane za prisutne na dženazi, potrebno je istaći da je, prema islamskoj tradiciji, koju je uspostavio Božiji Poslanik, a.s., lijep običaj da komšije porodici umrlog spreme i donesu hranu, jer je njih žalost omela od običnih, svakodnevnih poslova, a ne da porodica umrlog

---

[230]Behar: list za pouku i zabavu, god. I-XI (1900-1911), izbor, odabrali Alija Isaković i Hadžem Hajdarević, El-Kalem, Sarajevo, 1990. godine, str. 73.

[231]Bošnjaci u Bugojnu vrlo često dolaze u Medžlis IZ da se žale na neislamsko ponašanje Roma koji svojim umrlima ostavljaju alkoholno piće na grob.

[232]Radmila Kajmaković, „Posmrtna gozba kod balkanskih naroda“, *Makedonski folklor*, XV, br. 29-30. Skopje, 1982., str. 77-78.

sprema hranu drugima. Jedne prilike kad je umro neki član Džaferove (prijatelj Božijeg Poslnika, a.s.) porodice, Muhammed, a.s, je rekao: „*Spremite hranu Džaferovoj porodici; njima je došlo ono što ih je zaokupiralo*.“[233]

Običaj je da se u kući umrlog prekrivaju ogledala, a pod direktnim utjecajem toga običaja u današnje vrijeme prekriva se i televizor. To je znak da je kuću pogodila žalost. Prema staroslavenskoj tradiciji, ogledalo se prekriva da „se ne bi lješina proružnijela.“[234] Uz to, među balkanskim narodima veoma je rašireno vjerovanje da se duša umrlog može zadržati u kući ogledavajući se.[235] Vrlo je intresantno da je među brojnim narodima širom svijeta rašireno sujevjerje da je čovjekova duša u njegovom odrazu u vodi ili ogledalu. U staroj Indiji i Grčkoj postojalo je pravilo da se ne gleda u sopstveni odraz u vodi. Prema Jamesu Georgeu Frazeru, upravo se ovim vjerovanjem može objasniti rasprostranjeni običaj da se ogledala prekriju ili okrenu prema zidu kada se desi smrt u kući. On navodi da narodi koji to čine: „*Strahuju da bi dušu koja se projektuje iz čovjeka u obliku njegovog odraza u ogledalu mogao odnijeti duh preminulog za koga se obično vjeruje da se nalazi u kući i oko kuće jedno određeno vrijeme.*“[236]

---

[233] Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, *Hanefijski fikh*, Knjiga 1, Sarajevo, 2002. godine, str. 428.

[234] Muhamed Hadžijahić, *Predislamski elemeniti u kulturi bosanskih muslimana*, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo 1973. godine, str. 77.

[235] Slobodan Zečević, „Samrtni običaji u okolini Zaječara“, *Glasnik etnografskog muzeja*, 42/1978., Beograd, str. 383-397.

[236] Džejms Džordž Frejzer, *Zlatna grana – proučavanje magije i religije*, Ivanišević, Beograd, 2003. str. 199.

U staroslavenske posmrtne običaje opstale do današnjih dana, svrstavaju se obredi za duše umrlih koji se čine nakon ukopa u tačno određeno vrijeme. Slaveni su čvrsto vjerovali da umrli nastavljaju život i nakon smrti, što se jasno vidi iz pogrebnih rituala kao što su pogrebne igre. U *Leksikonu religija i mitova drevne Evrope*, navodi se da su: „*Trećeg, sedmog, dvanaestog i četrdesetog dana poslije smrti pokojnicima na grob donošeni hrana i piće, kao i posle 6 i 12 meseci. Posebni praznici mrtvih - zadušnice - proslavljani su i na grobovima i po kućama, u rano proleće i u kasnu jesen.*”[237]

Najstarije svjedočanstvo o obredima za duše umrlih kod slavenskih naroda zabilježio je između 930-940. godine arapski putopisac Ibn Rusta: “*Istočni Slaveni imali su običaj da spaljuju tijelo umrlog. Sledećeg dana po spaljivanju pokojnika, oni odlaze na mesto gde je to obavljeno, sakupljaju pepeo i stavljaju ga u urnu, koju zatim smeštaju na humku. Godinu dana po smrti pokojnika, uzimaju dvadeset krčaga meda (medovine), nekad malo više a nekad malo manje, i nose ih na onu humku, gde se okuplja porodica pokojnog, jedu, piju i zatim se razilaze.*”[238]

---

[237]Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović i Dragoslav Srejović, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Savremena administracija,Beograd, 1992. godine, internet izdanje na http://www.rastko.org.yu/antropologija/slovenska_mitologija. (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

[238]Navedeno prema: Đorđe Janković, „Slovenski i srpski pogrebni obred u pisanim izvorima i arheološka građa“,http://www.rastko.org.yu/arheologija/djankovic/djankovic-sahrane.html (zadnja posjeta 15. 07. 2007.) prijevod prema A. Ja. Garkavi, *Skazanija musul'manskih pisatelej o Slavjanah', i Russkih' polovine VII veka do konca X veka po r. H.),* Sanktpeterburg', 1870. godine.

Obrede za duše umrlih nalazimo i kod južnoslavenskih naroda. Njihova svrha je uspostavljanje uzajamnog odnosa između živih i mrtvih. Osoba smrću ne prestaje da bude aktivni član društvene zajednice, već samo mijenja mjesto boravka. Od živih savremenika on se seli ka mrtvim precima.[239] Istražujući razloge koji podstiču ljude da u određeno vrijeme čine podušja svojim umrlim, Galina Lozanova zaključuje: „*Između dva svijeta, svijeta živih i svijeta mrtvih odvija se recipročna razmjena. Sa svoje strane živi su dužni u određeno vrijeme sjećati se umrlih i prinositi im darove, uglavnom u hrani i piću, dok mrtvi, s druge strane, čuvaju žive od uticaja zlih duhova iz njihovog svijeta*."[240] U današnje vrijeme, muslimani u Bosni i Hercegovini obavljaju obrede za umrle nakon sedam i četrdeset[241] dana, rjeđe nako šest mjeseci, a gotovo redovno godinu dana nakon smrti. Poznati srpski etnolog, Tihomir

---

[239]Andrej Brencz, „The Polish funeral rite as The rite de passage", *LUD*, 71., 1987., str. 229.

[240] Galina Lozanova, „Obredni trapezi pri pogrebenie u Južnite Slavjani" B'garska etnografija, 2/1/1991., knj.I, str. 4.

[241]Jer se smatra da duša umrlog tek tada napušta ovaj svijet. Interesantno je napomenuti da se obredi za duše umrlih nakon četrdeset dana vrše i u drugim kulturama, a ne samo slavenskim. F. De Jong u tekstu "Mistička bratstva i narodni islam" navodi: *"U Egiptu je, na selu, običaj da se mrtvim u grob stavi primjerak Kur'ana i drugi predmeti, a takođe i prekrivač, u koji je tijelo umotano, ispisuje se stihovima iz Kur'ana i to prije svega iz suretul-Kehf i suret Ja-sin, iako se ovi običaji osuđuju od strane ortodoksne tradicije. Po želji rodbine, na kraju žalosti – četrdesetog dana nakon smrti – održava se zikr na grobu umrlog.*" Vidi: F., De, Jong, "Mistička bratstva i narodni islam", *Islamska misao*, br. 122., 1989. Pored toga, u Starom zavjetu stoji da je balzamovanje Jakova oca Josipovog trajalo četrdeset dana: "*Josip se baci na oca, suzama mu oblije lice, izljubi ga. Poslije toga Josip naredi liječnicima koji su se nalazili u njegovoj službi da mu oca balzamiraju, i oni balzamiraše Izraela. Trebalo je četrdeset dana: toliko, naime, traje balzamiranje.*" Vidi: *Biblija*, *Stari Zavjet, Knjiga Postanka*, 50/3.

Đorđević, molitve za duše umrlih muslimana početkom prošlog vijeka opisao je na sljedeći način: "*Sedmog dana od smrti ostavlja se umrlom* ***jediđunluk*** *(sedmina). Tada se pravi halva. Od ove halve svako čeljade iz komšiluka okusi i u sebi očita molitvu* ***Elfatiha*** *za dušu umrlog. Umjesto dece koja ne bi znala ove molitve čitaju je stariji. Halva se pravi i o* ***krkđunluku*** *(četrdesetnici),* ***altiai*** *(polugodišnjici) i* ***senluku*** *(godišnjici) od smrti. Ako je umrli iz imućnije kuće onda o polugodišnjici i godišnjici njegovi pozovu komšije prijatelje i hodžu, pa svi skupa drže molitvu za dušu umrlog. To se zove* ***tavit****.*"[242]

Obično se za sedminu ili četeresnicu prouči sura *Ja - Sin* i *Tewhid*, a sevabi od proučenog poklanjaju se pred duše umrlih. Neizostavni dio ovog obreda je ručak za prisutne, a koji ima sličnu svrhu kao i jelo poslije dženaze.[243] Molitve za duše umrlih nisu specifikum samo muslimana u Bosni i Hercegovini, već i pripadnici katoličke, odnosno pravoslavne crkve također izvršavaju vjerske obrede za svojer umrle.[244]

---

[242]Tihomir Đorđević, "Samrtni običaji u Turaka", *Naš narodni život*, knj. V Beograd, 1932. godine, str. 91.

[243]Iz iskustva znam da domaćinima vrlo teško pada ako imam ili neko od prisutnih na tevhidu ne prisustvuje ručku koji je za taj obred pripremljen jer se smatra da se time nanosi uvreda i domaćinu i umrlom.

[244]U istočnom ortodoksnom hrišćanstvu podušja se čine nakon tri, sedam, četrdeset i godinu dana od smrti. Vjeruje se da duša trećeg dana poslije smrti prolazi kroz kušnje i potrebne su joj molitve živih. Tada rodbina komšije i prijatelji izlaze na grob i pale svijeće za umrlog. Isto čine i nakon sedam dana, odnosno u prvu subotu po smrti. Četrdesetog dana poslije smrti duša saznaje svoje mjesto u Raju ili Paklu, i kuša neka rajska uživanja, odnosno strahuje od paklene vatre. U zapadnom katoličanstvu misa zadušnica može biti prije ukopa, poslije ukopa ili neki drugi dan u dogovoru sa svećenikom. Za umrle se priređuju "gregorijanske mise" tj., 30 misa koje se čine uzastopno 30 dana za dušu umrle osobe. Vjeruje se

Prenošenje tabuta ili lijesa ugledne i istaknute osobe na uzdignutim rukama također je staroslavenski običaj prisutan u tradiciji muslimana u Bosni i Hercegovini. Običaj prenošenja ugledne osobe iznad glave nalazimo kod Istočnih Slavena među Rusima.

Na crtežu iz XI stoljeća vidi se kako četiri čovjeka prenose tijelo sv. Borisa položenog na saone. Na drugoj fotografiji je prenos tabuta rahmetli Hamdije Kreševljakovića 1959. godine

Na sličan način među muslimanima u Bosni i Hercegovini prenosili su se tabuti uglednih osoba, među kojima su: Džemaludin Čaušević, Hamdija Krševljaković, Osman Sokolović, Ahmed Smajlović, hfz. Sinanudin Sokolović, Alija Izetbegović itd.[245]

Godišnji i ratarski običaji

Osnovna ljudska djelatnost od postanka svijeta do današnjih dana jeste opskrba hranom. Savremeni čovjek u tu svrhu koristi naučna i tehnička dostignuća koja mu znatno

da su ove mise veoma učinkovite. Premda se mise za umrle vrše nakon tri, osam ili trideset dana vrijeme nije precizno određeno crkvenim pravilima i sve zavisi od dogovora vjernika sa svećenikom. U židovstvu se provodi Kadiš Žalobnika, bliskih članova porodice, koji svakodnevno mole tri molitve, a sve to traje 11 mjeseci nakon smrti.

[245] Muhamed Hadžijahić, „Prilog Skarićevoj hipotezi o porijeklu stećaka“, *Radovi III*, Zenica, 1973., str. 292.

olakšavaju postizanje željenog cilja. No, u prastara vremena čovjek je u potpunosti bio ovisan o prirodi i njenim čudljivim silama: Suncu, kiši i vjetru. Vrlo rano ljudi su shvatili da im kvalitet života zavisi od Sunca, tog žarkog nebeskog tijela koje tjera zimsku studen pomažući biljkama da rastu i daju plodove i razgoni mračne noćne tmine spanosnom zorom. Ali, Sunce ne donosi samo dobro. Često su ljetnje žege znale uništiti cjelokupan rod, pa su ljudi, da bi se zaštitili od zla i osigurali neprestanu naklonost ovog dragocjenog nebeskog tijela, počeli Sunce smatrati božanstvom kojem su se molili i prinosili žrtve. Tragovi kulta Sunca vidljivi su u svim društvenim zajednicama na svim meridijanima, od dalekog istoka do krajnjeg zapada.[246] Uz Sunce, kiša je najvažniji element potreban za dobru ljetinu i izdašnu ispašu, pa su i kišu ljudi nastojali kontrolisati magijom, religijom, bajanjem, molitvom ili izvođenjem ritualnih obreda. Naši preci, Slaveni, također su, poput drugih naroda na sličnom nivou društvenog razvoja, razvili cjelokupan obredni i ritualni sistem čija je funkcija bila obezbjeđivanje plodne zemlje, rodnih usjeva, te čuvanje stoke od zlih demona.[247] Svetkovine donesene iz pradomovine nastavili su njegovati u Bosni i Hercegovini, do skore prošlosti, a u nekim slučajevima do današnjih dana.

Dolazak proljeća dočekivao se svečanostima s magijskim karakterom uz obavezno učestvovanje djevojka koje su igrale kola pored mlinova, izvora i rijeka, dok su mladići pravili trube od lijeskove ili vrbove kore zabavljajući svijet i tjerajući zle

---

[246] Džejms Džordž Frejzer, op.cit., str. 86-89.

[247] Petar Kostić, „Godišnji običaji u okolini Zaječara", *Glasnik etnografskog muzeja*, 42/1978., Beograd, str. 399-436.

duhove.[248] Nakon prihvatanja kršćanstva, srednjovjekovni stanovnici Bosne i Hercegovine nastavili su s paganskim svetkovinama, s tim da je sadržaj svečanosti ostao isti, dok su se od predkršćanskih svetkovina uglavnom razlikovali samo po imenu.[249] Umjesto obreda posvećenih staroslavenskom božanstvu Jarilu, svoje proljetne rituale srednjovjekovni stanovnici Bosne i Hercegovine posvetili su uspomeni na sv. Juraja ili Đurđa; sv. Ilija preuzeo je određene funkcije vrhovnog božanstva starih Slavena, Peruna, a svečanosti u čast rađanja i jačanja Sunca, zamjenili su Božićni običaji i obredi. Na taj način u tradiciju Bošnjaka ušlo je obilježavanje Jurjevdana, Ilindana i Božića čija geneza seže duboko u prošlost, u vrijeme prije prihvatanja kršćanstva. Dolazak Osmanlija polovinom XV stoljeća i prihvatanje islama nije značajno utjecalo na obilježavanje ovih svetkovina. Čak se ni imena ovih blagdana, osim u slučaju Ilindana, nisu mijenjala. Jurjevdan i Ilindan, te rijeđe Božić duboko su ušli u tradiciju bosansko-hercegovačkih muslimana koji ih i dan danas u

[248]Muhamed Hadžijahić, "Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini", *POF*, 28-29/1978-9,VOL.28-29, Sarajevo, 1980. godine.

[249]Kršćanstvo je utjecalo na promjenu imena proljetnih svečanosti dok je forma ostala gotovo ista. O svetkovanju Jurjevdana među Južnim Slavenima napisani su brojni radovi od kojih su: Koleva, T., A., „Georgiev deń u Južnih Slavjan (obyčai, svjazannye s žibotnovodstvom)", *Sovetskaja etnografija*, 2., 1987., str. 25-38.; Kosta Kovačević, „O Đurđevu-dne – Srpski nar. običaj djevojaka muhamedove vjere", *Bosanska vila*, Sarajevo, IV, 1889., str. 119.; Hamdija Kreševljaković, „Jurjevo (Sarajevo u Bosni)", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, XVI, 1911., str. 158-160.; Muhamed Hadžijahić i H.H.S. „Pećina u Brateljevićma kod Kladnja kao kultno mjesto", *Glasnik* VIS-a u SFRJ, br. 3, 1981. godine, podnožna napomena, str. 481.

određenoj mjeri poštuju i na poseban način: vašarima, svečanostima i magijskim radnjama obilježavaju.

Jurjevdanske svetkovine

Za bosansko-hercegovačke muslimane Jurjevdan ili Đurđevdan je bio najvažniji predislamski blagdan. Prema starom, julijanskom kalendaru, važećem za vrijeme osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini, Jurjevdan su šestog maja obilježavali muslimani i pravoslavci, dok su katolici nakon reforme kalendara[250] 1582. godine počeli Jurjevdan obilježavati dvadeset trećeg aprila.[251] No, prije analize jurjevdanskih običaja potrebno je dati širi i jasniji odgovor na pitanje zašto su muslimani u Bosni i Hercegovini uopće obilježavali i stoljećima nakon prihvatanja islama izvršavali obrede i rituale na dan nekih kršćanskih svetaca? Primarni cilj proljetnih svetkovina jeste pomaganje prirodi da ozeleni i bude spremna primiti sjemenke biljki koje život znače, a taj cilj se postiže obredima i ritualima koji su se vjekovima kasnije uobičajili kod svih naroda u umjerenom pojasu bez obzira na religijsku i etničku pripadnost.[252] Ni naši preci, stari Slaveni, nisu bili izuzetak od tog pravila. Proljetne obrede i magične radnje vršile su podjednako djevojke i mladići u Rusiji, Bugarskoj, Poljskoj, ali i Bosni i Hercegovini. Šireći kršćanstvo među paganskim

---

[250]O reformi kaledara, te općenito o kalendarima u upotrebi u Bosni i Hercegovni vidi: "Komparativna analiza kalendara po kojima se mjeri sveto i profano vrijeme u Bosni i Hercegovini", *Glasnik* Rijaseta IZ u BiH, vol.LXXI, br. 11-12, novembar-decembar 2009., Sarajevo, str. 1103-1110.

[251]Muhamed Hadžijahić, *Sinkretistički elementi* ..., str. 316.

[252]Džejms Džordž Frejzer, op.cit., str. 319.

narodima, crkva se našla pred dilemom: ili prihvatiti duboko ukorijenjene narodne običaje i postepeno ih ukidati, ili odustati od misionarskih aktivnosti? Slavni antropolog Džejms Frejzer smatra da postojanje brojnih podudarnosti između hrišćanskih svetkovina s paganskim obredima pruža jasan odgovor na navedenu dilemu: Crkva je bila prinuđena da načini kompromis s narodnim vjerovanjima i obredima. Između ostalog Frejzer navodi: *„Nesavitljivi protestantizam prvih misionara i njihovi vatreni napadi na neznaboštvo zamjenjeni su savitljivom politikom, lakom tolerancijom, širokogrudom ljubaznošću lukavih duhovnika, koji su jasno uviđali da je hrišćanstvo moglo osvojiti svijet samo ako olabavi isuviše krute principe svog osnivača, ako malo proširi isuviše uzana vrata koja su vodila spasenju.*[253]

Tako su proljetni običaji i obredi, ranije posvećeni Jarilu[254], Perunovom sinu, postali sastavni dio obilježavanja dana svetog Juraja, a njegov dan poznat je kao Jurjevdan, dok su ljetni obredi, nekada vršeni iz počasti prema Perunu, zamjenjeni svetkovinama u čast svetog Ilije[255], odnosno sv. Vida.[256]

---

[253]Džejms Džordž Frejzer, op.cit., str. 361.

[254]Prema slavenskoj mitologiji Jarilo je sin Peruna i Mokoši. Rodio se na Velju noć, krajem februara i početakom marta. Ljudi iz svijeta mrtvih su ga oteli i odveli Velesu u podzemni svijet. Veles ga je posinio, a zvali su ga Jarilo ili Jarovit tj., onaj koji je prepun mladalačke snage i životne energije u proljeće. Kada je za nekoliko tjedana odrastao, krenuo je natrag preko mora po nevjestu. Prešavši veliku vodu, donio je u zemlju proljetnu rosu, zelenu travu i mladice stabala. Više o Jarilu i drugim slavenskim božanstvima i njihovim kršćanskim zamjenama vidi u: Vitomir Belaj, "Paganski bogovi i njihovi kršćanski supstituti", *Studia ethnologica Croatica*, Vol. 21, br. 1., 2009. godine, str. 169-197.

[255]Ilija je starozavjetni prorok. Živo je u devetom stoljeću prije Krista. Prema Starom Zavjetu po drugoj knjizi o kraljevima po Iliju su došla ognjena kola i ognjeni konji i on je u vihoru uzdignut na nebo. S obzirom

Čini se da je i s Božićem, napravljen kompromis. S obzirom da Evanđelja ne govore ništa o datumu Isusovog rođenja, crkva taj blagdan u najranije doba nije proslavljala. Međutim, egipatski hrišćani vremenom su počeli obilježavati šesti januar kao datum Spasiteljevog rođenja. Taj običaj vrlo brzo se proširio i uskoro bio prihvaćen u svim istočnim crkvama. Krajem trećeg ili početkom četvrtog vijeka zapadna crkva usvojila je dvadeset peti decembar kao istinski datum za obilježavanje Isusovog rođenja, što je kasnije prihvatila i istočna crkva. Odluku crkvenih otaca da uzmu dvadeset peti decembar kao datum Isusovog rođenja jedan sirijski hrišaćanin objasnio je na sljedeći način: "*Razlog zbog kojeg su oci pomerili proslavu od šestog januara na dvadest peti decembar je ovaj. Običaj neznabožaca bio je da tog istog dana, dvadeset petog decembra, proslavljaju rođenje Sunca, i tom prilikom su palili svjetlost u znak svećanosti. Hrišćani su također učestvovali u ovim svetkovinama. Kad su crkveni oci zapazili da su hrišćani naklonjeni ovom prazniku, oni se posavjetuju i riješe da se Hristovo rođenje proslavlja tog dana, a Bogojavljanje šestog januara. Prema tome, u vezi s tim običajem zadržala se i praksa da se vatra pali do šestog.*"[257] Pored Božića, Frejzer navodi da je čak i najveći kršćanski blagdan Uskrs zamjenio kult antičkog božanstva Atisa koji je, prema grčkoj mitologiji, početkom

---

da se cijeli život bespoštedno borio protiv zemaljskih Božijih neprijatelja: idolopoklonika i griješnika, uzdignut na nebo Ilija je poslužio kao idealan svetac zaštitnik od nebeskih nepogoda: groma, munje i kiše, kakvim ga smatraju Grci, ali i Slaveni.

[256]Vitomir Belaj, op.cit., str. 169-194.

[257]Džejms Džordž Frejzer, op.cit., str. 356-358.

proljeća, dvadest petog marta uskrsavao, kao što se slično vjerovanje vezuje za Isusa.[258]

Jurjevdan je za bosansko-hercegovačke muslimane do nedavno predstavljao kalendarski međaš.[259] Kad bi planirali svoje poslove, govorili bi da je nešto dobro uraditi prije, a ne što poslije Jurjeva. Jurjevdan je datum s kojim su otpočinjale tzv., jurjevske dove koje su trajale sve do Aliđuna, drugog augusta. Ajvatovica se, tako, računala sedmog ponedjeljka po Jurjevu, a dova kod Djevojačke pećine u Brateljevićima kod Kladnja, održavala se posljednjeg utorka pred Aliđun.[260] Jurjevdan su siromašniji muslimani iz Sarajeva do nedavno obilježavali ne kao vjerski praznik, već kao početak ljeta.[261] Prema Kreševljakoviću Jurjevdan je omladinski praznik, a omladina ga je koristila za odlazak na teferiće izvan grada gdje su igrali, pjevali i zabavljali se do kasno u noć.[262]

Raskoš zelinila i olakšanje koje je nakon duge hladne zime donosilo proljeće ljudi su koristili za magijske radnje i

---

[258]Džejms Džordž Frejzer, op.cit., str. 359-361.

[259]Do ukidanja velikog dijela jurjevdanskih običaja došlo je tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu u periodu od 1992-1995. godine. Brutalnost agresora i strah za goli život odovojili su većinu stanovnika Bosne i Hercegovine od ranije ustaljenih običaja i prakse što se svakako reflektovalo i na jujrevdanske svetkovine. Nakon rata u pojedinim mjestima zahvaljujući folklornim društvima postepeno se vraćaju prijeratni običaji. Bilo bi dobro, sa stanovišta narodne kulture, da se obnove i jurjevdanski običaji koji su sve stanovnike Bosne i Hercegovine: Bošnjake, Srbe i Hrvate povezivali sa zajedničkim precima, starim Slavenima.

[260]Muhamed Hadžijahić, "Još jedno bogumilsko-islamsko kultno mjesto", *Glasnik VIS*-a, Sarajevo, 1981., str. 480-481.

[261]Hamdija Kreševljaković, "Jurjevo (Sarajevo u Bosni)", Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena. Knj. 16. Zagreb, 1911. godine., str.158.

[262]Ibid., str.158.

vjerske obrede moleći se za dobru ljetinu, ispašu i zaštitu stoke. Vjerovali su da će im u tome pomoći i sveti, odnosno zeleni Juraj koga su smatrali zaštitnikom stočara i ratara.[263] U okolini Visokog uoči Jurjeva oko kuće se obnosio Kur'an, a oko štala se prosipao ječam radi zaštite stoke.[264] Hadžijahić navodi da su: *„Težaci-hodočasnici koji su pohodili Ajvatovačku pećinu donosili kući dio stjene koji su drobili i prašinom posipali polja i njive kako bi rod što bolje ponio.“*[265] Muslimani nekih sela na planinskim obroncima oko Sarajeva su od „pamtivjeka“ priređivali derneke na nemuslimanske svece, a bili su isključivo vezani za njihove težačke radove. Tako je dernek na Jurjevdan održavan u slavu toga što im je posijano žito dobro niklo.[266] Na Jurjev su održavani stočni vašari, prodavali se janjci, a kupovale proljetne potrebštine.[267] U Visokom i Kaknju žene bi na Jurjevo palile oko štala balegu da bi zaštitile stoku od zmija.

Pored zaštite stoke i obezbjeđivanja rodne godine Jurjevdanski obredi i magijski čini imali još su dvije važne funkcije. To su: izbor bračnog druga i postizanje dobrog zdravlja.[268]

Djevojke su na Jurjev izvršavale magijske obrede gatajući za koga i kada će se udati, te kakvu će bračnu sreću naći.

---

[263]Branko Fučić, "Sveti Juraj i zeleni Juraj", *Zbornik za narodni život i običaje*, JAZU / HAZU, knj. 40., Zagreb, 1962. godine., str. 133.

[264] Milenko S. Filipović, *Život i običaji narodni u Visočkoj nahiji*, Mak, Visoko, 2003., str.136.

[265]Muhamed Hadžijahić, “Još jedno bogumilsko-islamsko kultno mjesto”,… str. 481.

[266]Sulejman Suljagić, “Zanimljivosti iz planinskih krajeva oko Sarajeva”, *Novi Behar*, br. 9-13, Sarajevo, 1936., str. 136-137.

[267]Stočni vašar u Jajcu, na primjer, održava se 6. maja za Jurjev.

[268]T.,A., Koleva, “Georgiev denj u Južnjih Slavjan”, *Sovetskaja etnografija*, knj., 2., Moskva, 1978., str. 25.

Znimljivo pripovijedanje o tome kako su muslimanske djevojke prije više od stotinu godina vršile magijske radnje za Jurjevdan u cilju postizanja bračne sreće, zabilježeno je u *Bosanskoj vili*: *„Uoči sv. Đurđa izađe djevojka u vrijeme otpočinka Sunca u avliju, pa stane uz tarabe tako da je licem okrenuta zapadnoj strani i čeka kada će Sunce početi otpočinjati. Kada se Sunce prikuči gori i hoće već da zađe, onda djevojka govori svoju vrađčku kojom okreće momka za sobom: 'Oj basnice, po Bogu sestrice, ti ne zapinji za me, ni za moje skute ni rukave, ni za Zemlju, ni za nebo, ni za goru ni za vodu, već za Mehmedov um i pamet.' Sutradan djevojka ustaje prije Sunca, pa čeka kada će Sunce početi iza gore izlaziti. Čim dođe do tarabe, okrene se istoku i kaže: 'Đurđev-danče, moj lijepi danče, pomozi mi molim ti se okrenuti moga predragog i prelijepog Mehmeda.*

Žarko Sunce na nebu izađe,
I prijeđe stotinu planina,
I tri stotin' i više vrhova,
Pa obasjaj moje bijele dvore,
I Mehmeda moga predragoga
I nas dvoje u meku dušeku.'

Čim ovo izgovori bježi u kuću i ne obazire se, te ima tvrdu nadu, da će joj se želja ispuniti.“'[269]

Aiša Softić-Aličić u interesantnom tekstu „Ženidbeni običaji muslimana Sarajeva“ navodi da bi djevojke za Jurjev: *„Oko sebe vezivale vrbove grane uz izgovaranje sljedeće gatke: „Ove godine vrbom, dogodine trbom“, izražavajući tako želju za*

[269]Kosta Kovačević, „O Đurđevu-dne“, *Bosanska vila*, br. 8., Sarajevo, 1889., str. 119.

skorom udajom i potomstvom.“[270] U srednjoj Bosni djevojke uoči Jurjeva podrezuju dva pera od luka, a zatim jedno pero okite zlatnim, a drugo svilenim koncem. Nakon nekoliko dana čekanja djevojka ja vjerovala da će naći sreću ako bude više naraslo pero sa zlatnim koncem, odnosno nesreću, ako je obrnuto.[271] U Hercegovini se smatralo da će se djevojka udati za momka ako je više naraslo pero sa zlatnim koncem, odnosno za udovca, ako je više izraslo pero sa svilenim koncem.[272]

U vrijeme kada je u jednoj kući živjelo po desetak i više ukućana, kojima su trebale biti na usluzi, djevojke su žarko željele znati koliko će nakon udaje biti žitelja u kući. Da bi to saznale djevojke bi uoči Jurjeva iskopale male jamice u zemlji i stavljale u njih komadiće šećera. Kada ujutru ustanu provjere koliko se mrava nalazi na šećeru. Smatralo se da će djevojka zateći onoliko ukućana koliko je mrava na šećeru. Ako ne bude mrava na šećeru, sretnica bi vjerovala da će biti sama sa svoji mužem.[273]

Kada će se udati, gatalo se tako što bi djevojka izašla u vrt i došla do ograde, a potom dodirivala rukom svaku dasku u ogradi. Kod prve daske djevojka bi rekla: "Ta", a kod sljedeće: "Tu". Tako je ponavljala sve do zadnje daske u ogradi. Ako bi na zadnjoj dasci izgovorila: "Ta", vjerovalo se da će se udati te

---

[270]Aiša Softić-Aličić, „Ženidbeni običaji muslimana Sarajeva“ str. 191. u: Hadžić, Hajrudin, Hadžija, *Tradicionalne bošnjačke igre i njihova veza sa običajima*, Sarajevo, 1990. godine.

[271]Vidi: Milenko S. Filipović, *Život i običaji narodni u Visočkoj nahiji*, Mak, Visoko, 2003., str.136; Hamdija Kreševljaković, "Jurjevo (Sarajevo u Bosni)", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj. 16. Zagreb, 1911. godine., str.159.

[272]Ismet Šarić, "Jurjev", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena.* knj. 32., sv.1., Zagreb, 1939. godine., str. 225.

[273]Hamdija Kreševljaković, "Jurjevo...", str. 159.

godine, a ako bi pak kod zadnje daske izgovorila: "Tu", smatralo se da će te godine ostati neudata.[274]

Svrha navedenih običaja i magijskih čina jeste priprema djevojaka za eventualnu udaju sljedeće jeseni. Pošto se svadba obično dešavala na jesen, u vrijeme kada su hambari bili puni, a poljoprivredni poslovi završeni, djevojka je od Jurjeva do jeseni imala dovoljno vremena da se spremi za eventualnu svadbu.Uz pomoć svojih magijskih radnji djevojka je upoznavala svog izabranika i na taj način mu stavljala do znanja da je spremna za udaju.

Ljepota i zdravlje također su se postizali magičnim radnjama i jurjevdanskim obredima. Noć uoči Jurjeva donosila se „omaha“, voda s mlinskog kamena. "Omaha" se donosila jer se smatralo da proljepšava lice i čini da kosa bude ljepša i jača. „Omaha“ nije smjela prenoćiti ispod eksera jer se vjerovalo da ekser, odnosno metal, oduzima magičnu moć vodi, pa se „omaha“ obično skrivala u zemlji prekrivena biljem. Djevojke su ustajale prije zore i kupale se, odnosno umivale „omahom“. Pored estetske funkcije, vjerovalo se da "omaha" poboljšava zdravlje osobe koja se njom okupa ili umije. U Jajcu bi na jurjevsko jutro, omladina išla po selima i svakog na koga bi naišla „žarila“ koprivom, jer se smatralo da je to dobro za zdravlje. U Visokom su na jurjevdansko jutro djecu blago šibali drenovinom da budu zdrava kao dren. Radi zdravlja, a posebno da bi se izliječio svrab, kupali bi se prije izlaska Sunca u tekućoj vodi.[275] Za Jurjevdan su se pravile trube od ljeskove i vrbove kore s kojima su djeca i odrasli po čitav dan trubili tjerajući na taj način zle duhove.

---

[274]Ibid.

[275] Milenko S. Filipović, op.cit., 137.

Za Jurjev su vezani brojni tabui od kojih ističemo neke:

1. Ne valja: brojiti janjce prije Jurjeva – neće se dati u njima.
2. Ne valja: do Jurjeva obdan spavati – drijemaće se cijelo ljeto.
3. Ne valja: haljine prati onaj dan u koji je prvi put iza Jurjeva zagrmilo – da se ne raspadnu.
4. Ne valja: kupati se prije Jurjeva u tekućoj vodi – sluti siromaštvu ili će zmija ujesti.
5. Ne valja: među Jurjevo plesti – uplešće se vuk u stoku.
6. Ne valja: među Jurjevo obdan spavati – boljeće glava i biće težak cijelo ljeto.
7. Ne valja: na Jurjev nositi drva – zakotiti će se stjenice u kući.
8. Ne valja: na Jurjev prispati – hvataće groznica, ili neće moći uraniti cijelo ljeto.[276]

Metereološke prilike također su se određivale po Jurjevu. U okolini Visokog vjerovalo se da ne valja kada grmi prije Jurjeva, jer koliko god dana grmi prije Jurjeva toliko će dana do Aliđuna padati grad.

Magična moć Jurjevdana vremenom je gubila na značaju, tako da danas uspomenu na ovaj nekadašnji svenarodni praznik čuvaju uglavnom bosansko-hercegovački Romi. Međutim, i površna analiza proslavljanja Praznika rada prvog maja, zorno svjedoči žilavost, snagu i prilagodljivost narodnih običaja. Novim društvenim uređenjem i uvođenjem novih praznika, narodni običaji su uporno sa starog prelazili na novi blagdan

---

[276] Riza-beg Kapetanović, Edhem Mulabdić, „Šta ne valja“, *Behar:* list za pouku i zabavu, god. I-X, odabrali Alija Isaković i Hadžem Hajdarević, El-Kalem, Sarajevo, 1990. godine., str. 89-95.

blizak po datumu. Iako su širom svijeta prvomajski praznici koriste za isticanje radničkih prava, u Bosni i Hercegovini ovaj praznik obilježava se na sličan način kao što se nekada proslavljao Jurjevdan koji mu je sličan po datumu. Prvomajski uranci, odlazak u prirodu, teferiči, igra i zabava, sve to jasno asocira na jurjevdanske običaje i nekadašnje svetkovine.

Obilježavanje Aliđuna

Nakon Jurjeva, muslimani u Bosni i Hercegovini poštovali su Ilindan ili Aliđun drugog augusta. Već smo napomenuli da je sv. Ilija kršćanska zamjena za staroslavenskog boga gromovnika Peruna. Hadžijahić piše da su: „*U muslimanskom svetkovanju Aliđuna došle do izražaja staroslavenske paganske tradicije povezane s kultom Sunca, gromova i kiše.*“[277] Smatramo veoma interesantanim turski naziv ovog praznika - Aliđun. Vlastito ime **Ali** predstavlja muslimansku zamjenu za kršćanskog sv. Iliju, a riječ **gün** na turskom jeziku znači dan. Jednostavnim prevođenjem Ilindana u Aligun ili Aliđun muslimani nisu htjeli da skriju njegovo porijeklo. Čak naprotiv, izrekom: "*Do podne Ilija, od podne Alija*", u narodu je ostalo živo sjećanje na proces širenja islama u Bosni i Hercegovini koje nije obuhvatalo samo predislamsko stanovništvo Bosne i Hercegovine, već i njegove blagdane. Najčuveniji ilindanski derneci održavali su se u Gerzovu, općina Šipovo, pored turbeta čuvenog bošnjačkog epskog

[277] Muhamed Hadžijahić, *Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini*, POF, 28-29/1978-9,VOL.28-29, Sarajevo, 1980. godine, str. 320.

junaka, Đerzelez Alije, što također upućuje na spomenutu povezanost Ilija-Alija.

Širom Bosne održavali su se i dan danas se održavaju vašari i teferići na Alidun.[278] Muslimani Sarajeva imali su običaj da na Ilindan rano ujutro odlaze na Trebević, gdje su do mrklog mraka jeli, pili, pjevali i igrali kola veseleći se na različite načine.[279] Ilindanski derneci održavali su se u Večićima pored Kotor Varoši i u Gerzovu kod Šipova. Najatraktivniji dio ilindanskih derneka predstavljale su momačke igre i junačenja. Često su se takmičili jedni protiv drugih pripadnici različitih konfesija. Gerzovske igre za Ilindan bile su veoma čuvene, pa su na njih dolazili takmičari iz udaljenih krajeva.[280] U Gornjevrbaskoj regiji za Alidun održavani su vašari na Treskavici iznad Gornjeg Vakufa i u Kopčiću između Bugojna i Donjeg Vakufa.

Među Južnim Slavenima postoji vjerovanje, da lješnjaci neće dozriti ako za Ilindan bude grmljavine. To bi moglo značiti da je lijeska bila posvećena bogu groma Perunu, kao što mu je bila posvećena i kopriva, što se da zaključiti iz narodne poslovice: "*Neće grom u koprive*". Od godišnjih, predislamskih praznika muslimani u Bosni i Hercegovini najmanje su sačuvali običaje vezane za Božić, što je i razumljivo s obzirom da je obilježavanja blagdana s ovim imenom (mali bog) u direktnoj suprotnosti s islamskim učenjem. Poznato je da islam zastupa čisti monoteizam koji isključuje davanje ljudima

---

[278]U današnje vrijeme čuveni je vašar u Visokom koji se održava za Alidun.

[279]Muhamed Hadžijahić, *Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini*,…str. 321.

[280]Miroslav Niškanović, „Ilindanski dernek kod turbeta Djerzelez Alije u Gerzovu“, *Novopazarski zbornik*, br. 2., 1978., str. 165.

božanskih epiteta. Njegovanje Božićnih običaja od početka se našlo na udaru kritike islamskih učenjaka s obzirom da prema Kur'anu Bog: "*Nije rodio, niti je rođen.*"[281] Odnos muslimana prema Božiću formirao se pod direktnim uticajem uleme.

U nekim krajevima Bosne i Hercegovine među muslimanima je bilo rašireno vjerovanje da se za badnjak zemljom širi utjecaj zlih duhova i aveti. Od zla badnjaka u Prozoru su se čuvali bijelim lukom. Prije spavanja djeca i odrasli su se mazali bijelim lukom, a miješali su ga i u hranu, kako bi neutralisali zle duhove i aveti. Sljedeći dan dočekivali su radosni jer su se sačuvali od zla. Taj dan su muslimanska djeca u Prozoru[282] i Jajcu obilazila kuće tražeći darove i poklone.[283]

Muslimani u krajevima oko Jajca izbjegavali su ovaj predislamki blagdan nazivati njegovim pravim imenom Božić, jer su to smatrali grijehom i uvredom Bogu. Umjesto toga nazivali su ga Rožić.

Ratarski običaji

Definišući magiju kao: „*Praktičnu vještinu koja se sastoji u činovima koji služe za postizanje određenog cilja za koji se očekuje da će se kasnije ostvariti'*, Malinovski[284] je zapravo odgovorio na pitanje zašto su ljudi posezali za magijskim

---

[281]Kur'an, *Ihlas*, 3.

[282]Alija Čatić, „Božić kod muslimana (Prozor u Bosni)“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, XXVI, 1928., str. 379-380.

[283]Prema kazivanju Muje i Paše Duranović iz Divičana kod Jajca.

[284]Bronislaw Kasper Malinowski smatra se jednim od najznačajnijih antropologa XX stoljeća. Rođen je u Krakovu 1884. godine, a umro je u Sjevernoj Americi 1942. godine. Smatra se utemeljiteljem etnografije.

činima pri svakom važnijem događaju u životu nastojeći da postignu što povoljniji rezultat. Obezbjeđivanje hrane svakako je najvažnija ljudska aktivnost, pa nije nikakvo čudo da kod primitivnih naroda postoje obredi i rituali za bolji lov, čuvanje stoke ili dobru ljetinu. Naši preci, stari Slaveni, bili su zemljoradnički narodi[285] s veoma razvijenim magijskim obredima koji su trebali osigurati rodnu godinu i obilje plodova.[286] Dolazak modernih vremena i razvoj savremenih sredstava za poljoprivredu i stočarstvo neminovno je vodio do ukidanja, iz perspektive današnjeg čovjeka, smiješnih i besmislenih običaja koji su pak za naše pretke bili veoma bitni i važni.

Jedan od tih arhaičnih običaja koji se do nedavno očuvao među muslimanima u okolini Novog Travnika, jeste simbolično zakopavanje sjemena u zemlju. Naime, u Liscu pored Novog Travnika, bio je običaj da se prilikom zakopavanja prve kūće krompira, dovede dijete s najvećom glavom u selu. Djetetu se stavi kapa na glavu, a zatim ono glavom zakopa prvu kūću. Funkcija ovoga arhaičnog običaja je postizanje velikih i jedrih kūća, s obiljem krompira u njima.[287]

Majka Zemlja

Zemlja je ljudima od njihovih početaka neprestano pružala hranu, pa su je zbog te njene izrazite hraniteljske uloge

---

[285] Muhamed Hadžijahić, , *Porijeklo bosanskih muslimana*, Muslimanska biblioteka, Sarajevo 1990. godine.

[286] Božana Ćirić, „Narodna znanja i verovanja o vremenu i običaji vezani za plodnost useva i stoke u kraljevačkom kraju“, *Naša prošlost*, br.1, 1986. godine, str. 97-114.

[287] Prema kazivanju Sulje ef. Čakića.

nazvali "Majkom Zemljom". Među slavenskim narodima, kult Majke Zemlje najviše je sačuvan među Rusima. Između ostalog, u Rusiji je djeci zabranjivano da čupaju travu iz zemlje, jer to znači čupati kose svojoj majci.[288]

Slična vjerovanja u svetost zemlje bila su raširena i među našim narodima. I danas, kada osoba umire, u okolini Bugojna, stavi se na zemlju s ciljem da snagu koju joj je Zemlja podarila, vrati Majci Zemlji. Nekada su Majci Zemlji pripisivane različite moći, među kojima su moć liječenja bolesnih i zaljubljenih bile najznačajnije. Spomen o tome ostao je sačuvan još samo u narodnim knjigama, pjesmama i poslovicama. U jednoj narodnoj pjesmi se spominje kako je djevojka, nakon što je uzalud zvijezdu zaklinjala da joj vrati dragog, metnula ruku na Zemlju i u Zemlju gledajući, govorila:

„*Crna Zemljo, po Bogu majko,*
ova se basna ne primila ni mene, ni tebe,
ni bašte gradene, ni voćke sađene,
ni ovce jalovice, već Muje i Mujina srca,
džigerice, i njegovih sedamdeset sedam damara,
osamdeset osam zglavaka, devedeset devet kostiju,
njegova uma i pameti, i njegovog srca,
i njegovog šah-damara o čemu mu srce visi.
kud god hoda nek' o meni misli.“[289]

„Božija brada“ i Božiji bereket

Obilje plodova oduvijek se vezivalo za naklonost Boga Koji je bio darežljiv prema ljudima. Sa svoje strane, ljudi su

[288]Petar Bulat, *Mati Zemlja*, Etnološka biblioteka 9, Zagreb, 1930., str. 4.
[289]Petar Bulat, *Mati Zemlja*,...11.

posredstvom žrtava koje su prinosili, nastojali umilostiviti Boga da i sljedeće godine bude darežljiv i izdašan prema njima. Na dan prikupljanja plodova, primitivni narodi su posvećivali prvi ili zadnji klas žita i prinosili ga Bogu. Tragove tog opštenarodnog običaja nalazimo i među muslimanima u Bosni i Hercegovini. Muslimani u Jajcu i Pruscu imaju običaj da, kada se ujesen prikupljaju plodovi s njiva, za malu količinu plodova koji ostanu zakopani u zemlji kažu: *"To je ostavljeno radi bereketa*."[290]

Sličan običaj nalazimo kod drugih slavenskih naroda: Bugara, Makedonaca i Srba. Žene u Makedoniji uvežu bijelim i crvenim koncem nepožnjevene klasove i kažu: "*Da e zdrav, silan beriketat i ubav kako kitka.*"[291] Vjerovatno se to čini zbog toga što su stari Slaveni prilikom žetve ostavljali na njivi po jedan struk nepožnjevenog žita iz počasti prema svojim božanstvima[292] Uz to, vjerovalo se da se žitni demoni, bježeći ispred srpa, sklanjaju u te preostale, nepožnjevene klasove.[293]

Vrlo je interesantno da islam traži od svojih sljedbenika da i oni na dan žetve i berbe podijele određeni dio plodova

---

290 Prema Nerkezu Smailagiću *bereket* je blagoslovljena snaga, božanskog porijekla, koja dovodi do obilja na materijalnom planu, a napretka i sreće na duševnom planu. Vidi: Smailagić Nerkez, *Leksikon islama*, Sarajevo, 1990. godine, str. 94-95.

291 Špiro Kulišić, „Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u proučavanju stare slovenske religije (II)“, *ANUBIH Knjiga XI*, Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 9., Sarajevo, 1973. godine, str. 145.

292 Vidi: Aleksandrina Cermanović-Kuzmanović i Dragoslav Srejović, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Savremena administracija, Beograd, 1992. godine, internet izdanje na http://www.rastko.org.yu/antropologija/ slovenska_mitologija. html (zadnja posjeta 15. 07. 2007.)

293 Petar Bulat, *Pogled u slovensku botaničku mitologiju*, Zagreb, 1932., str. 16.

siromasima. U Kur'anu stoji: „***On je taj koji stvara vinograde, poduprte i nepoduprte, i palme, i usjeve različita okusa, i masline, i šipke, slične i različite, - jedite plodove njihove kad plod dadnu, i podajte na dan žetve i berbe ono na šta drugi pravo imaju, i ne rasipajte, jer On ne voli rasipnike.***“[294]

Biljni i animalni kultovi

Ranije smo napomenuli da je cijeli svijet za primitivnog čovjeka živ. Ljudi su vjerovali da životinje, biljke i kamenje[295] imaju dušu, te da utječu na njihov život. U vrijeme kad su ogromne šume prekrivale Europu, gajevi hrastova, lipa, borova

---

[294]Kur'an, *Al-An'ām*, 141.

[295]Postoje dva, za ovu temu, vrlo interesantna predanja koja su vjerodostojnom predajom prenesena od Božijeg Poslanika, a.s., o tome da kamen i drvo nisu tek mrtva priroda. U prvom predanju stoji da je Allahov Poslanik, a.s., rekao: "*Ja zbilja znam jedan kamen u Meki koji je meni selam nazivao prije mog poslanstva; i sada ga znam!*" El-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, prijevod s arapskog Muhamed Mrahorović …, El-Kalem, Sarajevo, 2004. godine, hadis br.1528., str. 678.; Prema drugom predanju dok bi Muhammed, a.s., držao hutbu, stojeći duže oslonio bi svoju plemenitu ruku na panj posječene palme. Kada se broj klanjača povećao, ashabi mu načiniše minber na kom će stajati dok drži hutbu. Poslanik, a.s., sljedeće džume prođe pored panja i uspne se na minber. Ashabi tada začuše jecaje, toliko glasne da se mesdžid tresao, a panj je pucao. Jecaji se nisu smirili sve dok Poslanik, a.s., nije sišao s minbera, spustio svoju plemenitu ruku i pomilovao panj. Obgrlio ga je rukama i privio na svoje časne grudi, te se panj potpuno smirio. Poslanik, a.s., mu tada dade da izabere jednu od dvije radosti: da postane drvo od džennetskog drveća, da mu žile piju iz džennetskih rijeka, ili da opet postane plodno drvo na Dunjaluku. Panj je odabrao prvu radost, a Poslanik, a.s., mu tri puta obeća da će, ako Allah da, biti tako. Zatim je Poslanik, a.s., ashabima rekao:"*Tako mi Onog u Čijoj je ruci moja duša, da ga nisam smirio, plakao bi ovako do Sudnjeg dana iz čeznje za Allahovim Poslanikom*!"

i jela, smatrani su stjecištima bogova i moćnih demona. Cijelim svojim bićem priklonjeni prirodnoj vjeri, naši preci nisu pravili hramove za poštivanje bogova i prinošenje žrtvi, već su za te svete funkcije koristili gajeve.

Helmold navodi da su sjeverozapadni Slaveni imali mnoštvo praznovjerica i predrasuda o gajevima i izvorima. On tvrdi da su se Slaveni zaklinjali drvećem, izvorima i kamenjem, te da su kršćanima zabranjivali da ulaze u njihove svete gajeve. O tome kaže: "*U njihove svete gajeve hrišćanima je bio zabranjen pristup jer smatraju da bi ih hrišćani svojim prisustvom oskrnavili.*"[296] Gajeve su posvećivali svojim božanstvima, u njima obavljali bogoštovanu službu i prinosili žrtve.

Slaveni su posebno poštovali drveće koje se odlikovalo svojom dugovječnošću poput hrasta i lipe. Magična moć pripisivana je tisovini,[297] imeli, vrbi i lijeski, dok je orah bio prekriven velom tabua i zabrana.

Iz reda animalnih kultova, u tradiciji slavenskih naroda sačuvana su raznovrsna sujevjerja o daždevnjaku i kućnim zmijama, što je direktno povezano s kultom predaka.[298]

---

[296]Navedeno prema: Petar Bulat, *Pogled u slovensku botaničku mitologiju*, Zagreb, 1932., str. 3.

[297]Sujevjerni ljudi u Bosni i Hercegovini svih konfesija smatraju tisovo drvo svetim. Mnogi ljudi nose tisovinu uz sebe s ciljem da ih odbrani od uroka, nesreće i nevolje.

[298]Milenko S. Filipović, „Čovjekov dvojnik u narodnom vjerovanju Južnih Slovena“, *ANU BIH Radov*i, knjiga XXX, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo, 1966. godine, knjiga 10. str. 164-166.

Kult lipe

Svi slavenski narodi poštuju lipu. Po lipi su dobila ime brojna naselja. Šesti mjesec narodnog kalendara nazvan je lipanj, po lipi koja u njemu cvjeta. U Rusiji, Poljskoj i Češkoj po lipi nije nazvan šesti, već sedmi mjesec jer tada kod njih na sjeveru cvatu lipe.[299] Za razliku od drugog drveća, slaveni su lipu sadili usred naselja, obično ispred ili porod bogomolja, spajajući na taj način drevna vjerovanja sa novom religijom. Sa razgranatom, širokom krošnjom, prekrasnim, mirišljavim cvijetom, i činjenicom da grom veoma rijetko udara u nju, lipa je pobuđivala maštu starih Slavena uzrokujući pojavu sujevjreja o njenoj svetosti. Vjerovalo se da je lipa sveto drvo, pod zaštitom bogova, te su je radi toga sadili u centralnom dijelu naselja, oko nje se okupljali i ispod nje vijećali i donosili važne odluke. Šulek navodi da kod Slovaka nema ni jednog sela, a da usred njega nema posađena lipa, niti ima i jedne crkve, a da pored nje nema lipa, da se gotovo pored svih crkvi u Istri nalaze lipe, da se stare lipe nalaze svuda pored starih crkvi, a da se mlade lipe sade pored tek napravljenih crkvi.[300] I u Bosni i Hercegovini kao i u drugim slavenskim državama lipa je cijenjeno i poštovano drvo. Premda su sujevjerja vezana za kult lipe među bosansko-hercegovačkim muslimanima izgubljena, vrlo je interesantno, i u potpunom suglasju sa ranije navedenim primjerima poštovanja lipe, da su se pored džamija i drugih vjerskih objekata u Bosni i Hercegovini uglavnom sadile lipe. Tako se stara lipa nalazila u haremu Sultan

---

[299] Bogoslav Šulek, "Zašto Slaveni poštuju lipu", *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knj. 43. Zagreb, 1878., str. 150.
[300] Ibid., 159-169.

Ahmedove džamije u Bugojnu. Lipa je stradala tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu u periodu od 1992-1995. godine, pa je 2005. godine oborena, a na njenom mjestu su zasađene dvije nove. Lipa se nalazi i ispred džamije u Dugama, općina Prozor. Nedavno je pored Baš-džamije u Donjem Vakufu zasađena lipa. Hadžijahić navodi da je lipa sve do u najskorije doba bila posebno štovana kod bosanskih muslimana.[301]

Kult kućne zmije

Od animalnih kultova među muslimanima u Bosni i Hercegovini rasprostranjen je kult daždevnjaka i kućne zmije.[302] Daždevnjak je vrsta vodozemca. Pojavljuje se nakon kiše. Ne smije ga se uznemiravati jer se vjeruje da može tako jako pisnuti da ogluvi onoga ko ga čuje.

Prema narodnom vjerovanju kućnu zmiju zabranjeno je ubijati jer ona čuva ukućane. Ukoliko bi neko ubio kućnu zmiju, smatralo se da će tu kuću zadesiti nesreća.[303]

---

[301]Muhamed Hadžijahić, *Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini*, POF, 28-29/1978-9,VOL.28-29, Sarajevo, 1980. godine, str. 315.

[302] Muslimani u Bosni i Hercegovini smatraju da je sevap ubiti zelembaća (vrsta guštera). To se temelji na izrekama Allahovog Poslanika, a.s., koji je rekao: „*Ko ubije geka (guštera, zelembaća) jednim udarcem bit će mu upisano stotinu sevapa; ko ga ubije s dva udarca imat će nešto manje sevapa, a s tri udarca još manje!*“ Navedeno prema: El-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, prijevod s arapskog Muhamed Mrahorović …, El-Kalem, Sarajevo, 2004. godine, hadis br.1501., str. 667.

[303]Milenko S. Filipović, „Čovjekov dvojnik u narodnom vjerovanju Južnih Slovena“, *ANU BIH Radovi*, knjiga XXX, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo, 1966. godine, knjiga 10. str. 164-166.

Kult kućne zmije ostatak je staroslavenskog vjerovanja u duha – zaštitnika kuće. To domaće božanstvo, prema većini istraživača, predstavlja duh nekog od predaka koji čuva ukućane i bdije nad njima.[304]

U Tešnju vjeruju da je velika grehota ubiti kućnu zmiju koja se nađe u sijenu ili bešici. Vjeruju da, ako se ubije zmija u bešici da će umrijeti i dijete.[305] Kućna zmiju nazivaju čuvarkuća jer se vjerovalo da čuva kuću i ukućane. Smatralo se da je kućna zmija poseban zaštinik male djece.[306]

Vrlo je interesantno da i prema islamskom učenju nije dozvoljeno ubijati kućne zmije. U Muslimovom *Sahihu* postoji poglavlje pod naslovom *Zabrana ubijanja kućnih zmija*. Pod ovim naslovom navedeno je sljedeće predanje: „Od Ebu Saiba (Abu Saība) se prenosi da je jednom prilikom ušao u kuću kod Ebu Sei'da (Abu Sa'īda) kojeg je zatekao u namazu. Čekajući ga da završi s namazom sjeo je i tada je, u jednom kraju kuće, u palminoj grani punoj datula, čuo pokrete i okrenuo se. Kad - tamo bijaše zmija! - Ebu Saib je odmah skočio da je ubije, ali mu je Ebu Sei'd išaretom pokazao da sjedne, što je on i učinio. Kad je završio namaz, pokazao mi je na jednu kuću u blizini i rekao mi: ‘Vidiš li ovu kuću?' ‘Vidim', kazao sam, a on mi je rekao: 'Tu je bio jedan naš mladić, koji se tek bio oženio.

Kad smo mi s Božijim Poslanikom, a.s., krenuli prema Hendeku, taj je mladić u po bijela dana zatražio od Božijega Poslanika, a.s., dopust i tako se vraćao kući. Jedanput je,

---

[304]Veselin Čajkanović, “Studije iz religije i folklora”, *Srpski etnografski zbornik*, XXXI, str. 132.

[305]Miroslav Hirtz, "Zmije kućarice", *Zbornik za narodni život i običaje,* knj. 27. Zagreb, 1929-1930., str. 245.

[306] Ibid., 243.

također, od njega zatražio dopust, pa mu je Božiji Poslanik, a.s., rekao: 'Ponesi sa sobom i oružje, jer - plašim se za tebe od plemena Kurejza!'

Čovjek je uzeo svoje oružje i vratio se nazad. Tamo je svoju ženu zatekao kako stoji na vratima, pa je pošao prema njoj da je ubode kopljem - budući ga je bila uhvatila ljubomora, ali mu je ona rekla: 'Sebi koplje i ulazi u kuću da vidiš šta me je istjeralo!' Kad je ušao, ugledao je ogromnu zmiju, sklupčanu na postelji, te se ustremio na nju kopljem i probo je njime. Zatim je izašao i koplje zabio na ulazu u kuću, a zmija se potom izvila na njega i ne zna se ko je prije umro: zmija ili mladić! Potom smo otišli kod Božijega Poslanika, a.s., i to mu ispričavši rekli: 'Zamoli Allaha da nam ga oživi!'

On je rekao: '*Zamolite Boga da vašem prijatelju oprosti grijehe! U Medini ima džina koji su primili islam, pa kada neku od njih (zmija) ugledate, tri puta tražite od nje da iziđe. Ako vam se i nakon toga pojavi, ubijte je, jer je to šejtan!*'"[307]

---

[307]El-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, prijevod s arapskog Muhamed Mrahorović …, El-Kalem, Sarajevo, 2004. godine, hadis br.1498., str. 665-666.

GLAVA IV
TRAGOVI STAROSLAVENSKE TRADICIJE U PRAKSI MUSLIMANA GORNJEVRBASKE REGIJE

Tragove staroslavenske tradicije u praksi muslimana Bosne i Hercegovine, navedene na prethodnim stranicama, istražili smo na primjeru muslimana Gornjevrbaske regije. Izučavanju običaja muslimana Gornjevrbaske regije, njihovom porijeklu i kulturnim utjecajima nije poklanjana dužna pažnja. Istina, u monografijama gradova i mjesta Gornjevrbaske regije postoje zabilješke o nekim narodnim običajima stanovnika ovog kraja, ali one daju tek naslutiti da je ogromno narodno blago ostalo neistraženo.[308]

Gornjevrbaska regija, geografska i demografska analiza

Gornjevrbaska regija smještena je u jugozapadnom dijelu Bosne i Hercegovine. To je prostor u kojem su smješteni gradovi: Gornji Vakuf, Bugojno i Donji Vakuf, a obuhvata cjelokupnu Skopaljsku dolinu, prateći gornji sliv rijeke Vrbas. Regija zauzima 366 kvadratnih kilometara površine gdje živi oko 94 000 stanovnika koji pripadaju različitim religijama i

[308]Vidi: Husein Čepalo, *Ajvatovica – „Mala Ćaba"*, Tesa trade, Zenica, 1991.; Kemal Balihodžić, *Bugojno*, Bugojno, 2003.; Ismet Dedić, *Sanjajući zavičaj*, Gornji Vakuf – ljudi, godine, život, tradicija, Bugojno, 2006. godine.

etičkim skupinama. Na prostoru Gornjevrbaske regije žive izmješani: Bošnjaci, Hrvati, Srbi i Romi.

Plodna Skopaljaska dolina, koju po sredini presjeca prelijepa rijeka Vrbas, bogatstvo različith ruda, šuma i divljači, učinili su ovaj kraj privlačnim ljudima koji su tu od prastarih vremena gradili svoja naselja.[309]

Odmah nakon naseljavanja Slavena na prostorima naše zemlje u VII stoljeću, iz Rima su pokrenute misionarske aktivnosti s ciljem pokrštavanja doseljenih paganskih naroda. Proces pokrštavanja trajao je dugo, a tek što je dovršen u Bosni i Hercegovini se raširilo bogumilsko učenje i formirala Crkva bosanska, neovisna od istočene i zapadne crkvene hijerarhije. Formiranje Crkve bosanske indirektno je utjecalo na očuvanje vjerovanja, obreda, rituala i običaja starih Slavena. Naime, članovi Crkve bosanske su se žestoko protivili svetim sakramentima katoličke i pravoslavne crkve. Učenje Crkve bosanske bilo je rašireno među stanovništvom Gornjevrbaske regije, što je vidljivo po brojnim bogumilskim nekropolama sa stećcima.[310]

Osmanlije su na području Gornjevrbaske regije zatekle tri srednjovijekovna grada: Susid, Veselu Stražu i Prusac. Prema podacima o naseljenosti Gornjevrbaske regije iz 1516. godine, nahija Uskoplje obuhvatala je 48 sela i to 30

---

[309]Muhamed Hadžijahić i Mehmed Mujezinović, , *Uloga džamije Mehmed-bega Stočanina u formiranju Gornjeg Vakufa*, Gronji Vakuf, 1971., str. 13.

[310]Srednjovijekovna groblja sa stećcima nalaze se na području svih općina Gornjevrbaske regije. U Pridvorcima su stećci i muslimansko greblje situirani jedno pored drugog potvrđujući na slikovit način bosanski kontituitet lokalnog stanovništva.

sela zemljoradničkog stanovništva i 18 sela naseljenih vlasima. Proces širenja islama otpočinje odmah nakon uspostavljanja Osmanske vlasti. U narodu je raširena legenda o Ajvaz-dedi i njegovom uspješnom širenju islama među stanovništvom Vesele Straže.[311] Intenzitet širenja islama na području Gornjevrbaske regije najbolje pokazuju turski izvori iz tog doba. Popis stanovništva iz 1516. godine pokazuje da je u naselju Česta, kasniji Gornji Vakuf, bilo dvadeset dvije kuće od kojih je 8 muslimanskih. Prema popisu iz 1550. godine u Česti je bilo dvadeset šest kuća, a sve osim jedne su muslimanske. Kod 13 domaćina vidljivo je kršćansko porijeklo, jer je navedeno kršćansko ime oca.[312] Premda je proces širenja islama bio intenzivan i jak, narod je, ipak, uspio sačuvati običaje predislamskih predaka. Uspostavljanjem Austrougarske vlasti na prostoru Gornjevrbaske regije dolazi do značajnijeg industrijskog razvoja što kao posljedicu ima nestajanje nekih narodnih običaja.

Mjesto i metod istraživanja staroslavenske tradicije u praksi muslimana Gornjevrbaske regije

Prije terenskog istraživanja tragova staroslavenske tradicije u praksi muslimana Gornjevrbaske regije, bilo je potrebno odrediti mjesta za istraživanje. Odlučili smo da to budu dva mjesta: jedno s područja općine Bugojno, a drugo s područja općine Gornji Vakuf, jer ove dvije općine obuhvataju 70%

---

[311]Ćazim Rušćuklija ,"Ajvaz Dedo", *Novi Behar* II/1929., br. 23, str. 356.
[312]Adem Handžić, "O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI vijeku", *POF*, XXV/1075., str. 153.

površine regije. Za mjesta u kojima bismo vršili istraživanja postavili smo tri uslova:

a) da su naseljena isključivo muslimanima
b) da u mjestu nema značajan broj doseljenika uz drugih krajeva
c) da su udaljena od gradskih središta i magistralnih puteva

Tragali smo za mjestima naseljenima isključivo muslimanima, jer smo željeli biti sigurni da u narodnim običajima mještana nema kršćanskih utjecaja.

Iz sličnog razloga smo smatrali da u naselju ne treba biti značajan broj doseljenika koji bi eventualno donijeli neke običaje iz drugih krajeva.

Udaljenost nekog naselja od gradskih središta i bitnih saobraćajnica garantuje postojanje većeg broja narodnih običaja nego u mjestima bližim urbanim centrima.

Između nekoliko naselja koja posjeduju tražene karakteristike odlučili smo se da istraživanja obavimo u Kozici, općina Gornji Vakuf, i u Planinici, planinskom naselju na području općine Bugojno.

Malo, živopisno selo Kozica, udaljeno petnaestak kilometara od Gornjeg Vakufa, smješteno je u podnožju planine Vranice. Kroz selo protiče plaha Kozička riječica, pritoka Vrbasa. Stanovnici Kozice vrlo rano su primili islam. Prema podacima deftera iz 1574. godine u Kozici su živjeli samo muslimani, njih sedam domaćinstva s baštinama i 8 neoženjenih. U selu je bio jedan mlin s 30 akči prihoda.[313] U

[313]Dževad Drino, "Granice i naselja nahije Uskoplje", Godišnjak BZK "Preporod", Bugojno, 2005., str. 185.

popisu stanovništva iz 1991. godine, u Kozici je bilo 113 stanovnika. Danas ih ima oko 70.

Za razliku od Kozice smještenoj u dolini, Planinica je planinsko naselje smješteno na obroncima Raduše, udaljeno 30 kilometara od Bugojna. Prema legendi, Planinicu je utemeljio spahija Safet napravivši tu prvu kuću. U defterima iz 1574. i 1603. godine, u Planinici su popisana 3 čifluka: spahije Hasana sina Timurhana, Kurda sina Sulejmanova i Mustafe sina Hasanova.[314] Godine 1991. u Planinici je bilo 164 stanovnika. Danas ih ima 62.

Staroslavensku tradiciju u praksi muslimana Gornjevrbaske regije istraživali smo metodom intervjua, jer se taj metod, između ostalih, koristi i u situacijama kad je potrebno doći do određenih činjenica iz porodičnog života.[315] Intervjuom smo obuhvatili osobe koje su po savjetima njihovih komšija, a u Planinici po savjetu mjesnog imama, znale najviše o predmetu istraživanja.[316] Intervjuisane osobe unaprijed su upoznate sa temom razgovora i imale su dovoljno vremena da se pripreme za njega. Prije izlaska na teren, smatrali smo da će to biti individualni intervju, međutim, u kući ispitanika, posebno u Planinici, okupilo se desetak seljana koji su u odgovorima na postavljena pitanja nadopunjavali jedni druge. Da bismo izbjegli skretanje s teme, za intervju smo pripremili podsjetnik sa sljedećima temama razgovora:

---

[314] Ibid., str. 186.

[315] O Intervju kao naučnoistraživačkoj metodi vidi: Samir Beglerović, "Intervju kao naučnoistraživačka metoda", *Novi muallim*, godina V, br. 18., str. 63-71.

[316] U Planinici smo vodili intervju sa: Muratspahić Izetom, Šefikom, Melčom i Džulom. Podatke o narodnim običajima mještana Kozice dobio sam od Čosić Adema, Alije, Smajla, Avde, i Senade, te Čelić Hasiba.

1. Opišite svadbu u svom mjestu?
2. Da bi trudnica rodila zdravo dijete šta treba, a šta ne treba činiti?
3. Kakvi su običaji vezani za novorođenče?
4. Opišite šta se čini od trenutka kad neka osoba umre do dženaze?
5. Da li se za umrle osobe priređuju sedmine, četeresnice i godišnjice i na kakav način?
6. Kakva su vjerovanja vezana za umrle osobe?
7. Koji običaji su se praktikovali za Jurjev, Uskrs, Aliđun i Božić.
8. Šta se činilo da ljetina što bolje ponese?
9. Da li je prisutno vjerovanje u Mőru, vile, vještice i prikaze?
10. Šta se ne smije činiti na kućnom pragu?
11. Na kakav način se mještani odnose prema kućnoj zmiji i daždevnjaku?

Terensko istraživanje narodnih vjerovanja i običaja muslimana Gornjevrbaske regije proveli smo s ciljem argumentovanja postojanja staroslavenske tradicije u obrednoj praksi muslimana Bosne i Hercegovine.

S tim u vezi, na narednim stranicama nećemo ponavljati i tumačiti ranije navedene i objašnjene običaje koji su također bazirani na terenskom istraživanju i tekstualnoj analizi, već ćemo se fokusirati samo na lokalne običaje muslimana Planinice i Kozice.

Narodna vjerovanja i sujevjerja muslimana Gornjevrbaske regije

Vjerovanje u astralnog dvojnika i svetost kućnoga praga prisutno je i kod muslimana Gornjevrbaske regije. U Kozici i drugim privorskim mjestima, kućni prag je bio svetinja. Smatralo se da onaj ko stane na kućni prag kao da je stao na Mushaf. Također je rašireno vjerovanje da ne valja sjediti na kućnom pragu, jer to sluti siromaštvu. U Planinici je zabranjeno bilo kakvo stajanje na kućnom pragu, a pogotovo kad grmi.

Od mitskih bića među muslimanima Gornjevrbaske regije duboko je ukorijenjeno sujevjerje u postojanje Mőre i vīlā. Stanovnici Planinice pripovijedaju da Mőra dođe po noći, pritišće osobu i ne da joj disati. U vrijeme kada su provođena istraživanja[317] najviše problema s Mőrom imao je Zahid Muratspahić. Njega od rođenja mori Mőra i bole grudi. Zahidovi roditelji pokušali su sve poznate metode liječenja, poput stavljanja u krevet tisovine, luči, kostrijeti i bijelog luka, ali bez uspjeha. Mještani Planinice vjeruju da, ako bi neko osjetio da ga mori Mőra, pa je uhvatio između dva prsta i upalio svijetlo, da bi je vidio u pravom obliku.

U Kozici se, kao zaštita od zlog utjecaja Mőre na prsa djetetu stavlja bijeli luk.

[317] Ljeto, 2008. godine.

Tragovi staroslavenske tradicije u običajima muslimana Gornjevrbaske regije vezanih za rođenje djeteta

Nekada su muslimani Gornjevrbaske regije njegovali brojne običaje i obrede vezane za rođenje djeteta, njegovo zdravlje i napredak. Međutim, razvojem medicine i medicinskih ustanova, postepeno dolazi do njihovog ukidanja i nestajanja. Zabrane kojih su se nekada pridržavale trudnice, a koje su joj određivale šta smije, a šta ne smije činiti, zamijenili su savjeti lijekara i drugoga medicinskog osoblja. Ipak, i među muslimanima Gornjevrbaske regije zastupljeno je vjerovanje da trudnica „čuda“ kada traži neku posebnu hranu. Njena želja se, naravno, treba ispuniti.

Kada dijete napravi prve korake, majka u Planinici pravi halvu ili hurmašice koje se nazivaju „Džul-Fatma“. U Kozici se pravi „podupornica“, halva koja se dijeli rodbini i prijateljima. Funkcija ovog obreda je „podupiranje“ djeteta u njegovom nastojanju do što prije prohoda i stane na svoje noge.

I običaj šišanog kumstva prisutan je među muslimanima Gornjevrbaske regije. Obred se obavlja na sličan način kao i u drugim krajevima naše zemlje, s tim da se u Kozici i Planinici ošišana kosa djeteta baci u bistru vodu. Tim činom želi se, da dijete bude bistro i pametno, s jedne strane, a da raste brzo „k'o iz vode“, s druge strane.

Kada djetetu počnu ispadati mliječni zubi običaj je u Planinici da se zub baci na tavan izgovarajući sljedeću izreku:

Daj mi, mišo, srebrene,
evo tebi koščane.

Staroslavenski običaji u ženidbenoj praksi muslimana Gornjevrbaske regije

Govoreći o ženidbenim običajima muslimana Planinice, Lockwood je sedamdesetih godina prošlog vijeka zabilježio sljedeće: „*Kada mladić sazrije za ženidbu, a to je obično vrijeme nakon odsluženja vojnog roka, porodica mu kupi novo odijelo, te on počne obilaziti vašare, pijace, sijela po kućama, mevlude i svadbe tražeći potencijalnu djevojku za ženidbu. Naoružan svijetlećom baterijom koja mu služi za davanje signala, mladić provodi noći posjećujući djevojke u obližnjim selima ašikujući potajno s njima stojeći pod prozorom. Veoma često on se udruži s grupicom mladića koji ašikuju sa sestrama od njegove djevojke, ili mu prave društvo kada odlazi u udaljena mjesta gdje traže nove djevojke. Vrlo brzo nakon upoznavanja mladić zaprosi djevojku. Moguće je, recimo da se mladić i djevojka sretnu na nekom vašaru, provedu poslijepodne šetajući zajedno, i da je on prateći je kući upita da li bi pobjegla s njim. Ako pristane, dogovore se da iste te noći on dođe po nju. Ona napušta kuću pravdajući se ukućanima da ide po vodu ili u zahod, zatim se sastaje sa svojim dragim na dogovorenom mjestu i njih dvoje odlaze mladoženjinoj kući. Prosac koji ne uspije da u jednom pokušaju dovede jednu djevojku, u svom sljedećem pokušaju nastojat će da dovede drugu. Postoje brojne priče o mladićima koji su odlazili po jednu djevojku, a kući dovodili sasvim*

drugu.“[318] I u drugim krajevima Gornjevrbaske regije brak se vrlo često sklapao na sličan način.

Običaje koji su se praktikovali nakon dolaska nevjeste u mladoženjin dom, a koji se samo u pojedinim detaljima razlikuju od mjesta do mjesta, opisali smo na prethodnim stranicama. Napomenut ćemo samo da se barikade koje se postavljaju kao prepreka na put svatovima, u Planinici nazivaju „vrljike“. U Kozici se nevjesta pri ulasku u mladoženjinu kuću iskušavala. Ispred praga na ulazu u kuću stavi se klupica. Vjerovalo se za mladu da je valjana ako sklone klupicu, a ako je prekorači, predviđa se da će pregaziti i čovjeka. Kada se nevjesta knila u Planinici su djevojke pjevale sljedeću pjesmu:

Deder kume deder se pokaži,
Pa ti nama koji dinar traži!

Nakon kuma, djevojke su prozivale su djevera, svekra, svekrvu itd.

Tragovi staroslavenske tradicije u posmrtnim običajima muslimana Gornjevrbaske regije

Posmrtni običaji muslimana Gornjevrbaske regije uglavnom su slični običajima muslimana iz drugih krajeva naše zemlje. Međutim, u pojedinim segmentima muslimani u Kozici i Planinici su sačuvali izvornu islamsku čistotu obreda. Istražujući običaje muslimana u Planinici, došao sam do saznanja da prije agresije na našu zemlju (1992-1995) nije postojao običaj spremanja ručka nakon dženaze. Planiničani taj

[318] William, G., Lockwood, “Bride theft and social maneuverability in Western Bosnia”, *Anthropological quarterly*, vol 47., juli 1974. godine, number 3., str. 260-261.

obred smatraju kršćanskim običajem koji su i oni počeli praktikovati, jer su vidjeli da to čine muslimani u gradu. Slično je i s muslimanima u Privoru.[319] Ipak, staroslavenski običaj spremanja ručka nakon dženaze danas je prisutan u praksi muslimana Gornjevrbaske regije. Moguće je da su stanovnici Privora i Planinice, nakon prihvatanja islama, ukinuli ovaj običaj, da bi ga u posljednje vrijeme opet počeli praktikovati.

U Planinici postoje veoma arhaična sujevjerja vezana za umrle. Kad neka osoba umre, spuste je s kreveta na zemlju i okrenu prema kibli. Na taj način umrli se i fizički povezuje s Majkom Zemljom koja treba da mu pruži smiraj nakon smrti, kao što mu je darovala hranu i život. Noć prije dženaze muškarci iz sela presjedili bi pored umrlog pazeći da mačka ne pređe preko njega, jer se vjerovalo da bi se umrli tada povampirio. Kada se umrli iznosi iz kuće, za njim bi se prosipala voda. Funkcija ovog običaja nije sasvim jasna. Moguće je da se to činilo da bi se kuća očistila od zla umrle osobe. Nakon zakopavanja umrlog, mezar se, također, polivao vodom. Vjerovanje u duhove mrtvih i prikaze također je ukorijenjeno među muslimanima Gornjevrbaske regije. U Planinici su se prikaze najčešće pojavljivale pored vrbe kod stare džamije i na greblju. Hedi Muratspahiću se kod džamije prikazao njegov umrli rođak Zuhdo koji ga je progonio. I u Kozici je rašireno vjerovanje u prikaze. Tako je Tifa Ćosić vidjela prikazu i s njom razgovarala.

---

[319]Moj profesor, dr. Ismet Bušatlić, upozorio me je da se u Privoru ranije nije išlo nakon dženaze kući umrlog na ručak i učenje sure *Ja- Sin*, već da je to uvedeno kasnije.

Godišnji običaji

Među muslimanima Planinice veoma je živo sjećanje na Jurjevske obrede i običaje koji su se do nedavno izvršavali. Običaj je da se na Jurjevo jutro otvori kuća i iznesu nove stvari iz kuće da ih Sunce „dohvati“. Smatralo se da se na taj način stvari mogu zaštititi od mračnih ujecaja i pročistiti se za ponovnu upotrebu.

Od liske i vrbe se pravila truba i pišća, kojima se trubilo uoči i na Jurjevdan. U Kozici bi trubači išli od kuće do kuće i tražili darove. Ko bi imao najdužu trubu, on bi prikupljao darove i kasnije ih dijelio s ostalim trubačima. Majke bi uzimale štap od drena i blago udarale svoju djecu govoreći:

Da si mi zdrav ko drenjak,
A debel ko telak

Djevojke iz Planinice na različite načine su gatale o tome kada i za koga će se udati. Uoči Jurjeva brale su imelu, a zatim je stavljale pod jastuk pjevajući:

Imela, imela, tvoga ti imena
Kaži mi ime moga dragana

Koga djevojka usnije te noći, za njega će se udati.

U Kozici je običaj da djevojke uoči Jurjeva bacaju papuče preko kuće. Na koju stranu se bačena papuča okrene, vjerovalo se da će se djevojka na tu stranu udati. Naveče se oguli jabuka u jednom komadu i stavi pod jastuk. Koga djevojka tu noć sanja, za toga će se udati. Uoči Jurjeva, zakopa se kocka šećera u zemlju, pa koliko bude mrava na kocki šećera sutra ujutro, toliko će čeljadi djevojka zateći u mladoženjinoj kući. Da li će se djevojka udati za momka ili „pušćenca“, u Planinici se gatalo na sljedeći način: Djevojka dođe pred kokošinjac i baci na njega

kašike. Ako se prvi javi pjetao, udat će se za momka; ako se javi kokoš, udat će se za pušćenca; a ako se javi više kokoši, djevojka će kad se uda zateći mnogo čeljadi u mladoženjinoj porodici.

U Kozici bi majke ujutro na Jurjev budile „čeljad“ riječima: „*Dižite se, privuće Jure kola preko vas, pa ćete biti siromašni.*“

Muslimani iz Planinice zabranjuju da se za Aliđun mete mlijeko, jer se vjeruje da grom puca tamo gdje se čuje stap. Sve do nedavno, muslimani Bugojna i Donjeg Vakufa okupljali su se za Aliđun na teferič u Kopčiću. Taj običaj obonovljen je 2008. godine.

Stočarski i ratarski običaji

U Planinci je, iz vremena kada se oralo volovima, postojao običaj da se prije početka oranja desnom volu u zaprezi o čelo razbije jaje i sveže komad svile na desni rog. Osnovna karakteristika ovog običaja je žrtva koja se, u vidu jajeta i svile, žrtvuje Bogu u zamjenu za blagoslov i obilan rod koji se od zemljoradnje očekuje. Volovima bi se davala po jedna šaka žita iz bisaga, a ostatak bi se podijelio sirotinji. Pod utjecajem islama, neko bi klanjao dva rekata namaza prije početka oranja.

Među muslimanima Gornjevrbaske regije u Privoru nailazimo na spomen još jednoga staroga narodnog običaja s funkcijom sličnom kao i običaji u Planinici. U Privoru je bio običaj da se kad se ovrše žito, napravi „nadovršionca“ ili maslenica. „nadovršionca“ je trpeza od žrtvene životinje, meda, halve itd., na koju bi se pozvali rođaci, komšije i prijatelji

proslavljajući uspješno okončanje najbitnije godišnje aktivnosti – prikupljanje žita.

Žrtva prilikom izgradnje

Žrtvovanje kurbana, prlikom izgradnje, poznato je kod muslimana Gornjevrbaske regije. U Kozici se to činilo jer se vjerovalo da se na taj način ukućani i majstori čuvaju od nesreće za vrijeme izgradnje objekta. Krv kurbana se prosipala na temeljima građevine da je ne bi okrvarila ljudska krv – krv majstora. Kada se kuća „pokrivala“, pravilo se sljeme. Naime, mještani iz sela su majstorima donosili darove što su uspješno okončali izgradnju. Oni bi donesene poklone objesili na vrh kuće i blagosiljali onoga ko ih je donio riječima:

Mašallah, Mašallah, fina dara,
Donio nam taj i taj
Fala mu, živio
Sina oženio, ćer udo
Žito mu rodilo
Kolo mu hodilo ...

GLAVA V
ODNOS ISLAMSKIH UČENJAKA U BOSNI I HERCEGOVINI DO KRAJA XX STOLJEĆA PREMA ELEMENTIMA STAROSLAVENSKE TRADICIJE U PRAKSI BOSANSKO-HERCEGOVAČKIH MUSLIMANA

Odnos prema predislamskoj tradiciji bosansko-hercegovačkog stanovništva islamski učenjaci formulisali su na osnovu kur'anskih ajeta i postupaka Božijeg Poslanika, a.s. obrađenih u prvom poglavlju knjige. Shodno tome, dokinuti su svi obredi, rituali i običaji koji su bili u suprotnosti s propisima šerijata, dok su običaji koji direktno nisu bili u koliziji s islamskim propisima smatrani nebitnim narodnim običajima.

Stoljećima prije dolaska islama na prostore Bosne i Hercegovine, crkveni dostojanstvenici vodili su ogorčene borbe pokrštavajući, s manje ili više uspjeha, idolopokloničke Slavene,[320] čiji su idoli porušeni, a njihovo mjesto zauzeli su kršćanski ili hrišćanski sveci, koji su u nekim slučajevima, poput Svetog Vida, Svetog Ilije i Svetog Juraja, preuzeli određene funkcije ranijih božanstava, o čemu je već bilo riječi.

S te strane, islamskim učenjacima je olakšan posao, jer su u vrijeme osvojenja Bosne i Hercegovine stanovništvo sačinjavali vjerskim raskolima rastrgani kršćani, patareni i

---

[320]Različiti slavenski narodi primili su kršćanstvo u različito vrijeme: Slovensci u VII vijeku, Česi, Hrvati, Bošnjaci, Bugari i Srbi u IX vijeku, Poljaci i Istočni Slaveni u X vijeku.

hrišćani tj., *Ehlu Kitab – Narod Knjige*. Odnos islama prema *Ehlul-Kitabijama* razlikuje se od odnosa prema idolopoklonicima. Ključna razlika, bitna za naš rad, jeste činjenica da islamska država toleriše pripadnike *Ehlul-Kitaba*, priznaje im status *zimmija*, štićenika islamske države, te zabranjuje da se prisilno tjeraju na prihvatanje islama.[321] Poštujući to načelo Mehmed el-Fatih je 1463. godine katolicima u Bosni i Hercegovini izdao čuvenu „Ahdnamu" u kojoj im garantuje sigurnost i slobodu vjeroispovijesti.[322] Stanovnici Bosne i Hercegovine imali su, dakle, mogućnost prihvatiti islam, ili ostati u svojoj staroj vjeri.

Prihvatanje islama od strane bosansko-hercegovačkog stanovništva u prvom stoljeću, kao što smo to vidjeli u prethodnim poglavljima, nije detaljno utjecalo na način života novih muslimana. Osnovno vjerovanje u temeljne istine islama su prihvaćeni, ali se život i nakon prihvatanja islama ravnao kod novih muslimana, kao i kod onih koji su ostali u staroj vjeri, po istim nepisanim narodnim pravilima, običajima i zakonima.

Narodne umotvorevine i mudrosti, narodna medicina i prognoza vremena, narodni običaji iz životnog ciklusa po kojima su muslimani i nemuslimani u Bosni i Hercegovini stoljećima uređivali svoj život, nisu bili predmet kritike islamskih učenjaka. Neki od njih, kao što je prolijevanje krvi žrtvovane životinje po temeljima džamije ili kuće, koji su u

---

[321] Kur'an je po tom pitanju nedvosmislen: „***U vjeru nije dozvoljeno silom nagoniti...***" *Al-Baqara*, 256.

[322] Nakon oslobođenja Istanbula Mehmed el-Fatih je svim pravoslavcima u Carstvu garantirao slobodu vjeroispovijesti, te stoga nije bilo potrebno da im se u Bosni i Hercegovini izdaje nova ahdnama.

suprotnosti s načelima šerijata, prihvaćeni su i smatrani nebitnim narodnim običajima. Islamski učenjaci su najčešće pisali protiv neislamskih pojava poput masovnog praktikovannja i obilježavanja predislamskih blagdana, koje su, ne ulazeći u dublju analizu, uglavnom, smatrali kršćanskim.

Poistovjećivanje staroslavenskih s kršćanskim običajima

Istraživanje porijekla predislamskih blagadana od kojih su najznačjaniji Jurjevdan i Ilindan, otpočelo je krajem XIX i početkom XX stoljeća. Na južnoslavenskim jezicima su početkom XX stoljeća nastajale značajne studije o staroslavenskoj religiji sa jasnom argumentacijom o predkršćanskom i predislamskom porijeklu pomenutih blagdana, ali i Božića i Uskrsa.[323] Stoga začuđuje činjenica da ni jedan islamski učenjak nije, pišući rasprave o obilježavanju neislamskih blagdana konsultovao postojeću literaturu i ukazao na njihovu stvarnu, staroslavensku genezu. Ne idući dalje od imena praznika nazvanih po kršćanskim svecima da bi se prikrilo njihovo istinsko, pagansko porijeklo, islamski učenjaci ih jednostavno smatraju kršćanskim blagdanima.

Baš-vaiz Alija Aganović u veoma kritičnom i na momente huškačkom tekstu navodi: „*Šestog maja u skoro svim krajevima naš muslimanski svijet proslavlja Đurđev dan, na 28. juna Vidovdan, 2. avgusta Ilindan, da ne spominjemo*

[323]Vidi vrlo interesantno djelo *O vjeri starih Slovjena prema pravjeri Arijaca i prasemita*, koje je Nikola Vitez Grižetić Gašparević, objavio 1900. godine u Mostaru.

Spasov, Mitrov, Duhove i Gospojine. To su sve čisto kršćanski praznici, i mi kao muslimani nemamo nikakve veze s njima.“[324]

Sličan stav o genezi pomenutih neislamskih blagdana zastupao je Mustafa Busuladžić. U izvrsnom tekstu *Nekoliko protuvjerskih običaja kod nas* Busuladžić navodi da su muslimanska društva prije Drugoga svijetskog rata priređivala teferiće, na kojima su se miješali spolovi i pijančilo, a da ironija bude veća, godišnje priredbe priređivale su se na dane kršćanskih svetaca Ilin-dan i Đurđev-dan.[325] Busuladžić zatim navodi začuđujuće stavove italijanskih putopisaca prema kojima su najsvečanije svetkovine kod muslimana u Bosni i Hercegovini Đurđev-dan, Aliđun, Mitrov-dan i Bajram, te zaključuje: „*Neuki svijet je priređujući veselje na nemuslimanske svetkovine kao što su Đurđev-dan i Aliđun i podržavajući kakve bilo običaje u te dane skoro prisvojio za sebe, pa onda nije ni čudo što stranci koji prolaze kroz naše krajeve dobivaju dojam da su to najprije muslimanski, a tek onda kršćanski praznici.* “[326]

Jahja Zade jedini, od svih islamskih autora, malo dublje analizira genezu jurjevdanskog uranka, ali ni on ne ide dalje od kršćanskog porijekla ove svetkovine. U kratkom radu o obilježavanju đurđevdanskih praznika Jahja Zade piše: „*Mnogi od naše zapuštene omladine i nazovi inteligencije još se diči i ponosi (na žalost), što može da učestvuje u praznovjerju đurđevskog uranka. Da je to nemuslimanski svetac, svjedoče*

---

[324]Alija Aganović, “Sprečavanje ružnih poslova (II Vaz)”, *Glasnik IVZ,* br. 5, 1940., str. 193.

[325]Mustafa Busuladžić,“Nekoliko protuvjerskih običaja kod nas”, *Novi Behar*, br. 4. 1945. godine, str. 50.

[326] Ibid.

ove riječi koje su navedene u zvaničnom aktu jedne visoke državne ustanove: "Za dan ražalovanja i pogubljenja 23. aprila 303. godine Sv. Georgija velikog mučenika i pobjedonosca vezane su tradicije svih kršćana, kao i svih kršćanskih vojski, jer je veliko-mučenik Sv. Georgije kao visoki komandant Rimske pretorianske konjičke garde pogubljen kao hrišćanin. Sa prelezom u hrišćanstvo prenesen je na proslavu dana kršćankog svetitelja veliko-mučenika Georgija."[327]

Kritika obilježavanja predislamskih blagdana i godišnjih svetkovina iz pera islamskih učenjaka

Masovno praktikovanje godišnjih, predislamskih blagdana i njihova rasprostranjenost među muslimanima širom Bosne i Hercegovine, dovelo je do toga da islamski učenjaci konstantno, već od XVI vijeka, pa sve do današnjih dana, pišu kritičke članke o tome. Gotovo da nema ni jednog islamskog glasila, a da u njemu nema tekstova koji tretiraju proslavljanje neislamskih blagdana. Odnos islamskih učenjaka prema obilježavanju predislamskih blagdana varira od blagog kvalifikovanja da su nevažna narodna okupljanja, kako ih je okarakterisao Husein Đozo, do oštrog nazivanja nevjernicima onih koji ih obilježavaju, što je vidljivo iz fetve Ebu Suda,[328] ali i iz pisanja drugih autora koji se pozivaju na čuvenu izreku

[327] Jahja Zade,"Đurđevski uranak", *El-Hidaje*, br. 7-8., Sarajevo, juni-juli 1936., str. 113.

[328] Ebu Sud je obavljao dužnost šejhul-islama od 1545-1574. godine.

Božijeg Poslanika, a.s.: „*Ko se poistovjećuje s nekom zajednicom on joj i pripada.*“[329]

Najstarija do sada pronađena osuda obilježavanja neislamskih blagdana čija genaza se veže za staroslavesnku tradiciju, došla je iz pera glasovitog islamskoga učenjaka XVI vijeka šejhul-islama Ebu Suda. Fetvu Ebu Suda zbog njene važnosti donosimo u cijelosti:

Pitanje:

„Ako neki muslimani i njihove žene budu uvažavali dane, koje budu uvažavali kršćani, npr. ako ne budu radili nedjeljom, na Božić, Jurjevo i ovima slično koliko god ima dana i ako [to] budu uvažavali kao kršćani zbog toga što idu na izlet, što prave više jela i što ne rade — što je za ovu grupu potrebno po šerijatu, neka se objasni, te neka bude nagrađeno [od Boga].“

Odgovor:

„Bit će nevjernici; potrebno je da obnove vjerovanje i da obnove brak i da se pokaju. Ako se ne osvijeste, neka se toliko vremena [u originalu nedostaje glagol!], dok se ne obavežu da neće uvažavati te dane. To je nevaljalo stanje. Da Bog sačuva. “[330]

Premda jasna, nedvosmislena i vrlo oštra fetva Ebu Suda nije urodila željenim plodom. Muslimani u našoj zemlji nastavili su obilježavati predislamske blagdane. To praksa se u prvoj XX vijeka, kad je Bosna i Hercegovina ušla u sastav

[329]Navedeno prema: Mehmed Handžić, „Musliman je dužan čuvati muslimanske običaje i osobine, a kloniti se nemuslimanskih“, u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. V, Ogledalo, 1999., str. 257.

[330]Navedeno prema: Muhamed Hadžijahić, „*Sinkretistički elementi* ...” str. 302.

Kraljevine SHS i kasnije Kraljevine Jugoslavije, pojačala, jer su državne vlasti na određenim nivoima zahtijevale od muslimana da učestvuju u obilježavanju neislamskih blagdana. Krajem 1938. godine Mustafa Džaferović, trgovac iz Donje Mionice (srez Gradačac), uputio je Ulema medžlisu sljedeću molbu:

„*Molim g. pretsjednika Ulema medžlisa da mi izvoli izdati fetvu – rješenje o tome, da li musliman može i smije sa šerijatsko-pravnog gledišta slaviti i slavama prisustvovati u obredu, pa makar to muslimanu bilo naređeno od strane državne, civilne ili vojne vlasti. Na primjer: na slave Svetog Ilije 2. augusta, 8. novembra Sv. Dimitrije, 14. novembra Sv. Vrači „Kuzman i Damjan" i druge tome slične.*"

Ulema medžlis u Sarajevu je na sjednici od 08. januara 1939. godine na navedenu molbu donio slijedeće:

Rješenje (fetvu):

„*Muslimanu (muslimanima) nije ni u kom slučaju dozvoljeno da aktivno sudjeluje ili učestvuje u ma kojem vjerskom obredu druge vjere. Ako bi musliman aktivno sudjelovao u nekom obredu druge vjere, tim postupkom izgubio bi iman, pa bi mu ga trebalo ponoviti, a i nićah, ako je oženjen. Po islamu je širk moliti i obožavati drugo biće osim Allaha. Pa ako neko širk čini Allahu, on nije i ne može biti musliman.*"[331]

Ovu fetvu potpisao je Mehmed Ali Ćerimović, predsjednik Ulema Medžlisa u Sarajevu. Poput fetve šejhul-islama Ebu Suda, i fetva Ulema medžlisa u Sarajevu jasno i nedvosmisleno osuđuje obilježavanje neislamskih blagdana, nazivajući one koji to čine mušricima (idolopoklonicima). Međutim,

[331] Ulema Medžlis u Sarajevu, "Fetva broj 9145/38" *Glasnik IVZ*, br. 2. str. 71.

muslimani tadašnje Kraljevine Jugoslavije živjeli su u državi i društvu koje je od njih zahtijevalo da u određenim situacijama, po službenoj dužnosti, prisustvuju obilježavanju neislamskih blagdana. Stoga su Mehmed ef. Čoloman iz Trebinja, Derviš ef. Bajrić iz Osjeka i predsjednik sreskog odbora El-Hidaje iz Banja Luke, ef. Jahić tražili od Ulema medžlisa da pojasni navedenu fetvu. Objašnjenje fetve o prisustvovanju muslimana slavama inovjeraca broj 1695/39 objavljeno je u *Glasniku IVZ* br. 5-6 iz 1939. godine. U Njemu stoji:

„*Na pitanja stavljena u molbama odgovara arapska izreka koja je navedena u fetvi, a koja glasi:*

„Onaj ko se slaže s njima u tome što oni čine toga dana.“

Što znači: ako musliman s inovjercima u jednom njihovom vjerskom obredu radi ono što i oni rade (i riječma i pokretima aktivno učestvuje u samom obredu), onda onaj musliman spada pod hukum ove fetve.

Međutim, ako je musliman pretstavnik, službenik i slično, a usto vjerski obrazovan, da nema bojazni da će na njega značaj toga obreda djelovati da bi mogao istom obredu naklon biti onda može ka posmatrač prisutan biti i samo gledati i slušati, dok se obred svrši. Takvo učestvovanje muslimanu ne ulazi pod hukum ove fetve, kao što ne ulazi i učenje dove Kralju za dug život i sretno vladanje, prilikom raznih svečanosti.

Pitanje učenja dove je još ranije objašnjeno u raspisu Ulema medžlisa u Sarajevu od 13-X-1934. broj 3362/34 tač. 1, koji je dostavljen svima Povjerenstvima po kome se može učiti dova Kralju za dug život i sretno vladanje. Djeca i slični ne

mogu ni u kojem slučaju prisustvovati obredima i slavama tuđe vjere.“[332]

O proslavljanju Jurjeva, Aliđuna i drugih neislamskih blagdana piše i Mehmed Handžić, glasoviti islamski učenjak prve polovine XX stoljeća. Iako je imao sklonost za proučavanje različitih aspekata povijesti Handžić nije detaljnije analizirao genezu predislamskih blagdana, već ih jednostavno naziva ostacima našeg džahilijjeta – predislamskog doba koje se među muslimanima održalo zbog našeg džehaleta – neznanja.[333] Uz uobičajeno navođenje izreka Allahovog Poslanika, a.s., u kojima se zabranjuje poistovjećivanje s nevjernicima i prisustvovanje njihovim svetkovinama, Handžić navodi da je glavni razlog što se to još uvijek zadržalo među muslimanima u Bosni i Hercegovini vjerska neprosvijećenost i neznanje. On tvrdi: „*Na primjer, svetkovanje Jurjeva, Aliđuna i sličnih dana. To se naročito održalo među neukim seljaštvom, a naročito u onim mjestima gdje nije bilo vrijednih i agilnih učitelja vjere.*“[334]

Interesantan članak pod naslovom *„Neislamski blagdani i muslimani“* posvećen odnosu muslimana u Bosni i Hercegovini prema predislamskim svetkovinama, napisao je Kasim Hadžić. U uvodu teksta Hadžić je ustvrdio kako su među muslimanima širom Bosne i Hercegovine i Sandžaka zastupljeni običaji i vjerovanja koja nemaju nikakve veze s

---

[332]Ulema Medžlis u Sarajevu, “Objašnjenje fetve o prisustvovanju muslimana slavama inovjeraca – broj 1695/39 od 4. marta 1939.” *Glasnik IVZ*, br. 5-6. str. 270.

[333]Mehmed Handžić, „Musliman je dužan čuvati muslimanske običaje i osobine, a kloniti se nemuslimanskih“, u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. V, Ogledalo, 1999., str. 256-264.

[334]Mehmed Handžić, op.cit., str. 257.

islamom. To su različita sujevjerja, praznovjerice i tabui kojima se uređivao svakodnevni život ljudi na selu. Nakon toga, autor navodi čitav niz običaja vezanih za neislamske blagdane. Hadžić priznaje kako: "*...ne zna da li su se ti običaji uvukli među muslimane usljed zajedničkog suživota, ili su, može biti, ostali još iz davne prošlosti*."[335] Na primjeru iz svog kraja Kasim Hadžić navodi da su među muslimanima raširena vjerovanja da se za Badnji dan ne valja sijati brašno, jer će crv te godine kokuruz načinjati; uoči Božića svoj kućnoj čeljadi se radi zdravlja mažu istučenim bijelim lukom tabani, dlanovi i slijepočnice; na osnovu sreće ili nesreće onoga ko se prvi pojavi na vratima kuće na Božićno jutro, gata se da li će godina biti sretna ili nesretna; na Đurđevdan se kuhaju jaja i kukuruzna zrna i daju se djeci da budu puna; radi zdravlja kite se drijenom i žarom; smatraju da muslimani ne treba da rade na Ilindan, jer kažu da je do podne Ilija, a od podne Alija.[336] Kasim Hadžić smatra da takva praznovjerja treba trijebiti vazovima i predavanjima. On tvrdi: „*Sa dizanjem kulturno-prosvjetnog nivoa našeg svijeta toga će postepeno nestajati, ali danas kada je među muslimanima, ponegdje preko 80 % nepismenih, to se još uvijek podržava.* "[337]

Masovono obilježavanje predislamskih svetkovina žestoko je kritikovao Alija Aganović, baš-vaiz. Za razliku od drugih učenjaka, Alija Aganović smatra da se svetkovanje predislamskih blagdana od ranije uobičajilo među muslimanima, tako da ogromna većina naročito ženskog

[335]Kasim Hadžić, "Neislamski blagdani i muslimani", *Narodna Pravda*, br. 32., 1941. Str. 12.
[336]Ibid.
[337]Ibid.

svijeta, te svetkovine smatra islamskim običajem.[338] Govoreći o proslavljanju Đurđevdana, Ilindana i drugih neislamskih blagdana, Alija Aganović navodi: „*Uoči i na dan ovih slava naše ženskinje provodi vrijeme u čaranju i gatanju. Očekuje se sreća, pale se lile i krijesovi, priređuju se naročita jela, kuhaju se kolači, a i muško i žensko se preobuče u svečano „bajramsko“ ruho. Čak postoje krajevi gdje se za mevlud i za mubarek – večeri skoro i ne zna, ali da u tim krajevima sva djeca znaju za Vidov ili Spasov – dan“.*[339] Po Aganoviću roditelji su ključni krivci za takvu situaciju, stoga on piše: „*Bunimo se i protestujemo kada se našoj školskoj omladini preporuči od školskih vlasti da prisustvuju akademiji o nekom crkvenom dostojanstveniku, a na „Đurđev – dan“ ili „Ilin – dan“ tu istu omladinu sobom vodimo na „teferić“ ili „dernek“ povodom slave dana crkvenog dostojanstvenika „Svetog Đorđa“ i „Svetog Ilije“. Dozvoljavamo da se naše žene i djeca u svečano ruho tih dana oblače, da se u našim kućama nemuslimanski praznici svetkuju, a u isto vrijeme tražimo da neko drugi, koji nije pozvan, našu vjeru čuva i mladež u duhu naše vjere odgaja.*“[340]

Vrlo zanimljiv tekst o neislamskim običajima napisao je Mustafa Busuladžić.[341] Busuladžić je identifikovao brojne protuvjerske običaje među kojima značajno mjesto zauzima obilježavanje neislamskih, kršćanskih blagdana: Đurđevdana i Ilindana. On navodi kako se obilježavanje predislamskih

[338]Aganović, Alija, “Sprečavanje ružnih poslova (II Vaz)”, *Glasnik IVZ,* br. 5, 1940., str. 193.
[339]Ibid.
[340]Ibid.
[341]Mustafa Busuladžić, “Nekoliko protuvjerskih običaja kod nas”, *Novi Behar*, br. 4. 1945. godine, str. 49-51

svetkovina toliko udomaćilo kod muslimana u Bosni i Hercegovini da ih stranci prolazeći kroz našu zemlju smatraju islamskim praznicima. On tvrdi: „*Predislamske blagdane koji su po islamu kategorički zabranjeni, obilježava neuki muslimanski svijet, te su intelektualci, naročito ulema, pozvani da suzbijaju ove rđave navike našeg svijeta, da na koji bilo način sudjeluje u svetkovanju nemuslimanskih praznika, čime čine veliki grijeh*.“[342]

Već smo spomenuli tekst Jahje Zade (Jahić Husein) o Đurđevdanu. U ovom kratkom osvrtu Jahić navodi biografiju Svetog Georgija, te poziva ulemu da: „*Muslimanski svijet spašava iz ovakih očiglednih zabluda, kako ne bi i dalje nasijedala*.“[343]

Slično stajalište o obilježavanju predislamskih blagdana zastupao je i Salih Čolaković. On je, bez šire elaboracije, obilježavanje Jurjeva i Aliđuna identifikovao kao običaje koji nemaju ništa zajedničko s islamom, te ih je, prema tome, zabranjeno proslavljati, jer to nisu islamski praznici.[344] Poput Aganovića i Čolaković je istakao: „*Neki slave predislamske blagdane, a kada bude proslava Nove muslimanske godine, onda ih nema u džamiji, jer to po njihovom mišljenju nije muslimanski praznik.*“[345]

Razvojem nauke i obrazovanja, te podizanjem kulturne svijesti, muslimani su postepeno napuštali obilježavanje predislamskih svetkovina. To je vidljivo iz fetve o

---

[342]Mustafa Busuladžić, op. cit. str. 50.

[343]Husejn Jahić,“Đurđevski uranak”, *El-Hidaje*, br. 7-8. Sarajevo. juni-juli 1936. godina. Str. 113.

[344]Salih Čolaković, “Muslimani su dužni čuvati svoje običaje”, *Glasnik VIS-a*, br. 7-8., 1966., str. 326.

[345]Ibid.

proslavljanju predislamskih blagdana koju je u drugoj polovini XX vijeka izdao Husein Đozo. Na pitanje šta misli o tome što muslimani priređuju teferiće i razna veselja prilikom Đurđevdana, Đozo je odgovorio: „*Poznati su takvi običaji. Ja mislim da ih je sada sve manje. Znam da su u mom kraju muslimani pravili teferiće na Petrovdan, Jurjev, Vidovdan, Spasovdan itd. Ti teferići bili su isključivo muslimanski. Sada ih uglavnom nema više. Ukoliko ih ima još negdje, čini se da su potpuno izgubili vjersko obilježje i dobili karakter narodnog veselja i teferića.*“[346]

U današnje vrijeme obilježavanje predislamskih svetkovina izgubilo je u potpunosti vjerski karakter i obilježje, odnosno, u potpunosti je zadobilo islamsku formu i sadržaj. Đurđevdan danas u Bosni i Hercegovini najviše obilježavaju Romi. Gotovo da je zaboravljeno da je proslavljanje đurđevdanskih svetkovina bila masovna pojava među muslimanima prije samo nekoliko decenija. Sjećanje na Đurđevdan ili Jurjev, danas je još uvijek živo, ali više kao datum za održavanje mevluda u nekim krajevima ili vašara i stočnih pijaca u drugim.

Osim toga, ništa više od narodnih običaja, koji su nas podsjećali na vrijeme kada su čuda bila moguća i kada je grmljavina groma bila glas ljutitog Boga, a ne pražnjenje elektriciteta, nije preostalo.

Slično je i sa Aliđunom i drugim predislamskim blagdanima i svetkovinama.

[346]Đozo, Husein, *Fetve I,* u: Husein Đozo, *Izabrana djela*, knj. 4., El-Kalem i FIN, Sarajevo, 2006., str. 393.

Metode islamskih učenjaka u sprječavanju proslavljanja neislamskih blagdana

Islamski učenjaci u Bosni i Hercegovini energično i odlučno su nastojali spriječiti obilježavanje predislamskih svetkovina. Od fetve Ebu Suda s kraja XVI stoljeća do fetvi Huseina Đoze iz druge polovine XX stoljeća islamski učenjaci su ukazivali na nespojivost proslavljanja predislamskih svetkovina sa čistim islamskim vjerovanjem i praksom. U tu svrhu koristili su metod Allahovog Poslanika, a.s., mijenjajući predislamske praznike islamskim blagdanima. Stoga Mehmed Handžić kada upozorava na obilježavanje Jurjeva i Alićuna navodi da muslimani imaju svoje svetkovine, bajrame i petak, i trebaju ih se držati, a odbaciti sve ostale praznike. Takvo stajalište potkrepljuje predanjem od Enes ibn Malik, r.a., u kojem stoji: "*Kada je Vjerovjesnik, a.s., došao u Medinu zatekao je kod stanovnika Medine dva dana u kojima su se igrali i veselili. Allahov Poslanik, a.s., upitao ih je o tim danima, a oni su mu odgovorili da ti praznici datiraju još iz vremena džahilijeta. Vjerovijesnik, a.s., im tada reče: 'Allah vam ih je zamjenio boljim danima od njih. To su Ramazanski i Kurban- bajram.*'"[347]

Drugi metod koji su islamski učenjaci koristili u svrhu sprječavanja obilježavanja predislamskih svetkovina jeste metod kršćanskih svećenika. Opće je poznata činjenica da je crkva u situaciji kada nije mogla da ukine neki paganski obred, ritual ili svetkovnu pribjegavala taktici mijenjanja imena blagdana s ciljem uvođenja pod okrilje kršćanstva cjelokupnog

[347] Abu Dawud, *Sunen*, Poglavlje o bajram-namazima, Knjiga I, hadis br. 246., str. 295.

blagdanskog sadržaja. Tako je učinjeno sa Božićem, Uskrsom, Jurjevom, Ilindanom itd. Islamski učenjaci slično su postupili nastojeći da odviknu muslimane od proslavljanja predislamskih blagdana. Kasim Hadžić navodi primjer mjesnog odbora *Gajreta* iz Priboja kojem je uspjelo da Ilindanski teferić sa drugog augusta pomjere tri dana kasnije, i održavaju petog augusta, te zaključuje: „*Na taj način izbjeći će se redovni sukobi između muslimana i pravoslavnih i, s druge strane, muslimani neće više proslavljati jedan nemuslimanski blagdan.*“[348] Ovakav način djelovanja, po Hadžiću, trebao bi služiti kao primjer drugima da tako čine, kako bi se jednom za svagda iskorijenili običaji koji nemaju nikakve veze s islamom, već su mu u potpunoj suprotnosti.[349]

Osnovne karakteristike odnosa islamskih učenjaka u Bosni i Hercegovini prema narodnom vjerovanju, sujevjerju, praznovjerju, vračanju i gatanju

Tekstovi islamskih učenjaka koji govore o narodnom vjerovanju, odnosno sujevjerju, praznovjerju, te vračnju i gatanju metodološki su vrlo slični i slijede jedinstven obrazac. U uvodnom dijelu navodi se da su sujevjerje i praznovjerje produkt zaostalosti i neprosvjećenosti, te da su muslimani posebno neprosvjećeni u odnosu na druge.[350] Nakon uvodnih konstatacija autori navode vidove i oblike sujevjerja i

---

[348]Hadžić, Kasim, “Neislamski blagdani i muslimani”, *Narodna Pravda*, br. 32., 1941. str. 12.
[349]Ibid.
[350]Bakalović, Šukrija, “Odbacujmo štetne običaje i sujevjerja”, *Glasnik VIS-a*, br. III, 1952., str. 220-222.

praznovjerja prisutne među bosansko-hercegovačkim muslimanima, od koji su najzastupljeniji: tabui vezani za određene dane u sedmici,[351] gatanje na osnovu prirodnih pojava,[352] vjerovanje u vampire, vještice, karakonđule, itd.[353] Nastojeći se što efikasnije obračunati sa sujevjerjem islamski učenjaci su ponudili dvije definicije ovog, veoma raširenog, fenomena: teološku i naučnu. Prema teološkoj, koju zastupa većina autora, sujevjerje je *pridruživanje jednom jedinom Bogu i drugih božanstava, pa bilo u vidu apstraktnih, zamišljenih ili izmišljenih bića, bilo u vidu postojećih, vidljivih živih bića ili stvari.*[354]

Prema drugoj definiciji sujevjerje je *vjerovanje koje ne priznaje zakon kauzaliteta. Ono počiva na pretpostavci da ne postoje fiksni i stalni zakoni materijalnog svijeta. Sujevjerje vjeruje samo u ovaj materijalni svijet. Ono je upravljeno samo na to da nama bude dobro ovdje, ili da nam se ovdje ništa loše ne desi. Sujevjerja se ne tiče onaj, moralni svijet. Ako primitivni urođenik ubije svoje dijete jer su mu prvo nikli gornji sjekutići, ako zakolje kravu jer je omotala rep oko stabla, to sve čini da ukloni zlu kob, da spriječi nesreću koja mu prijeti. Dakle sujevjerje je iracionalno i orijentisano samo na Zemlju, a ne na nebo. Ono je pokušaj da se neadekvatnim*

[351]Kulenović, Sulejman, "Predrasude i praznovjerja", *Glasnik VIS-a*, br. 7-9, 1951., str. 290-294.

[352]Hodžić, Šaban, "Islam strogo zabranjuje vračanje i praznovjerje", *Glasnik VVS-a IVZ*, br. 4, 1934., str. 205-208

[353]Hodžić, Vehbija, "Sujevjerje – ostaci mnogoboštva (širka)", *Glasnik VIS-a*, br. 7-8, 1967., str. 302-309.

[354]Ibid., str. 302.

sredstvima djeluje na materijalni svijet i stoga se ono pretvara u tlapnju i besmislicu.[355]

Islamski učenjaci se slažu da islam strogo zabranjuje sujevjerje i praznovjerje, te da je ulema pozvana da se energično suprotstavi ovakvim pojavama.[356] Kao prilog ovoj tezi navode se brojni ajeti iz Kur'ana i hadisi Božijeg Poslanika, a.s.

Autori pojedinih tekstova analiziraju genezu određenih parznovjerja i sujevjerja navodeći, na primjer, da krajevi nastanjeni islamskim narodima obiluju sujevjerjem,[357] da su ljudi prirodnim pojavama čije uzroke nisu znali pridavali neke božanske osobine,[358] itd., ali se nigdje narodna vjerovanja i sujevjerja ne pripisuju našim precima Slavenima. Razlog za to je relativno nepoznavanje staroslavenske tradicije i ideološka usmjerenost ka istoku, prostoru u kojem su nastale velike religije, ali i brojna sujevjerja.[359]

Proricanje budućnosti i gatanje neki autori tekstova osuđuju navodeći kur'anske ajete o tome kako samo Allah poznaje budućnost.[360]

---

[355]"Vjera i Sujevjerje", nepotpisano, *Takvim*, 1968., str. 77-78.

[356]"U borbi protiv praznovjerja", nepotpisano, *Preporod*, br. 45, 1972., str. 1.

[357]Kulenović, Sulejman, "Predrasude i praznovjerja", *Glasnik VIS-a*, br. 7-9, 1951., str. 291.

[358]Hodžić, Vehbija, "Sujevjerje – ostaci mnogoboštva (širka)", *Glasnik VIS-a*, br. 7-8, 1967., str. 304.

[359]U svom tekstu Kulenović Sulejman izvore svih sujevjerja koja navodi u tekstu veže za istočne narode: Indijce, Perzijance, Arape, Asirce, Egipćane i Vizantijce.

[360]Hukić, Abdurahman, "Predskazivanje budućnosti i islamsko učenje", *Glasnik VIS*-a, br. 11, 1963., str. 487-491.

Autori nekih radova analiziraju pojedine oblike i način gatanja, ali bez navođenja njihove geneze.[361]

U zaključku tekstova o proricanju sudbine i gatanju navodi se da islam strogo zabranjuje odlazak gatarima jer se oni svojim vještinama služe da varaju praznovjerni svijet za materijalnu dobit.[362]

Odnos islamskih učenjaka prema narodnom vjerovanju, sujevjerju, praznovjerju, vračanju i gatanju

Zanimljiv tekst o izbavljenju muslimana u Bosni i Hercegovini iz zala mistike i sujevjerja napisao je Mehmed Salihspahić. Islam je, prema njegovim riječima: „*...omotan gustim plaštem mistike, sujevjerja i suvišnog ceremonijala*.“[363] Muslimani širom svijeta, po njemu, žive hermetički zatvoreni, udaljeni od kulturnog napretka i progresa. Razlog za jadno stanje u kojem se muslimani nalaze je: „*...naopako tumačenje Kur'ana.*“[364] Salihspahić tvrdi kako su: „*...u jednom istorijskom periodu razni opskurni i degenerisani vjerski korifeji prestali da primjenjuju jasne propise Kur'ana*.“[365] Vjerski korifeji koji su utjecali da se sujevjerje i mistika čvrsto ukorijene kod muslimana u cijelom svijetu, a time i u Bosni i Hercegovini, su derviši i derviški redovi koji su sablažnjivim ritualom djelovali

---

[361] Hodžić, Šaban, "Vračanje i praznovjerje", *Preporod*, br. 49, 1972., str. 10.

[362] Hodžić, Šaban, "Islam strogo zabranjuje vračanje i praznovjerje", *Glasnik VVS-a IVZ*, br. 4, 1934., str. 205.

[363] Salihspahić, Muhamed, "Islam bez mistike i sujevjerja", *Glasnik VIS-a*, br. 1-4, 1953., str. 29.

[364] Ibid., str. 29.

[365] Ibid., str. 30.

na uspješnu primjenu čiste kur'anske misli i kulturnog progresa.[366] Otvorenim neprijateljstvom prema dervišima i derviškim redovima Salihspahić svjesno cilja ka uništenju duše islama, s obzirom da su jedino derviški redovi u vrijeme kada Salihspahić piše svoj tekst čuvali duhovnost islama. Salihspahić svjesno zanemaruje činjenicu da su donositelji baklje islama u Bosnu i Hercegovinu bili derviši, da su mnoge medrese vodili visoki dostojanstvenici derviških redova i da ta činjenica nije utjecala na slabljenje Osmanskog carstva, čak naprotiv, u to doba u Bosni i Hercegovini je cvjetala islamska kultura i civilizacija.

Kratak tekst o odbacivanju štetnih običaja i sujevjerja napisao je polovinom prošlog stoljeća Šukrija Bakalović. U uvodu teksta Bakalović ističe kako su muslimani u dobroj mjeri zaostajali iza ostalih naroda u našoj zemlji, pa usljed toga među njima postoje štetni i nazadni običaji koji nemaju ništa zajedničko ni sa islamom ni sa zdravim razumom.[367] Od štetnih običaja sa staroslavenskim porijeklom, Bakalović je pomenuo pripremanje gozbi nakon dženaze, salijevanje strave, te neke svadbene običaje. Ne baveći se mnogo praznovjerjem i sujevjerjem on je napomenuo da je među muslimanima rašireno vračanje i gatanje gledanjem u grah, te liječenje oboljelih zapisima. Bakalović na kraju teksta poručuje: *„Dužnost je svih naših ljudi da rade na tome da se svi štetni i nazadni običaji odbace i da se iskorijeni sujevjerje, a naročito je to dužnost islamskih vjerskih službenika koji su po vjerskim*

[366]Ibid., str. 31.

[367]Bakalović, Šukrija, "Odbacujmo štetne običaje i sujevjerja", *Glasnik VIS-a*, br. III, 1952., str. 222.

propisima najpozvaniji da se bore protiv zaostalosti svoga naroda."[368]

Genezom različitih sujevjerja prisutnih kod muslimana u Bosni i Hercegovini bavio se šerijatski sudija Sulejman Kulenović.[369] Na početku teksta on navodi neka praznovjerja muslimana, poput zabrana da se u određene dane u sedmici ne pere rublje, ili ne kroje haljine. Zatim, premda smatra da se za pronalaženje izvora ovim sujevjerjima treba vratiti u daleku prošlost, Kulenović zastupa stav da su predrasude, praznovjerja i sujevjerja, prisutna kod naših muslimana, došla s istoka. Od Kaldejaca[370] smo naslijedili gatanje po zvijezdama, dok smo gatanje i proricanje budućnosti na osnovu bacanja graha poprimili od Asiraca[371] i Egipćana.[372] Takvim stavom on implicira da su svakako vjerovanja tako i sujevjerja prisutna kod muslimana u Bosni i Hercegovini, uvezena, te da nikakvo sujevjerje ili praznovjerje ne potječe od naših predaka, što je metodološki neprihvatljivo.

„*Sujevjerje znači pridruživanje jednom, jedinom Bogu i drugih božanstava, pa bilo u vidu apstraktnih, zamišljenih ili*

---

[368]Ibid., str. 222.

[369]Sulejman Kulenović,"Predrasude i praznovjerja", *Glasnik, VIS-a*, br. 7-9, 1951., str. 290.

[370]Oko 800. godine prije naše ere područje Mezopotamije naseljavali su Kaldejci, stari semitski narod. Kaldejci će vremenom dobiti važnu ulogu u kulturnom razvoju Iraka i antičkog svijeta, ali i političkim sukobima Asirije i Babilonije. U 7. stoljeću p.n.e. Kaldejci su osvojili Babilon i na taj način se proširilo kaldejsko ime i na tu zemlju. Kaldejci su se, kao i Egipćani, mnogo bavili astrologijom i tumačenjem snova, tako da je u staro doba naziv kaldejac bio sinonim za astrologa.

[371]Asirci su pripadnici najranijih civilizacija s područja Mezopotamije. Starosjedilački su narod Mezopotamije i imaju povijest dužu od 6.700 godina. Asirsko carstvo nestalo je 612. godine prije Krista.

[372]Sulejman Kulenović, op.cit, str. 290.

izmišljenih bića, bilo u vidu postojećih, vidljivih živih bića ili stvari. U sujevjerje spada i to da se čovjek nekom od živih bića ili stvari obraća i uzima ga kao posrednika između sebe i Boga, ili da se nekim stvarima ili bićima pridaju neke nadprirodne osobine.“[373] Ovu vrlo detaljnu i obuhvatnu definiciju sujevjerja, koja u mnogome podsjeća na definiciju maloga i velikog širka, ponudio je Vehbija Hodžić u tekstu pod naslovom „Sujevjerje – ostaci mnogoboštva (širka)“.[374] Hodžić navodi različite oblike sujevjerja poput vjerovanja u vukodlake, vampire, vještice, karakondžule i razne duhove koji uzimaju oblik sad ove sad one životinje i nanose ljudima zlo; zatim vjerovanje da ne valja raditi u određenim danima, te postojanje raznovrsnih praznovjerica uoči Đurđevdana, Ilindana, Božića, Petrovdana itd.[375] Hodžić upozorava da su ljudi u doba svoje primitivne historije bili skloni da idu „linijom slabijeg otpora“, pa ne razmišljajući dublje o mnogim stvarima ili prirodnim pojavama, čiji uzrok nisu poznavali, tako im daju neke božanske osobine, mole im se i prinose žrtve. Ovakva vjerovanja su, kako tvrdi Hodžić, po islamskom, kur'anskom stavu i terminologiji širk – mnogoboštvo. Stoga Hodžić u nastavku teksta citira ajet: „***I ne dodaji Allahu drugog boga da ne bi u Džehennem bio bačen, prekoren i od milosti Njegove udaljen***“[376], u kojem se mušricima prijeti žestokom kaznom u Džehennemu.

---

[373]Vehbija Hodžić, , “Sujevjerje – ostaci mnogoboštva (širka)”, *Glasnik VIS-a*, br. 7-8, 1967., str. 302.

[374]Pod istim naslovom „Sujevjerje – ostaci mnogoboštva (širka)“, objavljena su dva teksta. Jedan u *Glasniku VIS-a* br. 7-8 iz 1967. G odine, a drugi u Takvimu za 1967. godinu. Autor oba teksta je Vehbija Hodžić.

[375]Vehbija Hodžić, op. cit., str. 306.

[376]Kur’an, *Al-Isra*, 39.

Život muslimana u Bosni i Hercegovini, njihove navike, običaje i vjerovanja proučavao je Šaban Hodžić. On je primijetio da mnogi njihovi postupci poput vračanja, gatanja i praznovjerja stoje u potpunoj opreci s islamskim učenjem. Proricanje budućnosti na osnovu položaja zvijezda i praznovjerje da se u određene dane ne smiju obavljati određeni poslovi, ostaci su neznaboštva koje se sačuvalo sve do nas. Hadžića ne interesuje porijeklo tih neznabožačkih običaja, već navodi brojne ajete i hadise koji ukazuju da samo Allah zna budućnost,[377] da odlazak gataru nije dozvoljen,[378] te da je bavljenje sihirom najstrožije zabranjeno.[379]

Stav islama prema predskazivanju budućnosti prezentirao je Abdurahman Hukić. U vrlo jasnom i poučnom tekstu Hukić je tumačeći ajet: „***On tajne zna i On tajne Svoje ne otkriva nikome, osim onome koga On za poslanika odabere...***“[380] naveo nekoliko primjera lažnih proricatelja budućnosti, koji su očigledno pogriješili, a potom zaključuje da samo Bog, dž.š., zna budućnost; da Allah, dž.š., u izuzetnim slučajevima otkriva Svojim poslanicima saznanje pojedinih događaja; ko god tvrdi da poznaje budućnost postupa suprotno islamskom učenju; te da ljudi trebaju poštenim radom i visokim moralom osigurati bolju sutrašnjicu, a ne kroz pokušaj prodiranja u tajnu

---

[377]Među ajetima koje Hodžić navodi argumentirajući svoje stavove je ajet: „***On tajne zna i On tajne Svoje ne otkriva nikome, osim onome koga On za poslanika odabere...***“ *Al-Ğinn, 26-27.*

[378]Hadžić to dokazuje hadisom u kojem Allahov Poslanik, a.s., kaže: „*Ko ode gataru, mađioničaru ili vračaru, vjerujući u ono što mu on kaže, taj je zanijekao ono što je objavljeno Muhammedu.*“

[379]Šaban Hodžić, „Vračanje i praznovjerje“, *Preporod*, br. 49., 1972. godine, str.10.

[380]Kur’an, *Al-Ğinn,* 26-27.

sutrašnjice koja će vječno ostati misterija kako je to u Kur'anu navedeno.[381]

Među muslimanima se najviše praznovjerja pridržavaju žene nastojeći da ga prenesu na mlađe, tvrdi u ranije spomenutom tekstu[382] Kasim Hadžić. Najviše praznovjerja vezano je za kuću i kućne poslove, te je stoga i razumljivo što ih se žene najviše pridržavaju i od starina paze na njih. Hadžić navodi neka praznovjerja: „*Zabrana da se odjevena odjeća šije jer se vjeruje da će se na taj način ušiti pamet; ne valja u kući zviždati da se miševi ne legu; u kući ne valja ništa oštriti, jer se čeljad oštre između sebe.*“[383] Mnogo je praznovjerica i sujevjerja vezanih za stoku i mlijeko, pa naprimjer, nije dozvoljeno kada se mlijeko vari pod njega puhati, jer će u krave ispucati vime itd.[384] Hadžić smatra da je za postojanje praznovjerja i sujevjerja među muslimanima kriv nizak nivo kulturne prosvjećenosti.[385]

Premda su islamski učenjaci u Bosni i Hercegovini neprestano ukazivali na štetnost praznovjerja i njegovu oprečnost sa šerijatom, ono je opstajalo i uzimalo sve više maha. Problemom praznovjerja, gatanja i sujevjerja u više navrata se bavio Husein Đozo. No, Đozo je, napustivši matricu po kojoj su se islamski učenjaci bavili ovim pitanjem, pokušao da dā naučno obrazloženje. U jednoj od svojih brojnih fetvi o

---

381 Abdurahman Hukić,“Predskazivanje budućnosti i islamsko učenje”, *Glasnik VIS*-a, br. 11, 1963., str. 491.
382 To je tekst “Neislamski blagdani i muslimani” objavljen u *Narodnoj Pravdi*, br. 32., 1941. str. 12.
383 Kasim Hadžić, “Neislamski blagdani i muslimani”, *Narodna Pravda*, br. 32., 1941. sr. 12.
384 Ibid.
385 Ibid.

praznovjerju, sujevjerju, gatanju i proricanju budućnosti Đozo kaže: „*Zna se da islam osuđuje i zabranjuje sve vrste praznovjerja, u šta, svakako, spadaju i navedena gatanja. Ali kako iskorijeniti praznovjerje i kako se boriti protiv njega? Odakle sve češća pojava praznovjerja u savremenom društvu, pa čak i među intelektualcima?*

Držalo se da će u progresivnom društvu, u naprednim sredinama nestati gatanja, zapisa itd. Vjerovalo se da će putem obrazovanja, kulturnog uzdizanja i prosjećivanja širokih narodnih slojeva postepeno iščeznuti praznovjerje. Mislilo se da korijeni praznovjerja leže u neznanju, u primitivizmu i kulturnoj zaostalosti. Iako ne možemo reći da to nije bez osnova, ipak ostaje pitanje kada će nauka biti u mogućnosti da riješi sve probleme i udovolji svim potrebama ljudskog društva?

Nepobitna je istina da je osnovna pretpostavka praznovjerja neznanje, ali se postavalja pitanje hoće li, i kada, čovjek uspjeti da otkloni neznanje, naime da stvori takvu situaciju u kojoj se neće moći naći u poziciji nemoći u bilo kojoj oblasti života?

Očito je da čovjek neće moći nikada ostvariti takvu situaciju. Ljudske moći su ograničene. Tamo gdje staje njegova moć i moć nauke, čovjek se obraća višoj sili, koja ga u situacijama nemoći jača, podržava i ulijeva nadu.

Međutim, ovdje treba lučiti vjeru u višu silu za koju se vežu nade i uzdanja od praznovjerja.“[386]

---

[386] Husein Đozo, *Fetve I,* u: Husein Đozo, *Izabrana djela*, knj. 4., El-Kalem i FIN, Sarajevo, 2006., str. 399-400.

Stav islamskih učenjaka prema staroslavenskim običajima iz životnog ciklusa u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana

Ranije smo pokazali da postoje brojni običaji bosansko-hercegovačkih muslimana čije porijeklo nas vraća do starih Slavena. Protokom vremena, ti običaji su postali sastavni dio kulture muslimana u Bosni i Hercegovini, tako da ih narod, ali i stranci smatraju islamskim i muslimanskim. Karakterističan primjer miješanja islamskih i predislamskih običaja u kulturi bosansko-hercegovačkih muslimana, jeste djelo Antuna Hangija *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*. Osvrćući se na Hangijevo izuzetno cijenjeno i hvale vrijedno dijelo, u rubrici „Listak" lista *Behar* navodi se da kod muslimana ima običaja više od svih drugih naroda koji su u Bosni i Hercegovini obitavali, ali su među njima islamski i staroslavenski najbrojniji. List zatim navodi kako Hangi, ne svojom krivicom, neke običaje koji nisu islamski, pripisuje islamu: „*On je tako čuo od muslimana koji zbilja drže da je to vjerska ustanova, jer ne poznaju razliku između islamskih ustanova i običaja starih Slavena*."[387] Činjenica da u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana, stoljećima nakon prihvatanja islama, postoje predislamski elementi, ukazuje na otvoren odnos islamskih učenjaka prema njima. Islamski učenjaci su, postupajući u skladu sa Poslanikovom, a.s., tradicijom, ostavljali netaknutim brojne narodne običaje koji nisu bili u suprotnosti sa slovom i duhom šerijata. Šta više, neki običaji, poput šišanja novorođenčeta ili zabrane ubijanja

[387]"Listak", *Behar – list za pouku i zabavu*, god. I-XI, Sarajevo, 1990. godine, str. 72-73.

kućne zmije, imaju i islamsko i staroslavensko porijeklo, što je, između ostalog, utjecalo na ulemu da ima tolerantan odnos prema narodnim običajima. Prikupljajući građu za ovaj rad, nisam pronašao niti jedan tekst u kojem se islamski učenjaci osvrću na staroslavenske običaje vezane za novorođenče i svadbu. Istina, postoje tekstovi koji ukazuju na ružne svadbene običaje, ali su to sve običaji novijeg datuma poput ispijanja alkohola na svadbama ili natjecanja u tome čija svadba će biti skuplja i raskošnija.[388] Islamski učenjaci nisu među brojnim staroslavenskim običajima, vezanim za svadbu i rođenje djeteta, nalazili ništa što je izlazilo iz okvira šerijata, pa se nisu ni osvratali na njih. Međutim, posmrtni običaji obiluju neislamskim elementima koje su islamski učenjaci neprestano nastojali ukinuti.

Odnos islamskih učenjaka prema posmrtnim običajima

Prema islamskom učenju, duša je vječna. Smrću neke osobe, njena duša nastavlja da egzistira u *berzahu* – zagrobnom životu, gdje boravi do Sudnjeg dana. Da li će neko na drugom svijetu biti sretan ili nesretan, zavisi od toga kako je proveo život na ovom svijetu. Stoga propisi islama usmjeravaju vjernike ka ispravnom životu na ovom svijetu, kako bi se osigurala sreća na onom svijetu. Premda islam poštuje mrtve i zabranjuje bilo kakvo oskrvnuće njihovih grobova[389] propisi vezani za umrlu osobu su vrlo jednostavni.[390]

[388]Mehmed Handžić,"Ružni običaji u vezi s ženidbom", u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. V, Ogledalo, 1999., str. 256-265.

[389]Zabranjeno je sjediti na grobovima umrlih, s tijelom umrle osobe treba postupati s poštovanjem, učiniti neugodnost umrloj osobi isto je kao

Jedan od staroslavenskih posmrtnih običaja u potpunoj suprotnosti s islamskim učenjem, jeste priređivanje gozbe, objeda ili ručka za učesnike dženaze.[391] Islamski učenjaci vrlo rano su primjetili da muslimani praktikuju ovaj neislamski običaj upozoravajući na njegovu štetnost. Poznati prusački alim iz prve polovine XVIII stoljeća, Mustafa Pruščak napisao je 1739. godine djelo *Risala ad-dakir fī ziyāra ahl al-maqābir*[392] u kojem navodi: "*Naricanje za umrlima i priređivanje jela u ime umrlog (prvog, drugog i trećeg dana) je zaista jedna ružna novotarija iz vremena džahilijeta. Ako neko oporuči da se poslije njegove smrti tri dana priređuje jelo za ljude ta mu oporuka ne vrijedi. Preporučuje se da komšije i rođaci donose hranu porodici umrlog i da nahrane ukućane jer su oni zauzeti oko mrtvaca.*"[393]

Uprkos nastojanjima uleme iz Osmanskog perioda, muslimani u Bosni i Hercegovini, ali i drugim krajevima nastanjenim slavenskim narodima (već smo naveli da to čine muslimani u Rusiji) nastavili su s praksom priređivanja posmrtne gozbe, pa su i savremeni islamski učenjaci digli svoj glas protiv ovog predislamskog obreda. Jedan od

učiniti neugodnost živom. To su samo neki od propisa islama s kojima se nastoji osigurati poštivanje umrlih i njihovih grobova.

[390]Više o islamskim propisima vezanim za umrlu osobu vidi u: Sinanudin Sokolović, *Islamski propisi o čuvanju zdravlja, posjeti bolesnika i sahrani umrlih muslimana*, bez mjesta i godine izdanja.

[391]Stav islama je sasvim suprotan: Porodici umrlog potrebno je spremiti hranu jer njih smrt bližnjeg rođaka sprečava u tome. O tome vidi: Abdulhamid Mahmud Tuhmaz, *Hanefijski fikh*, Knjiga 1, Sarajevo, 2002. godine str. 428.

[392]„Rasprava pobožnog o posjećivanju grobova".

[393]Azra Kadić, „Rasprava o posjećivanju grobova od Mustafe Pruščaka", *Islamska misao*, br. 136., 1990., str. 20-30.

najistaknutijih zagovornika prosvjećivanja muslimanskih masa u Bosni i Hercegovini XX vijeka, Husein Đozo, energično se usprotivio ovom neislamskom običaju. Fetvu o spremanju gozbe u kući umrlog nakon dženaze prenijet ćemo zajedno s pitanjem.

Pitanje:

"Kod nas je običaj kada neka osoba preseli (umre) i kad joj se obavi dženaza-namaz, da se svi skupa vraćamo u kuću odakle je iznesen mrtvac i tu se jede i pije. Na par mjesta pokušao sam da spriječim vraćanje u istu kuću, da tu ne jedemo i ne pijemo i da ožalošćeni ne moraju ništa spremati. Jedni se slažu, a drugi kažu da je to oduvijek tako i da to ništa ne smeta. Pitam da li su oni u pravu ili ja?"

Odgovor:

"Tvoj pokušaj da spriječiš običaj gozbe u kući umrlog poslije povratka sa groblja sasvim je na mjestu. Ova gozba je neislamski, ***paganski*** *običaj. Sve su to običaji iz džahilijjeta koje treba sprečavati. Nije dozvoljeno da porodica umrlog prilikom smrti ugošćava prisutne, jer joj to još više otežava bol i jer je to običaj iz* ***paganskog****, predislamskog vremena. Ulema je jednoglasna u tome da je to mekruh, dok jedan dio smatra da je to čak haram."*[394]

Uz davanje fetve po pitanju priređivanja posmrtnih gozbi, Đozo je naveo lijep primjer Odbora islamske zajednice Debar, koji je u cilju očuvanja čistote običaja, kao i čuvanja islamske tradicije, a imajući u vidu razne neislamske posmrtne običaje koji sve više uzimaju maha, te psihički i materijalno opterećuju ožalošćenu familiju, u vezi s dženazom zabranio:

---

[394]Husein Đozo, *Fetve I,* u: Husein Đozo, *Izabrana djela*, knj. 4., El-Kalem i FIN, Sarajevo, 2006., str. 444-445.

1. pripremanje i davanje ručaka i večera poslije sprovoda ili prilikom dolaska na saučešće;
2. čašćenje kahvom i cigaretama za vrijeme saučešća u roku od tri dana;
3. grupni odlazak žena na groblje nakon sedam dana (sedmina), šest sedmica (četeresnica), šest mjeseci (polugodišnjica) i nakon jedne godine;
4. dijeljenje halve poslije tevhida;[395]

Fokusirajući se na spomenuti predislamski običaj Đozo smatra da su težak položaj imama i materijalni interes koji je evidantan kod dženaza, odigrali najveću ulogu u opstanku ovog, ali i nastajanju niza drugih običaja i novotarija.[396] Slično mišljenje dijeli i ruski autor koji je, analizirajući identičnu praksu muslimana u različitim krajevima Rusije, napisao: „*Oni koji su pozvani da liječe tu bolest, ko na primjer ulema i prvaci, oni se samo slijepo pokoravaju toj zloj navici.*“[397] Navedene tvrdnje sugerišu da islamski učenjaci imaju dvojak stav o pitanju pripremanja gozbe nakon dženaze. Uvidjevši štetnost ovog običaja i njegovu očitu suprotnost s propisima šerijata, visoka ulema i školovani islamski učenjaci energično su ustali protiv njega i osudili one koji ga praktikuju. S druge strane, teška materijalna situacija vjerskih službenika po džematima, utjecala je da oni prihvate običaj pripremanja hrane za umrlu osobu, navodeći kao opravdanje da je to "za rahmet" umrle osobe.

---

[395]Husein Đozo, op. cit., str. 41.
[396]Ibid.
[397]Navedeno prema: „Kulturne bilješke” *Behar – list za pouku i zabavu*, god. I-XI, Sarajevo, 1990. godine, str. 73.

Običaj koji islamski učenjaci u Bosni i Hercegovin nisu osuđivali, a čija geneza se veže za korijene ljudskog roda, jer ga nalazimo kod brojnih naroda, među kojima su i naši preci Slaveni, jeste izvršavanje vjerskih obreda u tačno određeno vrijeme: sedam dana, četrdeset dana, pola godine i godinu dana nakon smrti.[398] Priređivanje sedmine i četeresnice zabilježeno je u zaostavštini Munib – efendije Glođe, mutevelije Gazi Husrev-begovog vakufa koji je umro 1850. godine na otoku Kreti. Između ostalog u njegovoj *Ispravi o sahrani i smrti* stoji: "*Za čišćenje i uređenje njegovog groba do sedam dana sedmerici siromaha određuje 3 groša i 20 para, a da se za četrdeset dana posjećivanja groba određuje 60 groša*."[399]

Priređivanje sedmine, četeresnice, polugodišnjice i godišnjice spada u red običaja koji su nastali iz želje da se umrlom podari i više nego što mu je vjerom propisano. Ipak, islamski učenjaci u Bosni i Hercegovini nisu poklanjali posebnu pažnju ovim običajima iz dva razloga. Prvi razlog je opće prihvaćen stav da umrli ima koristi od dove i učenja Kur'ana,[400] što je glavno obilježje ovih obreda.[401] Drugi razlog

---

[398]Običaj četeresnice vežemo za staroslavensku tradiciju zbog toga što je prema Muhamedu Hadžijahiću *prilikom ispitivanja neke kulturne pojave najlogičnije se orijentirati, ako ima osnove, na svoju, makar i daleku starinu, nego li za pojedinu pojavu tražiti daleke analogije*. U: Hadžijahić, Muhamed, *Predislamski elementi u kulturi bosanskih muslimana,* Sarajevo, 1973., str. 2-3.

[399]Rašid Hajdarević, "Zaostavština iza Ahmed-Munib-efendije Glođe, mutevelije i džabije Gazi Husrev-begova vakufa", *Anali GHB Biblioteke*, knj. II-III, Sarajevo, 1974., str. 198.

[400]Opširnu raspravu o tome vidi u: Ibn Qajjim al-Ǧawzi, *Knjiga o duši*, prijevod Mustafa Prljača, Sarajevo 2003., str. 287-353.

[401]Pored toga postoje predanja o tome da su prve generacije muslimana na neki način obilježavale sedminu. Više o tome vidi: Nedžad Ćeman i Almir Fatić, "Imaju li mrtvi koristi od učenja sedmine?",

je eventualna materijalna korist koju imaju oni koji uče sedmine i četeresnice.

Analizirajući običaj priređivanja sedmina i četeresnica Mustafa Busuladžić je kratko napisao da i pripadnici drugih religija njeguju slične običaje, te dodao: "*Ustaljen je običaj da se sedmi i četrdeseti dan nakon smrti u kući umrlog prouči Kur'an (hatma učini) i četrdeseti dan iza proučene hatme dijeli prisutnima hljeb. Lijepo je i preporučljivo učiti Kur'an, ali dijeliti hljeb pozvanim, mahom imućnijim, također je sa strane primljeni običaj.*"[402]

Dakle, Busuladžić ne vidi ništa loše u tome da se za dušu umrle osobe priređuju sedmine i četeresnice, nego se protivi jednom dijelu tog obreda koji je vezan za dijeljenje hrane prisutnima, o čemu smo već govorili.

Na sličan način o sedmini i četresnici je pisao hfz. Sinanudin Sokolović. On je osudio paljenje svijeća u kući umrle osobe sedam ili četrdeset noći nakon smrti, te stavljanje posude s vodom četrdeset dana na prozor sobe u kojoj je boravio umrli.[403] Međutim, iako je vrlo detaljno analizirao različite aspekte ukopa umrlih muslimana, Sokolović nije komentarisao običaj učenja sedmine i četeresnice.

Premda Sokolović nije pisao o običaju učenja sedmine i četeresnice, on je u svom poučnom radu ukazao na neislamske posmrtne običaje, čije porijeklo detaljno ne istražuje, već tvrdi:

---

http://www.preporod.com/duhovna-obzorja-mainmenu-75/623-imaju-li-mrtvi-koristi-od-unja-sedmine.html. (01.12.2010.)

[402]Mustafa Busuladžić, "Nekoliko protuvjerskih običaja kod nas", *Novi Behar*, br. 3. 1945. godine, str. 38.

[403]Hfz. Sinanudin Sokolović, *Islamski propisi o čuvanju zdravlja, posjeti bolesnika i sahrani umrlih muslimana*, bez mjesta i godinezdanja, str. 73-74.

„Mnogi narodi i plemena širom svijeta s primanjem islama unijeli su u njega brojne običaje i sujevjerja koja s pravim učenjem islama nemaju ništa zajedničkog – naprotiv, ona su mu potpuno strana.“[404] Nakon toga, Sokolović navodi različite običaje koji se mogu zapaziti prilikom smrti muslimana, od kojih su i danas prisutni sljedeći:

- da se platnom ili nečim drugim zastru sva kućna ogledala;
- da se čuva umrli da ga ne preskoči mačka, jer bi se – vele – mogao povampiriti;
- da se stavlja posuda s vodom na prozor u kući umrle osobe i to 40 dana, da bi se duša dotične osobe imala iz čega napiti kada dođe kući.

Govoreći o običaju održavanja sedmine i četeresnice za umrlu osobu dr. Safvet Halilović smatra da je: "*Taj običaj najvjerovatnije preuzet iz kršćanske tradicije*", te da bi: "*Zbog toga takvu praksu trebalo postepeno ukidati, a ljude educirati o tome da se sjećaju svojih umrlih na islamski način.*"[405]

Raspravu o sedmini i četeresnici zaključit ćemo mišljenjem fetva-i-emina, dr. Enesa Ljevakovića, koji je do sada, koliko je meni poznato, o tome izdao četiri fetve. U posljednjoj od njih fetva-i-emin kaže: "*Spomenuti običaji su se inkorporirali u našu islamsku praksu i tolerisani su od naše ranije i kasnije uleme, budući da u njima nisu vidjeli negativne, već uglavnom pozitivne sadržaje i utjecaje. Opće poznato je da navedeni*

---

[404]Sinanudin Sokolović, „Islamski propisi o čuvanju zdravlja, posjeti bolesnika i sahrani umrlih muslimana”, *Glasnik, VIS-a*, Sarajevo, 1972. godine, str. 128.

[405]Safvet Halilović, "Dužnosti prema umrlim", *Takvim za 2010. godinu*, El-Kalem, Sarajevo, 1430/2009. godine, str. 98-99.

običaji i praksa nisu spomenuti u Kur'anu i Sunnetu ni u pozitivnom ni u negativnom smislu, tj. niti su naređeni, niti zabranjeni u ovim osnovnim izvorima. Zato i jesu predmet sporenja i različitog tumačenja. Neki ih zabranjuju kao novotarije općenito, a drugi dozvoljavaju kao korisnu praksu, sa stanovišta okupljanja ljudi, zajedničkog ibadeta, zikra, dova, učenja Kur'ana, namaza u džematu i sl. Ono što je zabrinjavajuće i za žaljenje jeste činjenica da su spomenuti običaji kod mnogih naših muslimana postali neka vrsta zamjene za propisane ibadete, poput namaza, posta i ostalih farzova tako da tim običajima posvećuju veću pažnju nego dnevnim vaktovima, što je potpuno pogrešno. Takvu anomaliju u razumijevanju i praksi treba postepeno ispravljati i dovesti u sklad sa ciljevima šerijata. U svakom slučaju, smatramo da spomenuto nije pitanje od prioritetne važnosti niti zavrjeđuje da mu se pridaje prevelika pažnja."[406] U drugoj fetvi dr. Ljevaković smatra da: "*Nema neke štete čak i ako se ti običaji prakticiraju*", te da će: "*Spomenuta praksa i običaj vremenom iščeznuti pa nema potrebe trošiti energiju u tom pravcu.*"[407]

Prenošenje tabuta ugledne i istaknute osobe na uzdignutim rukama iznad glava ni jedan islamski učenjak nije osudio. Hadžijahić navodi da su uz tabut na kojem je bilo tijelo rahmetli Mehmeda Handžića išli ljudi koji su drugima govorili

---

[406]"Organiziranje mevluda i tevhida", http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=6964:organiziranje-mwvluda-i-tevhida&catid=150:novotarije&Itemid=139

[407]"Sedmine i četeresnice" http://www.rijaset.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=705:sedmine-i-ersnice&catid=160:smrtdfenazaopremanje-umrlog&Itemid=139

da ga ne dižu iznad glava, ali to je jedinstven slučaj. Gotovo sve umrle islamske učenjake spomenute u ovom radu ljudi su, iz poštovanja prema njima, prenijeli do kabura na uzdignutim rukama iznad glava.[408]

U pojedinim radovima o posmrtnim običajima muslimana u Bosni i Hercegovini pisanim iz pera islamskih učenjaka, navode se različiti neislamski običaji čije porijeklo se ne može sa sigurnošću dovesti u vezu s tradicijom naših predaka Slavena,[409] već su najviše pisali o poštivanju mrtvih, usmjeravanju molitvi njima i traženju od njih da rješavaju nevolje i ispunjavaju želje. Kult svetih i mrtvih rasprostranjen je širom islamskog svijeta, ali, pošto on nema staroslavensko porijeklo, u ovom radu njime se nećemo baviti.[410]

Ostali običaji bosansko-hercegovačkih muslimana

O drugim staroslavenskim običajima, islamski učenjaci u Bosni i Hercegovini su vrlo rijetko pisali. Običaji vezani za rođenje djeteta, ženidbeni običaji, stočarski i ratarski običaji, te biljni i animalni kultovi, sporadično su spominjani prilikom obrade drugih tema. Tako se običaj salijevanja strave spominje

[408]U nekrolozima povodom smrti Šukrije Bakalovića i hafiza Sinanudina Sokolovića posebno se napominje da su do kabura prenešeni na takav način.

[409]Ferhat Šeta,“Propisi i običaji za dženazu-namaz”, *Takvim*, 1983., str. 66-68.

[410]O kultu svetih i mrtvih pogledaj sljedeće radove: “Kult svetih i mrtvih”, *Hikjmet*, br. 16., str, 111-114; 17., str. 146-148; 18., str. 171-174.; br. 19., str. 201-205., br. 20., str. 238-242., 1930., god.; El-Magribi, “Odnos živih prema mrtvim”, s arapskog preveo Šukrija Alagić, *Glasnik VVS-a IVZ*, br. 9., 1934., str. 490-499.; Esma Smailbegović,“Neki motiv o predajama o evlijama i šehitima”, *Islamska misao*, br. 133, 1990., str. 37-39.

općenito kao dio narodnog gatanja i sujevjerja.[411] Vjerovanje u prikaze Husein Đozo je kratko prokomentarisao, kazavši da uzroci tome nisu natprirodni, ukoliko to zaista postoji.[412] Neki običaji, poput žrtvovanja kurbana na temeljima džamija ili stambenih kuća, smatraju se čisto islamskim, te se tako i tretiraju.[413]

---

[411] Husein Đozo, *Fetve I,* u: Husein Đozo, *Izabrana djela*, knj. 4., El-Kalem i FIN, Sarajevo, 2006., str. 399.; Sulejman Kulenović,"Predrasude i praznovjerja", *Glasnik VIS-a*, br. 7-9, 1951., str. 290.

[412] Đozo, Husein, *Fetve I,* u: Husein Đozo, *Izabrana djela*, knj. 4., El-Kalem i FIN, Sarajevo, 2006., str. 399.

[413] Abdulah Genjac,"Običaji kod gradnje kuće", *Preporod*, br. 31, 1971.,str. 13.; Mulahalilović Enver, *Vjerski običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1989., str. 45.

ZAKLJUČAK

Odnos islama prema predislamskoj tradiciji zavisio je od karaktera predislamskih običaja i njihove usaglašenosti s duhom šerijata. Shodno tome, plemeniti i društveno korisni običaji su prihvaćeni; običaji koji su izvorno potjecali od ranijih Božijih poslanika, a.s., reformisani su i popravljeni; dok su nemoralni i štetni idolopoklonički običaji i obredi koje su ljudi činili obožavajući svoja božanstva odbačeni i ukinuti.

Islamski učenjaci u Bosni i Hercegovini su slijedili ovaj uspostavljeni obrazac i nisu odstupali od njega. Običaje bosansko-hercegovačkih muslimana koji su bili u suprotnosti s islamskim učenjem nastojali su ukinuti, dok se na brojne običaje vezane za životni ciklus, poljoprivredne djelatnosti, te biljne i animalne kultove nisu osvrtali tako da su oni opstali i pod plaštom islama postali naši narodni običaji ili tradicijsko obilježje od starina.

Iako je prihvatanje islama u Bosni i Hercegovini u prvih 150 godine (do početka XVI stoljeća) bilo masovno, zahvaćajući po širini cjelokupno stanovništvo, od kmetova do plemića, prihvatanje islama, po dubini i snazi uvjerenja, u prvom stoljeću, nije bilo jako.

Autori koji su istraživali fenomen prihvatanja islama, slažu se da je ono u početku bilo više formalne nego stvarne prirode. To je ostavilo dovoljno prostora za simbiozu predislamskih običaja kod stanovnika Bosne i Hercegovine s islamskim propisima. Na takav način stvorena cjelina, nastavila je trajati dugo, a u nekim slučajevima sve do današnjih dana.

Bosansko-hercegovački muslimani praktikuju različite običaje, od kojih su staroslavenski najbrojniji i najznačajniji.

Najviše staroslavenskih običaja vezano je za životni ciklus čovjeka i stjecanje opskrbe.

Pošto ne postoje pisani izvori niti staroslavenski hramovi, narodni običaji predstavljaju jedini domaći izvor za proučavanje religije i mitologije Južnih Slavena. U pozadini svakog običaja, ili obreda, krije se magijski čin usmjeren ka zadobijanju naklosti božanstva za postizanje određenog cilja.

Provedena istraživanja na terenu pokazala su da, u mjestima udaljenim od gradskih središta i bitnih saobraćajnica naseljenim isključivo muslimanima sa starosjedilačkim stanovništvom, postoji veliki broj narodnih običaja koji potječu od Slavena. S druge strane, u gradskim naseljima sa izmješanim stanovništvom ti običaji nestaju, a njihovo mjesto zauzimaju savremena sujevjerja i moderni trendovi.

Istražujući porijeklo različitih običaja spomenutih u radu, došli smo do saznanja da postoje određeni običaji prisutni u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana koji pored staroslavenskog, imaju i islamski izvor. Tu činjenicu objašnjavamo poslaničkim naslijeđem sačuvanim među paganskim Slavenima, jer su, prema islamskom učenju, svi narodi, pa i Slaveni imali svoje poslanike. Zajedničko porijeklo imaju sljedeći običaji: šišanje novorođenčeta, obilježavanje sedmine, vjerovanje u urokljive oči i kult kućne zmije.

Islamski učenjaci se nisu do sada studiozno bavili proučavanjem predislamskih običaja muslimana u našoj zemlji, i ne postoji nijedno zasebno djelo napisano od strane islamskih učenjaka koje tretira pitanje praktikovanja predislamskih običaja od strane bosansko-hercegovačkih muslimana.

Službeni organi islamske zajednice, u koje za vrijeme Osmanske carevine ubrajamo šejhul-islama, su od XVI stoljeća

i vremena prihvatanja islama, pa do kraja XX stoljeća, ukazivali na neislamsku praksu obilježavanja predislamskih blagdana. Fetve šejhul-islama, Ebu Suda, predsjednika Ulema medžlisa i fetvi-emina Mehmeda Ali Ćerimovaća, Huseina Đoze i Enesa Ljevakovića zorno svjedoče o tome.

Pored reagovanja službenih organa islamske zajednice, naši alimi, također, pišu o ružnim običajima prisutnim u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana. Međutim, njihovi radovi pisani su bez sistematičnog i naučnog uvida, pri čemu su se zadovoljavali samo identifikacijom i osudom. Svi njihovi radovi slijede obrazac uspostavljen u vrijeme Allahovog Poslanika, a.s.

Obilježavanje neislamskih blagdana, posmrtni običaji, te sujevjerje, praznovjerje, gatanje i proricanje budućnosti, glavne su teme o kojima su islamski učenjaci pisali i koje su, na osnovu glavnih islamskih izvora: Kur'ana i Sunneta, bez izuzetka osudili.

Prilikom analize pojedinih segmenata predislamske tradicije, islamski učenjaci se ne bave njihovom genezom, već ih jednostavno, bez dubljeg istraživanja, nazivaju paganskim.

Određeni staroslavenski običaji vezani za rođenje djeteta, ženidbu, te biljne i animalne kultove, postali su sastavni dio bosansko-hercegovačkog muslimanskog folklora tako da u radovima islamskih učenjaka u Bosni i Hercegovini nema nikakvog pomena o njima.

Trace of the Old Slavic Tradition in the Practice of the Muslims of Bosnia and Herzegovina and the Attitude of Islamic Scientists Towards Them

The existence of preislamic customs in the practice of the Muslims has been determined by the practice of the God's Prophet (peace be upon him), who accepted good and noble customs. He abolished and prohibited rituals devoted to idols, and unjust and inhuman social customs. Islamic scientists applied the established pattern on all nations, who embraced Islam after the time of the God's Prophet (peace be upon him),

Expansion of Islam in Bosnia and Herzegovina, in that segment was not especially different from expansion of Islam in any other part of the world. When old Bosnians embraced Islam, they kept a series of old, national customs which did not directly contradict with rules of Islam. As the time passed those customs grew close to the Muslims of Bosnia and Herzegovina and they became a part their tradition. Although some national customs have been taken from the Illyrians, some from the Romans, or from the Greeks, however the Old Slavic customs are most common and most expanded. Ceremonies and rituals, people's beliefs and people's customsof the South Slavs are connected to their celestial beings, among which "Perun, Svetovid, Volos, and Morana take the most significant place

The trace of the Old Slavic tradition is manifested in the practice of the Muslims of Bosnia and Herzegovina through people's beliefs and superstition, customs related to the human life cycle, annual customs and holidays, agricultural customs, and plant and animal cults.

The most common people’s beliefs and superstition are: beliefs in Astral double, mysticism of the home threshold, believing in fairies and nightmares, predicting destiny and telling fortune on the bases of plants, animals, happenings and events in the nature and around us.

Among the Muslims of Bosnia and Herzegovina it’s very common a custom of “Straha” (A person, who is having problems, nightmares, or so is covered with a piece ofcloth and the person, who is conducting this ritual reciting some prayers heats a lump of lead in a spoon and throws it in a bowl with cold water and then tells the fortune looking at the strange shape of the led taken out of the bowl), believing in evil and bewitched eyes, and ritual sacrifice on occasions of building objects. People’s wisdom and people’s beliefs survived through moral-ethical syntagm as “good – no good” by what it has been marked the childhood of the Muslims of Bosnia and Herzegovina.

Customs from a lifetime cycle are related to birth of children, wedding and contracting of marriage, and after death customs. The custom of cutting hair of a godchild is very common, which the Muslims of Bosnia and Herzegovina relate itsorigin, not only to the Old Slavic, but also to the Islamic tradition.

Contracting of a marriage was conducted for centuries by an earlier defined pattern. Wedding party members would go to pick up a bride; the bride would “sneak out”, and secretly meet with her bridegroom, what was very common case, or she would just go with her bridegroom and the wedding party members; if the wedding is a public one, then a barricade would be prepared for the wedding party members, who could

pass only after they paid a certain amount of money; the bride would be welcomed by the mother in law, who would give her The Qur'an in her right hand and bread in her left hand; in the house the bride would keep a little boy on her lap and she would be standing to honour guests; after a certain time, closer members of the bridegroom's family would pay a visit "to make a peace" with the bride's family; after that a ritual of "kna" (henna makeup of the bride) would be organized, then the wedding party itself, ceremony of the wedding, and then after the wedding "pohodi" (paying a visit of the bridegroom's family to the bride's family) with a special custom of getting the bridegroom tied up and symbolically torturing him. The Muslims of Bosnia and Herzegovina contracted their marriages this way for a long time with a small differences from a place to a place.

After death customs are also various and they are deep-rooted in the practice of the Muslims of Bosnia and Herzegovina. After a funeral, the custom is to go to the house of the deceased for reciting of a part from the Qur'an "Jasin" and then lunch is served. In the house of the deceased, all mirrors and television sets would be covered: respected persons are usually hand carried to the grave. It's also a custom to organize praying for souls of the dead after the period of seven days, forty days and after a year.

Some annual customs are related to coming of the spring "Jurjevdan" (St George's Day) and for fruits ripening "Ilindan" (Ilija's day) or "Aliđun". "Jurjevdan" (St George's Day) was very important for the Muslims of Bosnia and Herzegovina. It would be predicted then what would be done and when, what would be weather like, and if the year will be fruitful or not.

Numerous taboos are related to the “Jurjevdan” (St George’s Day) Girls would take “omaha” from a watermill and they would take a bath with it or they would wash their faces with it to be healthy and beautiful, and along with that they would do series of magic activities in order to choose the best marriage partner. While young men were making trumpets from a willow bark by which they drive evil ghosts away. And “Ilindan” or “Aliđun” was devoted to “Perun” the Old Slavic celestial being of the thunder. It was believed that there would no hazelnuts if there was thundering on “Ilindan” / “Aliđun” There were fairs and gatherings held all over Bosnia and Herzegovina on ”Jurjevdan” “Ilindan” /“Aliđun”. Agricultural customs served for the purpose to have a fruitful year and plenty of fruits and a good harvest. The soil, because of its feeding role was called “Mother Soil”, and the best fruits would be devoted to God:

In regard of plant and animal cults, among the Muslims of Bosnia and Herzegovina, it can be pointed out the cult of a linden tree, a salamander and a house snake.

It has been confirmed the existence of the above mentioned people’s customs, ceremonies, beliefs, superstition, rituals and cults by a research of the practice of the Muslimsin the villages of Planinica, Kozica, the settlements in the Upper Vrbas region

The attitude of the Islamic scientists in Bosnia and Herzegovina towards the preislamic tradition present in the practice of the Muslims in Bosnia and Herzegovina depended on the character of the preislamic customs and their coordination with the Shari’ah. They made efforts, and they more or less succeeded to eliminate the customs of the

Muslims of BiH, which were in contradiction with the Islamic learning. The Islamic scientists criticised celebration of some preislamic holidays. Since the Decree of Ebu Sud to the present time, the Islamic scientists have been constantly warning the Muslims not to celebrate non-Islamic holidays. Superstition, divination, fortune telling, and after death customs are also topics about which the Islamic scientists wrote very often indicating on their noxiousness. On the other hand numerous customs related to the life cycle, agricultural activities, plant and animal cults were not a subject for a debate, so they have subsisted and they have become people's customs of the Muslims of BiH under the veil of Islam

IZVORI I LITERATURA

Kur'an i hadis

1. *Prevod Kur'ana*, Korkut, Besim, IPA, Zenica, 1995. godine.
2. *Tirmizijin Džami'-Sunen, Tirmizijina zbirka hadisa*, Prijevod i komentar Mahmut Karalić, knj. 3. Elči Ibrahim-pašina medresa, Travnik, 2001. godine.
3. Al-Munziri, *Muslimova zbirka hadisa – sažetak*, prijevod s arapskog Muhamed Mrahorović …, El-Kalem, Sarajevo, 2004. godine.
4. *Sahihu-l-Buhari 2* – Buharijeva zbirka hadisa, knj. II, prijevod s arapskog jezika Hasan Škapur, Sarajevo, 1996. godine.

Primarna literatura

a) Na bosanskom, hrvatskom i srpskom jeziku

5. Al-Ğawzi, Ibn Qajjim, *Knjiga o duši*, prijevod Mustafa Prljača, Sarajevo, 2003. godine.
6. Al-Mubarekfuri, Sefijjurrahman, *Zapečaćeni džennetski napitak*, El-Mudžahidun, bez godine i mjesta izdanja.
7. Al-Qaradawi, Jusuf, *Halal i haram u islamu*, Ljiljan, Sarajevo, 1997. godine.
8. Begović, Mehmed, *Šerijatsko bračno pravo*, Izdavačko-knjižarsko preduzeće Geca, Beograd, 1936. godine.
9. Bojić, Mehmedalija, *Historija Bosne i Bošnjaka*, Šahinpašić, Sarajevo, 2001. godine.

10. Bulat, Petar, *Mati Zemlja*, Etnološka biblioteka 9, Zagreb, 1930., str. 4.
11. Bulat, Petar, *Pogled u slovensku botaničku mitologiju*, Zagreb, 1932. godine.
12. Čepalo, Husein, *Ajvatovica – „Mala Ćaba“*, Tesa trade, Zenica, 1991. godine.
13. Đorđević, Tihomir, *Zle oči u verovanju Južnih Slovena*, Prosveta, Beograd, 1985. godine.
14. Đozo, Husein, *Fetve I* i *Fetve II* u: Husein Đozo, *Izabrana djela*, knj. 4., El-Kalem i FIN, Sarajevo, 2006. godine.
15. Džejms, Džordž, Frejzer, *Zlatna grana – proučavanje magije i religije*, Ivanišević, Beograd, 2003. godine.
16. Elijade, Mirča, *Istorija verovanja i religijskih ideja 3*, prevela Mirjana Zdravković, Bard-fin, Beograd, 2003. godine.
17. Hadžijahić, Muhamed, *Porijeklo bosanskih muslimana*, Muslimanska biblioteka, Sarajevo 1990. godine.
18. Hadžijahić, Muhamed, *Predislamski elemeniti u kulturi bosanskih muslimana*, Institut za društvena istraživanja, Sarajevo 1973. godine.
19. Hadžijahić, Muhamed i Mujezinović, Mehmed, *Uloga džamije Mehmed-bega Stočanina u formiranju Gornjeg Vakufa*, Gornji Vakuf, 1971. godine.
20. Hadžihuseinović, Salih Sidki Muvekkit, *Povijest Bosne*, s turskog preveli Abdulah Polimac..., knj.1., Sarajevo, 1999. godine.
21. Hadži-Vasiljević, Jovan, *Muslimani naše krvi u Južnoj Srbiji*, Beograd, 1924. godine.
22. Handžić, Adem, *O islamizaciji u sjeveroistočnoj Bosni u XV i XVI vijeku*, separat, Sarajevo, 1970. godine.

23. Handžić, Mehmed, *Islamizacija Bosne i Hercegovine i porijeklo bosansko-hercegovačkih muslimana*, Sarajevo, 1940. godine.
24. Hangi, Antun, *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini,* drugo prošireno izdanje, Sarajevo, 1906. godine.
25. Hamāwi, Mahmūd, Zahayr, *Čovjek između sihira, uroka i džina*, prijevod s arapskog Ramiza Smajić, Bemust, Sarajevo, 2002. godine.
26. Hörman, Kosta, *Narodne pjesme Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini*, knj. 2., pjesma br. XLVIII, Sarajevo, 1889. godine.
27. Ibn Hišam, *Poslanikov životopis*, Bemust, Sarajevo, 1998. godine.
28. Imamović, Enver, *Prostor Bosne i Hercegovine u prethistoriji i antici*, u: *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata*, Štab Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994. godine.
29. Imamović, Mustafa, *Historija Bošnjaka*, BZK "Preporod", Srajevo, 1998. godine.
30. Karčić, Fikret, *Studije o šerijatskom pravu*, Bemust, 1997. godine.
31. Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovajne u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski kulturni centar, Mostar, 1999. godine.
32. Kovačević, Ivan, *Semiologija mita*, 2001. godine.
33. Kulenović, Skender, *Ponornica*, Civitas, Sarajevo, 2004. godine.

34. Leže, Luj, *Slovenska mitologija*, sa francuskog preveo Agatović Radoslav, Beograd, 1901. godine.
35. Malinovski, Bronislav, *Magija, nauka i religija*, Prosveta, Beograd, 1971. godine.
36. Muhammed, Nesib er-Rifa'i, *Tefsir ibn Kesir – skraćeno izdanje*, Visoki saudijski komitet za pomoć BiH, Sarajevo, 2002. godine.
37. Mulahalilović, Enver, *Vjerski običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1989. godine.
38. Nametak, Alija, *Nekoji narodni običaji u Bosni pod Turskom vlašću – objavljeni u Sarajevskom cvjetniku*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1956. godine. Str. 5-12.
39. Petrović, Sreten, *Srpska mitologija u vjerovanju, običajima i ritualu*, Narodna Knjiga, Beograd, 2004. godine.
40. Qutb, Sayyid, *U okrilju Kur'ana 2*, FIN, Sarajevo, 1996. godine.
41. Ramić, Jusuf, *Povodi objave Kur'ana*, El-Kalem, Sarajevo, 1990. godine.
42. Silajdžić, Alija, *Testament u šerijatskom pravu,* Državna tiskara, Sarajevo, 1941. godine.
43. Sokolović, Sinanudin, *Islamski propisi o čuvanju zdravlja, posjeti bolesnika i sahrani umrlih muslimana*, bez mjesta i godine izdanja.
44. Softić-Aličić, Aiša, „Ženidbeni običaji muslimana Sarajeva", Str. 183-193., u: Hadžić, Hajrudin, Hadžija, *Tradicionalne bošnjačke igre i njihova veza sa običajima*, Sarajevo, 1990. godine.
45. Šarif, M.M., *Historija islamske filozofije*, II, August Cesarec, Zagreb, 1990. godine.

46. Štulanović, Muharem, '*Urf – Običaj kao pomoćni izvor u šerijatskog prava sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, IPA, Bihać, 2004. godine.
47. Topić, fra Mato, *Ramske starine*, Franjevački samostan Rama-Šćit i Svijetlo riječi, Rama-Sarajevo, 2005. godine.
48. Tuhmaz, Mahmud,Abdulhamid, *Hanefijski fikh*, knj. 1, Sarajevo, 2002. godine.
49. Tuhmaz, Mahmud, Abdulhamid, *Hanefijski fikh*, knj. 2., Sarajevo, 2003. godine.
50. Vasiljev, Spasoje, *Slovenska mitologija*, Srbobran, 1928. godine.

b) Na arapskom jeziku

a) Abu al-Farağ, Abdurrahman ibn al-Ğewzi, *Talbisu Iblis*, 2003. godine.
b) Muhammed, Abdul Basit, *El-menhedžu nebevijji litertibi tiflil muslim*, Darul Kuds, 2004. godine.

c) Na engleskom jeziku

a) Brencz, Andrej, „The Polish funeral rite as The rite de passage", *LUD*, 71., 1987. godine, str. 215-229.
b) Jakubikova, Kornelia, „The comparing analysis of the weding customs in The Slovak-Polish border-lend", *Etnologia Slavica*, XII-XIII/1980-1981. godine, str. 67-92.
c) Lockwood, William, G., „Bride theft and social maneuverability in Westerne Bosnia", *Anthropological quarteraly*, vol 47, juli 1974. godine, number 3., str. 253-269.

d) Na bugarskom i ruskom jeziku

1. Koleva, T., A., „Georgiev deń u Južnih Slavjan (obyčai, svjazannye s žibotnovodstvom)“, *Sovetskaja etnografija*, 2., 1987. godine, str. 25-38.
2. Lozanova, Galina, „Obredni trapezi pri pogrebenie u Južnite Slavjani“, *B'lgarska etnografija*, 2/1/1991. godine, str. 3-12.
3. Vaseva, Valentina, „Njakoji aspekti na obredite pri pomen u B'lgari i Rumunci“, *B'lgarska etnografija*, knj. I, 2/1/1991. godine, str. 3-9.

Periodika

1. Aganović, Alija, “Sprečavanje ružnih poslova (II Vaz)”, *Glasnik, IVZ,* br. 5, 1940. godine, str. 191-194.
2. Al-Magribi, “Odnos živih prema mrtvim”, s arapskog preveo Alagić Šukrija, *Glasnik, VVS-a IVZ*, br. 9., 1934. godine, str. 490-499.
3. Ardalić, Vladimir, ”Bukovica – Narodni život i običaji”*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, knj., 4., 1899., godine, str. 113-126.
4. Bakalović, Šukrija, “Odbacujmo štetne običaje i sujevjerja”, *Glasnik, VIS-a*, br. III, 1952. godine, str. 220-222.
5. Bašić, Salih, Safet, „Arapski običaji iz doba džahilijjeta o kojima govore Kur’an i hadis”, *Glasnik, IVZ*, Sarajevo, br. 2-3.,1944. godine, str. 31-106.
6. Beglerović, Samir, *Nekoliko riječi o akiki i propisima oko novorođenčeta*,

http://www.znaci.com/serijatsko_pravo/serijat/art471_0.html
7. Beglerović, Samir, "Intervju kao naučnoistraživačka metoda", *Novi muallim*, godina V, br. 18., str. 63-71.
8. Bratić, Toma, "Ptice u narodnom vjerovanju", *GZM*, XII, Sarajevo, 1900. godine, str. 345-349.
9. Bečirbegović, Madžida, „Prosvjetni objekti islamske arhitekture", *POF*, XX-XXI/1970/71., Sarajevo, 1974. godine, str. 223-363.
10. Busuladžić, Mustafa, "Nekoliko protuvjerskih običaja kod nas", *Novi Behar*, br. 3., str. 36-38; br. 4., str. 49-51.; br. 5., str. 65-67., 1945. godine.
11. Bušatlić, Ismet, „Školstvo i obrazovanje u prusačkom kadiluku pod osmanskom vlašću", *Godišnjak,* BZK „Preporod", Bugojno, 2005. godine, str. 199-218.
12. Čatić, Alija, „Božić kod muslimana (Prozor u Bosni)", *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, XXVI, 1928. godine.
13. Čolaković, Salih, "Muslimani su dužni čuvati svoje običaje", *Glasnik, VIS-a*, br. 7-8., 1966. godine, str. 325-327.
14. Dragičević, Tomo, „Narodne praznovjerice", *GZM*, Sarajevo, juli-septembar, 1907. godine, str. 311-333.
15. Drino, Dževad, "Granice i naselja nahije Uskoplje", *Godišnjak,* BZK „Preporod", Bugojno, 2005. godine, str. 171-197.
16. Đorđević, Tihomir, „Predislamski ostaci među jugoslovenskim muslimanima", *Srpski književni glasnik*, Beograd, 1931., n.s. knj. XXXII, str. 217-227.

17. Đorđević, Tihomir, "Kupovina i otmica devojaka", *Naš narodni život*, knj. 2., Beograd, 1930. godine, str. 60-90.
18. Đozo, Husein, „Merhum hadži hafiz Sinanudin ef. Sokolović", *Glasnik, VIS-a*, str. 568-572.
19. Efendić, Fehim, "O islamizaciji", *Gajret*, Kalendar za 1941. godinu, str. 64-78.
20. Filipović, Nedim, "Napomene o islamizaciji u Bosni i Hercegovini u XV vijeku", *Godišnjak*, knj., VII, Centar za balkanološka ispitivanja, knj.,5., Sarajevo, 1970. godine, str. 141-167.
21. Filipović, S., Miljenko, "Još o tragovima Perunova kulta kod Južnih Slavena", *GZM,* Istorija i etnologija, sv. IX, Sarajevo, 1954. godine, str. 181-182.
22. Filipović, S., Miljenko, „Čovjekov dvojnik u narodnom vjerovanju Južnih Slovena", *ANU BIH Radovi*, knjiga XXX, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo, 1966. godine, knjiga 10., str. 149-183.
23. Frederick, De, Jong, "Mistička bratstva i narodni islam", *Islamska misao*, br. 122., 1989. godine, str. 22-31.
24. Gavazzi, Milovan*, "*Šišano kumstvo u Lici", *Lički zbornik*, 1/1978. godine, str. 17-23.
25. Genjac, Abdulah, "Običaji kod gradnje kuće", *Preporod*, br. 31., 1971. godine, str. 13.
26. Hadžić, Kasim, "Neislamski blagdani i muslimani", *Narodna Pravda*, br. 32., 1941. godine, str. 12.
27. Hadžić Kasim, „Životni put i djelo Vehbije Hodžića", *Galasnik, VIS-a*, br. 2., 1977. godine, str. 217-222.
28. Hadžić, Kasim, „Profesor hadži Šaban Hodžić – život i djelo", *Glasnik, VIS-a*, br. 6., 1980. godine, str. 471-476.

29. Hadžijahić, Muhamed, "O jednom manje poznatom domaćem vrelu za proučavanje crkve bosanske", *Prilozi*, Institut za istoriju, godina X/II, br. 10/2, Sarajevo, 1974. godine, str. 55-107.
30. Hadžijahić, Muhamed, "Bračne ustanove u bosanskih Muslimana prije 1946. godine, *POF*, XXX/1982. godine.
31. Hadžijahić, Muhamed, „Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini", *POF*, 28-29/1978-9,VOL.28-29, Sarajevo, 1980. godine, str. 301-329.
32. Hadžijahić, Muhamed, „Prilog Skarićevoj hipotezi o porijeklu stećaka", *Radovi III*, Zenica, 1973. godine, str. 287-296.
33. Hadžijahić, Muhamed i H.H.S. „Pećina u Brateljevićma kod Kladnja kao kultno mjesto" *Glasnik, VIS-a* u SFRJ, br. 3, 1981. godine, str. 473-490.
34. Hadžijahić, Muhamed, "Još jedno bogumilsko-islamsko kultno mjesto", *Glasnik, VIS-a*, Sarajevo, 1981. godine, str. 257-274.
35. Hajdarević, Rašid, "Zaostavština iza Ahmed-Munib-efendije Glođe, mutevelije i džabije Gazi Husrev-begova vakufa", *Anali GHB Biblioteke*, knj. II-III, Sarajevo, 1974. godine, str. 193-198.
36. Handžić, Mehmed, "Ružni običaji u vezi s ženidbom", u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. V, Ogledalo, 1999. godine, str. 244-248.
37. Handžić, Mehmed, "Jedan prilog povijesti prvih dana širenja islama u Bosni i Hercegovini", u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. II, Ogledalo, 1999. godine, str. 59-78.

38. Handžić, Mehmed, "Izvještaj Arapa o Slavenima", u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. II, Ogledalo, 1999. godine, str. 98-104.
39. Handžić, Mehmed, „Musliman je dužan čuvati muslimanske običaje i osobine, a kloniti se nemuslimanskih", u: Mehmed Handžić, *Teme iz opće i kulturne historije*, Izabrana djela, knj. V, Ogledalo, 1999. godine, str. 256-264.
40. Hodžić, Šaban, "Islam strogo zabranjuje vračanje i praznovjerje", *Glasnik, VVS-a IVZ*, br. 4, 1934. godine.
41. Hodžić, Šaban, "Vračanje i praznovjerje", *Preporod*, br. 49, 1972. godine.
42. Hodžić, Vehbija, "Sujevjerje – ostaci mnogoboštva (širka)", *Glasnik, VIS-a*, br. 7-8, 1967. godine.
43. Hörmann, Kosta, "Kumstvo u Muhamedovaca", *GZM*; mart, 1889. godine, str. 36-38.
44. Hukić, Abdurahman, "Predskazivanje budućnosti i islamsko učenje", *Glasnik, VIS*-a, br. 11, 1963. godine, str. 487-491.
45. Jahić, Husejn, "Đurđevski uranak", *El-Hidaje*, br. 7-8. Sarajevo. juni-juli 1936. godina, str. 113.
46. Janković, Đorđe, „Slovenski i srpski pogrebni obred u pisanim izvorima i arheološka građa", Glasnik Srpskog arheološkog društva, br. 17, Beograd, 2001. godine.
47. Kadić, Azra, „Rasprava o posjećivanju grobova od Mustafe Pruščaka", *Islamska misao*, br. 136., 1990. godine, str. 20-30.
48. Kapetanović, Riza-beg, Mulabdić, Edhem, „Šta ne valja", *Behar:* list za pouku i zabavu, god. I-X, odabrali Alija

Isaković i Hadžem Hajdarević, El-Kalem, Sarajevo, 1990. godine, str. 89-95.
49. Kajmaković, Radmila, „Posmrtna gozba kod balkanskih naroda“, *Makedonski folklor*, XV, br. 29-30. Skopje, 1982. godine.
50. Karanović, Milovan, „Ilindanski vašar u Večićima“, *Razvitak*, Banja Luka, V, br. 8-9, 1938. godine.
51. Kostić, Petar, „Godišnji običaji u okolini Zaječara“, *Glasnik etnografskog muzeja*, Beograd 42/1978. godine, str. 399-436.
52. Kovačević, Kosta, „O Đurđevu-dne – Srpski nar. običaj djevojaka Muhamedove vjere“, *Bosanska vila*, Sarajevo, IV, 1889. godina, str. 119.
53. Kreševljaković, Hamdija, „Jurjevo (Sarajevo u Bosni)“, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Zagreb, XVI, 1911. godina, str. 158—160
54. Kulenović, Sulejman, "Predrasude i praznovjerja", *Glasnik, VIS-a*, br. 7-9, 1951. godine, str. 290-294.
55. Kulišić, Špiro, „Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u proučavanju stare slovenske religije (II)“, *ANUBIH,* Knjiga XI, Centar za balkanološka ispitivanja, Knjiga 9., Sarajevo, 1973. godine, str. 109-183.
56. Kulišić, Špiro, *Matriloklani brak i materinska filijacija u narodnim običajima Bosne, Hercegovine i Dalmacije,* P.O., Glasnika Zemaljskog muzeja u Sarajevu, 1958. godine, str. 51-75.
57. Kulinović, Muhamed, Fejzi-beg, "Nešto od narodnom praznovjerju i liječenju u Muhamedovaca u Bosni i Hercegovini", *GZM*, Sarajevo,X, 1898. godine, str. 503-530.

58. Lilek, Emil, “Ženidba i udadba u Bosni i Hercegovini“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, br. X, Sarajevo, 1898. godine, str. 5-92.
59. Nametak, Alija, *Nekoji narodni običaji u Bosni pod Turskom vlašću – objavljeni u Sarajevskom cvjetniku*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1956. godine, str. 5-12.
60. Niškanović, Miroslav, „Ilindanski dernek kod turbeta Djerzelez Alije u Gerzovu“, *Novopazarski zbornik*, br. 2., 1978. godine, str. 163-168.
61. Mesihović, Salmedin “BiH kroz prizmu historijskog razvitka“ *Znakovi vremena* – časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu, br. 6, ljeto 1999. godine.
62. Milenović, Kosta, „Slovenska vera-pogreb“, *Bosanska vila*, Sarajevo, br. VIII, 1890. godine, str. 121-123.
63. Nazim, ”Listak”, *Behar – list za pouku i zabavu*, god. I-XI, Sarajevo, 1990. godine, str. 72-73.
64. Orlović, Savo, „Narodna prognoza vremena“, *Narodno stvaralaštvo*, br. 49-52, 1974. godine, str. 101-112.
65. Palošija, Đurđica,“ Nekoliko činjenica iz običaja postrizanja djece kod slavenskih naroda“, *Etnologia Slavica*, 8-9, 1976-1977. godine.
66. Plotnikova, Ana, „Dijete u svadbenoj ceremoniji južnih Slovena“, *Kodovi slovenskih kultura* - Brak, br. 3, 1998. godine.
67. Petrović, Sreten, “Hrišćanstvo i drevna slovenska religija“, *Junir*, br. VII, 2001. godine.
68. „Prognoza vremena“, nepotpisano, *Takvim* za 1955. godinu, str. 97-99.

69. Radenković, Radoslav, „Religijsko-mitske determinante žrtvovanja na primerima narodnog predanja južne Srbije“, *Niški zbornik*, 1978. godine, str. 143-156.
70. Radost, Ivanova, “Svadba kao sistem znakova”, *Kodovi slavenskih kultura*, br. 3, Beograd, 1998. godine.
71. Reljić, Ljubomir, „Samrtni običaji i kult pokojnika“, *Glasnik Etnografskog muzeja*, sv. 52-53, Beograd, 1989. godine, str. 125-147.
72. Salihspahić, Muhamed, “Islam bez mistike i sujevjerja”, *Glasnik, VIS-a*, br. 1-4, 1953. godine, str. 29-32.
73. Seksan, Vedrana, „Stravom protiv užasa“, BH Dani, br. 211, Sarajevo, 2001. godine.
74. Skarić, Vladislav, “Širenje islama u Bosni i Hercegovini”, *Gajret,* Kalendar za 1940. godinu, str. 29-33.
75. Smailbegović, Esma, “Neki motiv o predajama o evlijama i šehitima”, *Islamska misao*, br. 133, 1990. godine, str. 37-39.
76. Softić-Aličić, Aiša, „Ženidbeni običaji muslimana Sarajeva“, str. 183-193., u: Hadžić, Hajrudin, Hadžija, *Tradicionalne bošnjačke igre i njihova veza sa običajima*, Sarajevo, 1990. godine.
77. Suljagić, Sulejman, “Zanimljivosti iz planinskih krajeva oko Sarajeva”, *Novi Behar*, 1936. godine, str. 136-138.
78. Šeta, Ferhat, “Propisi i običaji za dženazu-namaz”, *Takvim*, 1983., str. 61-68.
79. Zečević, Slobodan, „Samrtni običaji u okolini Zaječara“, *Glasnik etnografskog muzeja*, 42/1978., Beograd. 1878. godine, str. 383-397.

80. Zečević, Slobodan, „Verovanja i običaji o rođenju“, *Glasnik etnografskog muzeja*, 42/1978., Beograd. 1978. godine, str. 341-353.
81. “U borbu protiv praznovjerja”, nepotpisano, *Preporod*, br. 45, 1972. godine, str. 1.
82. “Vjera i Sujevjerje”, nepotpisano, *Takvim*, 1968. godine, str. 77-84.
83. Zirojević, Olga, „Alahovi hrišćani“, *Republika*, br. 282-283, Beograd, 2002. godine.

Enciklopedije, leksikoni, rječnici i bibliografije

1. Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina i Srejović, Dragoslav, *Leksikon religija i mitova drevne Evrope*, Savremena administracija, Beograd, 1992. godine.
2. Glasse, Cyril, Enciklopedija islama, Libris, Sarajevo, 2006.
3. *Encyclopaedia Britannica* 2005. Deluxe Edition CD-ROM.
4. *Enciklopedija Jugoslavije*, Jugoslovenski leksikografski zavod, Zagreb 1965. godine.
5. Fajić, Zejnil, *Bibliografija „Glasnika“ Vrhovnog islamskog starješinstva od 1933. do 1982. godine*, Sarajevo, 1983. godine.
6. Lavić, Osman, *Bibliografija časopisa El-Hidaje i Islamska misao*, GHB i El-Kalem, Sarajevo, 2001. godine.
7. Smailagić, Nerkez, *Leksikon islama*, Svjetlost, Sarajevo, 1990. godine.
8. Skok, Petar, *Etimologijski riječnik hrvatskog ili srpskog jezika*, knj. 3., JAZU, Zagreb, 1973. godine.

Dodatak

Biografski leksikon citiranih autora i znamenitih ličnosti spomenutih u radu

1. Abdulaziz, sultan Osmanskog carstava, rođen je 8. februara 1830. Godine. Sultan postaje 25. juna 1861. godine nakon prerane smrti brata Abdulmedžida I. Teška ekonomska situacija u koju je zapalo Osmansko carstvo u njegovo vrijeme rezultiralo je općenarodnim nezadovoljstvom koje je koluminiralo svrgavanjem Abdulaziza s vlasti 30. maja 1876. godine. Umro je nekoliko dana kasnije 4. juna.
2. Abu 'Abdullah Muhammad b. Isma'il b. Ibrahim b. al-Mugīra al-Ğ'ufi al-Buẖārī. Ime je dobio po poznatom mjestu Buhari, gdje je i rođen. Potječe iz porodice koja je bila poznata po osobama koje je krasila učenost. Rođen je l94. godine po Hidžri, ili 810. godine po Isa a.s. Hadis je počeo učiti vrlo rano. Nakon učenja pred brojnim šejhovima u rodnom mjestu i prisustvovanju hadiskim kružocima, upućuje se s majkom i bratom Ahmedom u Mekku. Uz znamenite hadiske učitelje u Mekki, odlazi i sluša hadiske znanosti od medinskih hadiskih autoriteta i već tada počinje pisati svoja znamenita djela. Neodoljiva želja za znanjem i spoznajom vodi ga u naučne centre: Šam, Egipat, Hidžaz, Basru, Kufu, Horasan i Bagdad. Pored drugih djela, napisao je čuveno djelo iz hadisa *Sahih* koje se smatra najautentičnijom zbirkom Poslanikove, a.s., tradicije.

3. Abu al-Husain Asākir al-Dīn Muslim b. Haǧǧāǧ al-Qushayri al-Naisabūri. Rođen je u Nejsaburu 202. godine po Hidžri, odnosno 817. godine po Isa, a.s. u pobožnoj i čestitoj porodici. Kao i Buharija, Muslim je posjetio sve značajnije centre tadašnjeg islamskog svijeta tragajući za naukom. Muslim je napisao niz djela iz hadisa od kojih je njegova zbirka nazvana *Sahih* najznačajnija i najvažnija. Umro je 261. godine po Hidžri.
4. Abu Sufjān Sahr ibn Harb, rođen je 560. godine. Bio je vođa Kurejša u Meki i najveći protivnik Poslaniku Muhammedu, a.s., ali je kasnije prihvatio islam i postao jedan od Poslanikovih drugova. Također je poznat i kao otac halife Muavije ibn Ebu Sufijana, osnivača dinastije Emevijja.
5. Abu Sa'īd al-Hudri je poznati ashab. Njegovo puno ime je Sa'īd ibn Malik ibn Sinan al-Hazraği al-Ansāri al-Hudri, više poznat po nadimku Abu Sa'īd al-Hudri. Abu Sa'īd je učesnik Prisege pod drvetom, o kojoj govori sura Al-Fath. Hadis je prenosio od Allahova Poslanika. Smatra se da je prenio hiljadu sto sedamdeset hadisa. Abu Sa'īd al-Hudri je umro u Medini 74. godine po Hidžri u osamdesetoj godini života.
6. Adem Handžić rođen je u Tešanju 1916. godine. Završio je Višu islamsku šerijatsko-teološku školu u Sarajevu, a doktorirao historiju 1970. na Filozofskom fakultetu u Sarajevu. Istaknuti povijesničar, osmanist, specijalist za rana stoljeća južnoslavenskih prostora u okviru Osmanske carevine, sa naročitim interesom za historiju gradova i vakufa. Radio je u Orijentalnom institutu u Sarajevu. Objavljivao je studije u brojnim domaćim i stranim

stručnim časopisima, te nekoliko posebnih djela, npr. *Tuzla i njena okolina u 16. vijeku*, *Pregled islamskih kulturnih spomenika u Bosni do kraja 19. stoljeća* (na engleskom jeziku), *Population of Bosnia in the Ottoman Period*, *Oblast Brankovića*, *Dva popisa zvorničkog sandžaka iz 1519. i 1533*, *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, i dr. Umro je u Sarajevu 1998. godine.

7. Ahmad ibn Fadlan ibn al-Abbas ibn Rasheed ibn Hammad, muslimanski putopisac koji je kao član izaslanstva halife Muktedira početkom X vijeka boravio među Slavenima.
8. Ahmad Ibn Rusta al-Asfahani, islamski istraživač i putopisac iz X stoljeća. Pisao je o različitim narodima: Kozacima, Mađarima i Slavenima. Napisao je knjigu o svojim putovanjima od kojih putovanje u Novgorod u X vijeku i njegove zabilješke o tome predstavljaju vrijedne informacije o Rusima tog doba.
9. Ahmed III rođen je 30. decembra 1673. godine. Na prijesto je došao 23. augusta 1703. godine. Za njegovo vrijeme Osmanska carevina je ratovala sa Rusijom, Venecijom i Austrijom. Umro je 1. jula 1736.
10. Ahmed Munib – efendija Glođo, mutevelija Gazi Husrev-begova vakufa. Pripadao je kadijskom staležu. Bio je vrlo učen i ugledan i pored svega neobično skroman i darežljiv. Zauzimao je razne položaje u državnoj i vakufskoj upravi i bio član mnogih vijeća. Umro je na otoku Kreti 27. jula 1850. godine.
11. Alija Aganović rođen je 4. septembra 1902. godine u Sarajevu. Završio je Šerijatsko-sudačku školu, nakon čega je nastavio školovanje na El-Azharu. Bio je član Ulema medžlisa i dugogodišnji potpredsjenik „El-Hidaje“. Svoje

radove objavljivao je pod punim imenom i prezimenom u *Glasniku IVZ*. Umro je u Sarajevu 9. januara 1961. godine.

12. Antun Hangi rođen je 1866. godine u Petrinji. Po završetku gimnazije položio je u Zagrebu 1887. godine ispit za Građansku školu, a već 1890. godine dolazi u Bosnu, gdje postaje učitelj i gde ostaje na službovanju do kraja svog kratkog života. Radio je u Maglaju, Livnu, Banjaluci, Bihaću i Sarajevu kao prosvjetni radnik, radeći istovremeno na sakupljanju narodnih pjesama muslimana i na proučavanju njihovog života i običaja. Umro je 1909. godine od tuberkuloze. Rezultate svog desetogodišnjog proučavanja života i običaja muslimana, Hangi prvo objavljuje u nastavcima u mostarskom časopisu *Osvit* 1899. godine, u rubrici »Iz društva i nauke«, a pod naslovom *Život i običaji muhamedanaca u Bosni i Hercegovini*.
13. Bajazid II postaje sultan poslije smrti oca Mehmeda II 3. maja 1481. godine. Početak njegove vladavine bio je obilježen borbom za vlast s bratom Džemom. Njegova je vladavina u usporedbi s prethodnicima doba mira, a sultan od sunarodnjaka za svoj način vladanja dobiva nadimak "pravedni", što kraj njegove vladavine uopće ne opravdava. Naime, po tadašnjem osmanlijskom zakonu sultana je trebao naslijediti najstariji sin, ali Bajazid je preferirao drugog po starosti Ahmeda. Uvidjevši u očevom kršenju zakona priliku za sebe, trećerođeni sin Selim I je uspio dobiti podršku janjičara i izvršiti državni udar 15. aprila 1512. godine, pogubiti svoju braću i prisiliti oca da odustane od prestolja. Nedugo nakon toga Bajazid II je otrovan.

14. Helmold, saksonski historičar iz XII stoljeća i sveštenik iz Bosaua. Rođen je oko 1120. godine u blizini Goslara. Helmeld je napisao čuvenu *Chronica Slavorum*, historiju o osvajanju i konverziji Polabskih Slavena. Premda osporavana zbog neobjektivnosti *Chronica Slavorum* prestavlja izvanredan izvor za proučavanje vjerovanja, običaja i načina života Sjevernih Slavena. Helmold je umro nakon 1177. godine.
15. Hukić Abdurahman, šef Kabineta Reisu-l-uleme(1960-1968), direktor Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu(1975-1981.) i savjetnik u Vrhovnom islamskom starješinstvu (1981- 1990). Rođen je 03. 07.1921. godine u Tojšićima, općina Kalesija. Osnovno obrazovanje stekao je u Tojšićima. Behram-begovu medresu u Tuzli okončao je 1937.godine, a potom se 1938. godine upisuje na Usuli-din na Islamskom univerzitetu Al-Azhar u Kairu, Egipat. Bio je poliglota. Govorio je arapski, turski i francuski jezik. Svoje radove je većinom objavljivao punim imenom i prezimenom, a neke je objavljivao i pod pseudonimom Derviš Hilmi, H. A. Hilmi a ponekad je koristio i inicijale H.A. H. Preko dvadeset radova je objavio bez potpisa. Pisao je u *Glasniku*, *Preporodu* i *Islamskoj misli*. Najpoznatiji Hukićevi radovi su: *Glavne islamske vjerske škole (mezhebi)*, *Mala islamska enciklopedija*, *Kamata u islam*u. Napisao je i ', *Jugoslovenski vodić u arapskom svijetu, Jugoslovenski govorni i turistički vodić u Turskoj*, *Razgovor o islamu*, *Kako ću obaviti hadž (Menasikul-hadždž)*. Od poznatog egipatskog pisca Mustafe Mahmuda, preveo je na bosanski jezik Moj *put od sumnje do vjerovanja*. Umro je u 69. godini života (1990.)

16. Husein Đozo (1912-1982.) Markantna islamska ličnost druge polovine XX vijeka na našim prostorima. Vrlo aktivan, prodoran i utjecajan u nastupu i djelovanju. Godine 1970. pokrenuo je list *Preporod* čiji je bio glavni i odgovorni urednik. Napisao je niz članaka iz oblasti islamistike od kojih se ističu njegova djela iz tefsira: *„Prijevod Kur'ana s komentarom* (prvi, drugi, treći i četvrti džuz)" objavljeni u periodu od 1966-1976. godine; *Tefsir – tumačenje Kur'ana*, skripta za prvu, drugu i četvrtu godinu studija; i šerijatskog prava: *Fetve u vremenu 1965-1977.*, *Islam u vremenu* i drugi radovi različite tematike iz šerijatskog prava.
17. Husejn Jahić je rođen u Miljanovcima, gdje je stekao mektebsko znanje i završio osnovnu školu. Nakon toga završava Behram – begovu medresu u Tuzli. Kao muallim je službovao u Miljanovcima i Lipovicama od 1910. do 1914. godine. Kada je počeo Prvi svjetski rat 1914. godine, odselio je iz Miljanovaca u Tuzlu, gdje je nastavio sa muallimskom aktivnošću. Istakao se na kulturno-mearifskom radu, pišući za list *Hikmet*, *Gajret* i *Glasnik*. Početkom 1924. godine postao je tabor - imam u Tuzli, a kasnije je tu dužnost vršio u nekoliko mjesta Kraljevine Jugoslavije, sve do svoje smrti 1945. godine.
18. James George Frazer rođen je 1854. godine u Glazgovu. Nakon osnovnog obrazovanja u rodnom gradu, 1873. godine upisuje Triniti Koledž u Kembridžu gdje ostaje do kraja života kao profesor antropologije. Njegovo najpoznatije djelo je *The Golden Brough* (*Zlatna grana*) u kojem se bavi pitanjima magije i religije. Umro je 1941. godine.

19. Kasim Hadžić rođen je 19. decembra 1917. godine u selu Zaostro, u blizini Pljevalja, a koje teritorijalno pripada opštini Priboj, gdje je pohađao i osnovnu školu, u vremenu od 1925. do 1929. godine. Nastavljajući porodičnu tradiciju, odlazi na dalje školovanje u Veliku medresu, u Skoplje, koju pohađa i završava u periodu od 1929-1937. godine. Od 1937. do 1941. godine pohađa Višu islamsku šerijatsko-teološku školu u Sarajevu, na kojoj je diplomirao juna 1941.godine. Umro je u Sarajevu 1990. godine.
20. Matija Korvin, ugarsko-hrvatski, kralj rođen je 23. februara 1443. Bio je sin transilvanijskog plemića Jánosa Hunyadija, a nazvan je Corvinus prema gavranu (lat. corvus) kojega je imao u grbu. Zaslužan je za usporavanje turskog napredovanja. Umro je u Beču 6. aprila 1490. godine.
21. Mato Topić, fratar, rođen je 8. svibnja 1959. godine u Trišćanima, Donja Rama. Završio je franjevačku teologiju u Sarajevu. Surađivao je u Zborniku "Jukić", "Novom cvijetu" i "Svjetlu riječi". Kao fratar djelovao je u Docu kod Travnika, Varešu i Rami-Šćitu kao župnik i gvardijan samostana.
22. Mehmed Ali ef. Ćerimović rođen je u Ljubuškom 1872. godine, gdje je završio početne vjerske nauke, mekteb i nekoliko razreda mjesne medrese. Ruždiju je završio u Mostaru. Nakon toga, upisao je Šerijatsku sudačku školu u Sarajevu, koju je u junu 1896. godine sa uspjehom završio. Poslije malo više od godine dana provedenog u svojstvu šerijatsko-sudskog vježbenika, položio je kadijski ispit u Ulema medžlisu u Sarajevu. Godine 1898. premješten je u Bileću za šerijatskog suca, gdje ostaje do novembra 1901.

kada je premješten u Ljubinje. Na izborima za Vakufsko-mearifski sabor Bosne i Hercegovine, održanim u maju 1937. godine izabran je za člana Ulema medžlisa u Sarajevu. U Ulema medžlisu je imao referat fetva-emina, a uz to je od biranja za njegova čana, pa do smrti obnašao čast i njegova predsjednika. Poslije osnivanja El-Hidaje, organizacije Ilmije Kraljevine Jugoslavije, Ćerimagić je bio prvi izabrani predsjednik ove ilmijanske organizacije. Surađivao je u listovima: *Islamski svijet*, *Novi Behar*, *El-Hidaje*, *Glasnik IVZ*, i kalendarima *Narodna uzdanica*, *Gajret*. Umro je u Sarajevu 1943. godine.

23. Mehmed II el-Fatih rođen je 29. marta 1432. godine u Edirnu, tada glavnom gradu Osmanske države. Njegov otac je bio Sultan Murat II, a majka Huma Hatun. Njegov otac, sultan Murat II, je u augustu 1444. godine sve državne ovlasti prenio na svog sina Mehmeda II koji je tada imao 12 godina. Osvojio je Carigrad 1453. i Bosnu 1463. godine. Umro je 1481. godine. Ukopan je u Istanbulu.
24. Mehmed Handžić, istaknuti intelektualac i vjerski reformator iz prve polovine XX stoljeća. Rođen je 16.12.1906. godine u Sarajevu. Nakon završene osnovne škole upisao je Šerijatsku gimnaziju. Po završetku srednje škole, kao odličan učenik, odlazi na studije u Kairo. Studije je završio 1930. godine, a već 1931. obavlja hadž s ocem Mehmedagom. Radio je kao profesor u Gazi Husrev-begovoj medresi i Višoj islamskoj šerijatsko-teološkoj školi gdje je predavao više predmeta. Godine 1939. izabran je za predsjednika El-Hidaje. Njegov književni rad je obiman i raznovrstan. Kao vrstan alim pisao je djela iz raznih islamskih disciplina. Umro je u Sarajevu 1944. godine

nakon banalne operacije slijepog crijeva. Ukopan je u mezarju na Hambinoj carini nedaleko od svoje rodne kuće.

25. Mehmed Salihspahić rođen je 1900. godine u Tuzli. Završio je učiteljsku školu, a nakon toga predavao u Maglaju i Tuzli. Bio je aktivan član "Gajreta". Jedno vrijeme radio je kao nastavnik Behrem-begove medrese. Umro 1970. godine u Tuzli.
26. Mesih Ahmed-paša bio je rob sultana Mehmeda II. Odgojen je u carskim dvorcima. Neko vrijeme bio je zapovjednik mornarice. Godine 898. po Hidžri postao je beglerbeg Rumelije. Za života je u Carigradu sagradio medresu i džamiju. Bio je pronicljiv, učen, dobar i snažan upravnik. Umro je 907. godine po Hidžri. Ukopan je pored Murat-pašine džamije u Carigradu.
27. Muhamed Hadžijahić rođen je u Sarajevu 1916. godine. Osnovnu i srednju naobrazbu stekao u Sarajevu, a pravni studij završio u Zagrebu. Doktorirao pravne znanosti. Dugi niz godina bio je vanjski suradnik Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka u Sarajevu, a u mirovinu je otišao u svojstvu naučnog savjetnika na položaju sekretara Komisije za historiju BiH pri ANUBiH. Objavio je veliki broj izvanredno značajnih studija, prvenstveno s područja historije BiH, u domaćoj i inozemnoj periodici. Najznačajnije knjige su mu *Od tradicije do identiteta* (1974.), *Islam i muslimani u BiH* (koautor, 1977.), *Porijeklo bosanskih muslimana* (1990.), *Predislamski elementi u kulturi bosanskih muslimana* (1973.), sa Atifom Purivatrom *ABC muslimana* (1990.), *Povijest Bosne u IX i X stoljeću* (2004.) i druge. Smatra se

prvim bošnjačkim polihistorikom. Umro je u Sarajevu 1986. godine.

28. Muhamed Hevai Uskufi, bosanski alhamijado pjesnik i sastavljač tursko-bosanskog rječnika. Rođen je u selu Dobrinja kod Tuzle oko 1600. godine, a umro poslije 1651. godine. Pjesnički pseudonim mu je bio *Uskufi* (zračni). Ostavši rano bez roditelja, otisnuo se u svijet i došao do Carigrada, gdje se bavio raznim poslovima. Osim toga što je bio jedan od naših prvih pjesnika na orijentalnim jezicima, prvi je sastavio tursko-bosanski rječnik u stihovima *Magbuli-arif ili Potur Šahidija*, spjev iz 1631. godine.
29. Mustafa Busuladžić je rođen 1914. godine u Gorici kod Trebinja. Po završenoj osnovnoj školi upisao se u medresu u Travniku, a poslije tri godine prebacio se u Gazi-Husrev begovu medresu u Sarajevu gdje je i maturirao. Još kao učenik medrese objavljivao je svoje tekstove u *Islamskom glasu*, *Novom Beharu*, *Obzoru*, *Svijesti*, *El-Hidaji*, *Glasniku VIS-a*, *Našoj domovini* i drugim publikacijama. Nakon završene medrese upisao se na Višu islamsku šerijatsko-teološku školu u Sarajevu gdje je diplomirao 1941. godine. Bio je zaposlen u Sarajevu kao profesor u Šerijatsko-teološkoj gimnaziji, a honorarno je radio u Ženskoj medresi, Realnoj gimnaziji i Srednjoj tehničkoj školi. Mustafa Busuladžić je bio plodan pisac, a iz njegovog opusa izdvaja se brošura *Muslimani u Sovjetskoj Rusiji* u kojoj je opisao teško stanje muslimana u carskoj Rusiji koje se još više pogoršalo nakon dolaska boljševika na vlast. Ova knjiga je bila povod komunistima da prilikom ulaska u

Sarajevo 1945. godine uhapse Busuladžića, izvedu ga na Vojni sud koji mu potom izriče smrtnu kaznu strijeljanjem.

30. Mustafa Ibn Muhammad al-Aqhisari, rođen je u Pruscu. Nakon osnovnog školovanja primio je diploma u Kairu. Bio je muftija i profesor u Pruscu. Napisao je niz tekstova u kojima raspravlja aktuelnim temama svoga doba. Umro je u Pruscu 1755. godine.
31. Prokopije iz Cezareje, grčki Προκόπιος, bizantski pisac i član dvora bizantskog cara Justinijana I. Rođen je krajem V vijeka u Cezareji u Palestini. Bio je advokat, a 527. postao je pravni savjetnik bizantskog vojskovođe Belizara kojeg prati u njegovim vojnim operacijama u sukobu s Perzijancima i Vandalima. Kao pisac, u potpunosti je iskoristio svoju poziciju često nalazeći se u žiži kreiranja glavnih poteza iz doba Justinijanovog pokušaja restauracije Rimskog carstva i napisao značajna djela po kojima se prepoznaje kao vrstan historičar. Između ostalog, u svojim djelima Prokopije opisuje običaje Slavena, vojnu taktiku i provale Slavena na bizantski teritorij. Na osnovu njegovih opisa vrši se rekonstrukcija dolaska Slavena u podunavski prostor i njihovi prvi upadi na jugoistoku Evrope.
32. Salih Čolaković rođen je 1. Juna 1945. godine u Podgorima, Bijelom Polju kod Mostara. Završio je Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu. Studij šerijatskog prava uspješno je okončao na Univerzitetu u Bagdadu. Magistrirao je 1977. godine u Kuvajtu. Radio je kao vanredan profesor tefsira na tadašnjem ITF-u. Izabran je za Predsjednika Mešihata IZ BiH 25.12.1990. godine. Trenutno radi kao predavač tefsira u Karadžoz-begovoj medresi u Mostaru.

33. Sinanudin Sokolović, hafiz, imam, hatib, kadija i muderis, autor mnogih rasprava, bibliofil i bibliograf rođen je 12. oktobra 1911. godine u Priboju na Limu. Nakon osnovne škole i četiri razreda Šerijatske gimnazije upisao se na Šerijatsku sudačku školu koju je završio 1936. godine. Do kraja Drugog svjetskog rata bio je na službi u Jajcu, Visokom i Travniku. Poslije rata bio je sekretar Ulema Medžlisa, a potom pravni savjetnik u preduzeću „Šik". Godine 1960. postavljen je za profesora u Gazi Husrev-begovoj medresi. Umro je 30. septembra 1973. godine.
34. Stjepan Tomašević Kotromanić je bio posljednji bosanski kralj. Sin je kralja Stjepana Tomaša i krstjanke Vojače. Došao je na vlast nakon očeve smrti 1461. godine. Pogubio ga je sultan Mehmed el-Fatih 5. juna 1463. godine za vrijeme osvojenja Bosne.
35. Stjepan Vukčić Kosača rođen je oko 1404. godine. Sin je kneza Vuka Hranića, veliki vojvoda bosanske države, nećak i nasljednik Sandalja Hranića Kosače. Od 1435. godine najistaknutiji je među Kosačama. U sukobu s Pavlovićima preoteo je vojvodi Radoslavu Pavloviću njegove južne posjede na području Trebinja 1438. Od 1440. do 1443. proširio je vlast na Omiš, Završje (ili Tropolje), Poljica, Gornju Zetu, Bar, Trebinje i Klobuk. Njegov sin Stjepan Hercegović je u 20. godini primio Islam i postao veliki Ahmed paša Hercegović. Herceg Stjepan Vukčic Kosača umro je 1466. godine. Po osmanlijskom osvajanju, posjed Hercegove zemlje dobio je ime Hercegovina.
36. Sulejman I Zakonodavac rođen je u Trabzonu na Crnom Moru 6. novembra 1494. godine. Sultan Osmanskog carstva od 1520. godine. Pod njegovim vodstvom,

Osmansko carstvo je doseglo svoj vrhunac. Osvojio je ostrvo Rhodos, Beograd (1521), te pobjedio mađarsku vojsku Ludviga II u Mohačkoj bici. Anektirao je velike dijelove sjeverne Afrike i osvojio Transilvaniju. Beč nije uspio osvojiti. Godine 1529. pao je obruč oko Beča koji su Osmanlije uspostavile i njihov prodor u centralnu Evropu je zaustavljen. U carstvu, Sulejman veličanstveni je bio poznat kao dobar i pravedan vladar. Donio je mnoštvo novih zakona i izgradio mnogo mostova, džamija, biblioteka itd. Umro je 6. septembra 1566. godine.

37. Sveti Juraj jedan je od najslavnijih kršćanskih mučenika Istočne i Zapadne crkve. Poštovan je širom Europe, a neke su ga države uzele za svoga sveca zaštitnika. Povijesna je ličnost. Rođen je u 3. stoljeću u Palestini. Javno je svjedočio da je kršćanin pred carem Dioklecijanom koji ga je bacio u tamnicu. Tu je, prema legendi mučen strašnim mukama, ali to nije pokolebalo njegovu vjeru. Na kraju je car naredio da se Juraju odrubi glava, što je učinjeno u Palestini 06. maja 290. godine. Pošto datum njegove smrti pada u vrijeme održavanja proljećnih svetkovina, crkva je to iskoristila i stare predkršćanske obrede i rituale ukomponirala pod plašt obilježavanja svetog Juraja.

38. Šah Wāli Allāh rođen je 1703. godine u Delhiju, Indija. Spada u red najznačajniji islamskih reformista s Indijskog potkontinenta. Njegovo najznačajnije djelo je *Huğğat Allah al-Baliga* u kojem pokušava naučno predstaviti učenje islama. Umro je 1763. godine. Nakon njegove smrti, njegova misao prerasla je u snažan pokret za oslobođenje muslimana od okova zapadnog imperijalizma.

39. Šaban Hodžić rođen je 15. Marta 1903. godine u Bokaviću, Lukavac. Nakon završenog mekteba upisao je Ruždiju u Tuzli koju je okončao 1916 godine odličnim uspjehom. Iste godine upisao je Okružnu medresu u Sarajevu. Nakon završena 4 razreda Medrese, 1920. godine upisao je Šerijatsku sudačku školu u Sarajevu. Po završetku škole Šaban odlazi na studije u Egipat, gdje je1929. godine diplomirao na Al-Azharu. Radio je u Velikoj medresi u Skoplju do 1934. godine kada prelazi u Bihać gdje se zapošljava kao profesor u Državnoj gimnaziji. Nakon Bihaća u periodu od 1936-1945. Godine radi kao profesor na VIŠT-u i Ženskoj medresi. godine 1945. Odlazi u Tuzlu gdje radi u Zavičajnom muzeju i Tuzlanskom arhivu do umirovljenja 1965. godine. Umro je u Tuzli 21. septembra 1980. godine. Šaban Hodžić bio je svestran i aktivan pisac. Brojne radove objavljivao je u Kalendaru *Gajreta*, *Glasniku VIS-a*, *El-Hidaji*, *Takvimu* i *Preporodu*. Više o životu i djelu Šabana Hodžića vidi u: Hadžić, Kasim, „Profesor hadži Šaban Hodžić – život i djelo“, *Glasnik VIS-a*, br. 6., 1980. godine, str. 471-476.
40. Šejhulislam Ebu Sud Mehmed – efendi rođen je 1490. godine u tekiji njegovog oca na Ejubu (Istanbul). Nakon završenog školovanja obavljao je funkciju profesora, kadije i kadi askera do 1545. godine kada je postavljen za šejhulislama. Na ovoj funkciji ostao je trideset godina, sve do smrti 1574. godine. Ukopan je na Ejubu. Zauzima važno mjesto u povijesti islamskog prava, jer je uspio uskladiti Zemljišni zakon Osmanske carevine sa šerijatom.
41. Šukrija ef. Bakalović rođen je 1914. godine u Ulcinju. Nakon okončanog osnovnog obrazovanja u rodnom gradu

upisao je Skadarsku medresu u Albaniji koju je uspješno završio. Od 1937. godine Šukrija je neprestano radio u institucijama Islamske zajednice. Bio je imam-matičar u Dinošu, pored Titograda do 1951. godine kada je postavljen za glavnog imama u Titogradu. Od 1957. godine Bakalović je bio predsjednik Starješinstva islamske zajednice u SR Crnoj Gori. Umro je 12. oktobra 1975. godine.

42. Vehbija Hodžić rođen je 07. januara 1913. godine u Čukotarima, Donji Pešter. U rodnom mjestu završio je osnovnu školu, nakon koje upisuje Veliku medresu u Skoplju. Medresu je okončao 1936. godine. Višu islamsku šerijatsko-teološku školu u Sarajevu Vehbija je upisao 1937. godine. Premda je sve ispite položio u predviđenom roku zbog ratnih okolnosti bio je spriječen izaći na diplomski ispit juna 1941. godine. Do kraja Drugog svjetskog rata Vehbija je radio na mjestu sekretara Islamskog starješinstva za Srbiju. Nakon toga radio je u Općini, Okružnom sudu, Narodnoj banci i najzad u Skupštini općine Novi Pazar gdje je ostao do smrti 1977. godine. Vehbija je bio svestran pisac i autor. Pisao je za *Narodnu Pravdu*, *Glasnik VIS-a*, *Preporod*, *Zemzem* i *Takvim*. Napisao je nekoliko zasebnih djela od kojih je najpoznatije djelo *Temelji islama*. Više o životu i djelu Vehbije Hodžića vidu u: Hadžić Kasim, „Životni put i djelo Vehbije Hodžića“, Glasnik VIS-a, br. 2., 1977. godine, str. 217-222.

INDEKS LIČNIH IMENA

SADRŽAJ

BILJEŠKA O AUTORU

Elvir (sin Muje i Paše) Duranović rođen je u Jajcu 13. 08. 1971. godine. Završio je Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu 1989. godine. Pred komisijom Rijaseta IZ u Sarajevu položio hifz 1991. godine. U toku agresije na Bosnu i Hercegovinu oficir Armije BiH. Pripadnik 303. i 305. Slavne brigade. Nakon rata, 1997. godine diplomirao na tadašnjoj Islamskoj pedagoškoj akademiji u Zenici. Na Fakultetu islamskih nauka u Sarajevu diplomirao 2003. godine. Na istom fakultetu magistrirao, kao prvi u generaciji u maju 2009. godine na temu *Tragovi staroslavenske tradicije u praksi bosansko-hercegovačkih muslimana*, i time stekao zvanje **magistar islamskih nauka u oblasti Islamske kulture i civilizacije**.

U periodu od 1997-2001. godine radio kao profesor Islamske vjeronauke u Gimnaziji u Bugojnu. Od 1998-2010. godine imam Sultan Ahmedove džamije u Bugojnu.

Sretno oženjen Almedinom Hadžić. Ima dvoje prekrasne djece, blizance Husejna i Lejlu.

Mr. Elvir Duranović do sada je objavio sljedeće knjige:

1. *Nafile*, MIZ Bugojno, 2003. godine. (do sada objavljeno 5 izdanja)
2. *Vrijednost djela u islamu* prijevod djela iz hadisa „*Fadailul 'amal*“, 2005. godine.
3. *Pripovijesti Allahovog Poslanika, a.s.,* OO Ilmijje Bugojno 2007. godine
4. *Priručnik za učenje medinskog izdanja Kur'ana*, MIZ Bugojno, 2008. godine.
5. *Ilmihal 7 - udžbenik za mektebe*, koautor, Sarajevo, El-Kalem 2009.
6. *Monografija Bugojanskih džamija,* MIZ Bugojno, 2010. godine.

Pored toga objavljivao je tekstove u *Glasniku Rijaseta IZ*, *Novom Muallimu*, *Takvimu*, *Preporodu* i *Novim Horizontima*.

